

A magyar népdalok kitűnőbb sajátságairól zenei tekintetben

Szokatlan s inkább műtani mint tudományos tárgyat választván ezen előadásomúl, okom lehetne attól tartani, hogy a tisztelt academia nagybecsű figyelmét ez alkalommal kevésbé igényelhetem; hacsak másfelül nem volnék meggyőződve, miszerint a nemzetünk életkörébe vágó bármilly csekély körülmény iránt is sokkal nagyobb érdeklődéssel viselkedik a tisztelt társaság, hogysem közönsnek mutatkoznék a nemzeti zene, s névszerint népdalaink iránt, melly több tekintetből megérdemli, hogy kitűnőbb sajátságait közelebbi figyelemre méltassuk. – E sajátságok némelyeit óhajtván jelenleg bármilly röviden érinteni, hogy állítmányimat érthetőbbé tehessem, szükségesnek tartám azoknak érdekesb oldalait gyakorlatilag és így hangszeren előadni; – miért azonban előleg is a tisztelt academia szíves elnézéseért esedezem, minek megnyerhetését annyival is inkább reményelem, miután a népdalok szövegei egybegyűjtését a tisztelt academia már fennálltának első éveiben teendői egyikévé tűzvén ki, annak eszközöltetésével a Kisfaludy Társaságot bízta meg, s ez olly szerencsés lőn, hogy

Erdélyi János munkás tagtársunk szorgos szerkesztése mellett 1846–1848-ban három vastag kötetnyi népdalokat bocsáthatott közre; miért a haza elegendő hálát a társaságnak nem mondhat.

Népköltészetünk e kincseinek becséről szólottak már többen kimerítőleg; tartózkodom tehát a népdalok költészeti érdemeinek újabb taglalásától. Említnem kell azonban, hogy zenéjük az, melly a lelkesítő, elragadó varázssal hat nemcsak a magyar, hanem az elfogulatlan külföldi hallgatóra is. A magyar népdallamokból ömlik a villany, melly ki mondhatlan rohammal szökik az idegekre; belőlük csap reánk a bűvessző, mellynek érintésére pezsgővé változik a lankadt vér, melly a kenyérmezei táborban még a komoly hős Kinizsi Pált is táncra gerjeszté. Szóval, a magyar népdalok zenéjében fekszik a jellemző szellem, melly színpompát s életet ad a költemény szavainak. – Ki az érzelmek tengere iránt érdeklél, ismerkedjék meg a magyar zene öszvegeivel, s bámulni fogja annak keleties színvegyületét, melly mint a léleknek mindmegannyi indulata, özönlik elébe.

Épen a mult hónapban valék szerencsés Bécsből egy különben német ajkú, de jó zeneismerőtől levél által megtiszteltetni, mellyben következő sorokat is olvastam: „Wie mächtig wirkt die ungarische Nationalmusik, der darin liegende grossartige Charakter der Melankolie und der Frische des

Lebens! – Beides unübertrefflich! so, dass Jeder mit Staunen mitfühlen muss. Ich kann mich nicht genug ausdrücken über diesen geistvollen Charakter” stb.

Az idézett levél írója nem áll pedig egyedül a külföldön, ki rokonszenvvvel viseltetik magyar zenénk iránt. E vonzalom már messze terjedett; mert a nagy német birodalmi frank, angol, spanyol s portugaliakat is érdeklik, kivált mióta a magyar népdalok részint német s angol fordítmányokban megjelentek, részint dallamaik hangjegyekkel is ki nyomattak. Alig múlt egy hónapja, hogy a portugali király ő felsége Pestről meghozatta magának a hangjegyes nyomtatványú magyar népdalokat. Ezeknek a külföldön megkedveltetését leginkább eszközlék a mintegy évtized óta külországokban utazott nagyobb s kisebb tekintélyű hazánkfiak, különösen pedig a Havi s mások által vezérlett magyar dalnok-társaságok, valamint a magyar népzészek is; névszerint jelen évben Kálozdi társasága, kik csaknem fél Európát bejárván, mindenütt legnagyobb lelkesedést gerjesztének magyar zenénk s dalaink iránt.

Nem lehet egyébiránt tagadni, hogy a külföld figyelmét nem kis mértékben ébreszték fel a magyar népdalok s költemények német fordítmányai, mellyek korábbi időkben ifjabb gróf Teleki Ferenc, Mailáth János, Toldy Ferenc, Gruber Antal,

Tretter (Járy) György, Petz Lajos, Haliczky Antal, Paziazi Mihály, Draut L. s Gaál György, – újabb korban pedig Greguss M. Á., Steinacker Gusztáv, Benkert, Kertbeny Károly, Vilney Antal, Buchheim Adolf és Falke Oszkár, végre Stier G. által készíttetvén, nyomtatásban jelentek meg.

De mielőtt magyar dallaminkat a külföld gyakorlatilag is használná, elkerülhetetlen volt a szükség, azokat magában édes hazánkban a műveltebb osztályúakkal, különösen pedig a nőnemmél, megkedveltetni. – Erre pedig kettő szolgált eszközül: a dallamoknak hangjegyekkel kiadása s a színpad.

Az elsőt folyó századunk elején Csokonai Vitéz Mihály s Verseghy Ferenc kísérték meg. Amaz részint három egyes dalának hangjegyes kinyomatásával (Bécsben 1803. háránt 2-od rétbén, Márton József költségén), mellyek között volt a „Földiekkel játszó” is, – részint „Őszves Munkái” első kiadásában, – emez pedig „Magyar Aglája” (Budán 1806. 8r.) – és „A magyar hárfásnak részint Aglájából vett, részint újonnan szerzett énekei fortepiánóra” (Budán 1807. háránt 2-od rét, két szakasz) című munkáiban hangjegyekkel kiadott magyar dalaival, mellyek között két ismeretes magyar népdallam is fordul elő, ú. m. „Mióta megnyílt lányeszem” azon melódiára (csak hogy kemény hangnemben), mellyre Horváth Ádám „De mit töröm fejemet” kezdetű dalát alkalmazá (lásd Magyar

Aglája 98. s 218. lapon, és „A magyar hárfásnak” stb. énekei. I. szakasz 2. lapon), – majd ismét „Nincs megyénkben szebb leánya Örzsikénél” című dal, amaz ismeretes „Hol lakik kend komám asszony? Keresztúrban” kezdetű dallamra (lásd Magyar Aglája a 167. s 229. lapon). – A közelebbi két utolsó évtizedben Bartay Endre 1833-ban, későbbben Szerdahelyi, Egressy Benjámin, Fogarassy és Travnyik, Füredi Mihály s Bognár Ignác több más névtelenekkel együtt dicséretesen folytatók Csokonai és Verseghy megkezdett művét.

Legtöbbet tett azonban a színpad. Már 1812-ben Balogh István és Görög István, a pesti színésztársaság tagjai, Cserni György és Angyal Bandi című színműveikben magyar népdalokat is kezdtek használni, melyeket a közönség kedvesen fogadott. De fájdalom! a magyar színművészetnek nem sokára vándorbotot kelle ragadni, s Pestről távozni, s így a kezdet csak kezdet maradhatott. Fővárosunkban a magyar színművészet csak mostoha gyermek volt mindaddig míg némelly buzgó s örök hálánkat lekötöleztet hazafiak erélyessége a hon szívében állandó saját templomot emelt neki. Ekkor kezdhete csak igazán saját ereje kifejlesztéséhez, s e kedvező alkalom megnyíltának mindjárt első évében (1837.) Munkácsy János Garaboncás Diákjával megkezdvén az eredeti magyar népszínművek sorát; az ezekbe iktatott magyar népdalok s mivel-

tebb osztálybeliek, kivált a nőnem ismeretébe jutottak, magyarok és németek tetszését egyaránt megnyerték, s nem sok időre a budai, pozsonyi, jelenleg pedig bécsi színpadokon is zengenek.

A korán elhunyt Egressy Benjámín, nemzeti színházunk munkás és szorgalmas tagja, egyike volt azoknak, kik a népszínművekben népdalaink használatát leginkább eszközlék. Ő többeknek zenéjét maga szerzé; már régiek alá alkalmas szöveget készíté; és mivel csakhamar kedvesek lettek a közönség előtt, a pesti műárosok kaptak rajtok, s egymást érték az általok kiadott több rendbeli népdal-füzetek. Egressy népdalszellemű dalai nem sokára a köznép körébe is hatottak. Hallám ez által énekeltetni a díjkoszorúzott „Szózat” dallamát mindjárt megjelente után rövid idő múlva. – „Télen nyáron pusztán az én lakásom” dalát pedig három jókedvű s egymást átkarolt magyar paraszt ember által 1849. július 20-án déleesti órákban Pesten az Űri-utcán minden tartózkodás nélkül hangosan dúdoltatni hallottuk.

Ide járult még egy szerencsés körülmény. Az t. i. hogy nemzeti színházunk jelesebb dalnokai között többen keletkeztek, kik a magyar népdalokat nyilvános hangversenyekben épen olly örömet s helyesen éneklék, mint a közönség tapsviharral fogadá azokat. Ez ösztönül szolgált Egressy Béninek, hogy a népdalok szokott egyszerű rövidségével fel-

hagyva, részint több magyar zeneművet forrasztott össze, hogy azokat hosszabb dalokká alakítsa, és új szöveget készítvén reájok, színpadra hozta, – részint egészen új, hosszabb magyar népzene-szellemű dalokat készíté, mellyek egy Hollósy Kornélia s La Grange Anna asszonyság által előadatva, leírhatlan lelkesedést gerjesztének, s a közönség részvétét olly nagy mértékben megnyerék, hogy (mi azelőtt hallatlan volt) jelenleg nemcsak a középosztály szűk szállásain, hanem grófok és hercegek dísztermeiben is ugyanazoknak családtagjaik által énekeltetnek, vagy pompás hangversenyeikben vendégeik és magyar művészeink ajkairól hangzanak; minek legközelebb is örvendetes bizonyítványát tapasztaltuk, midőn folyó év april 25-én ő császári-királyi főhercegsége Albrecht fenséges kormányzónk fényes budai lakán adott esti hangversenyben Füredi Mihály, nemzeti színházunk dalművésze, szerencsés volt ő fensége s mélyen tisztelt fenséges hitvese előtt nagy számú vendégkoszorú jelenlétében magyar népdalokat énekelni. (Hasonló szerencsében részesült ugyan ez évi júl. 6-án azon pompás zeneestély alkalmával, melly ő császári-királyi apostoli felesége tiszteletére szintén ő császári-királyi főhercegségénél adatott. Füredin kívül ezúttal Lonovics-Hollóssy asszony is szerencsés volt ugyanott magyar dalokat előadni.) – S e tekintetben mondhatni, hogy Egressy Béni

új korszakot teremte a magyar dalok világában, s az elfogulatlan haza méltán kesergi kora elhúnytát, kivált miután ügytársa, Szerdahelyi József is boldogabb életre szenderült, ki szintén mint amaz, a magyarabb néptörzsök között jártas lévén, a magyar zene jellemeivel közelebbről megismerkedhetett.

Ez érzékeny veszteség után mindazáltal ne esünk kétségbe. Az ügy kedvezőleg van megindítva, kövessünk el részünkről mindent, mi előmozdítását segítheti. Szerezzünk pártolókat; gyámolítsuk a vállalkozókat necsak szép szóval, de tettel is! Hiszen még elegen vagyunk, kiktől a sors meg nem tagadá a tevékenység áldását, mellynek mozgásba tétele által mégis csak többet hagyhatunk e részben is utódink számára, mint a múlt századiak, kik régibb népdalaink emlékét, úgyszólván, csak némi töredékes hagyományokban engedék hozzánk a nép ajkairól átzengeni.

Hogy a magyar nép szeretett énekelni, több hazai s külföldi író említé már. Örökös kár, hogy a hajdani magyar népdalok szövegeit legalább írásba nem foglalák. – Magyar trubadúraink egyike, Tinódi Sebestyén, a XVI. század első felében jött azon jó gondolatra, hogy az általa szerzett történeti daloknak nemcsak szövegeit, hanem dúdjaik hangjegyeit is kinyomtatta Kolosváratt 1554-ben. Nem említtem azok némelyeinek későbbben újabb megjelen-

töket, meg kell jegyezni, hogy ítéletem szerint az említett dallamok, bármily tökélyetlen alakban adattak is ki, az akkoron divatozhatott modort, milyen t. i. hasonnemű szövegek igénylettek, tükrözik vissza. – Ki az egyházi régibb magyar dalok melódiáit ismeri, – ki honunkban az egyháznapok, úgynevezett búcsúk és vásárok alkalmával, kivált kisebb városok és falukban megjeleneni szokott, s részint földön csúszva, részint kétkerekű taligán húzatva, és vagy egy rossz hegedű kísérete mellett, vagy a nélkül éneklő magyar koldúsok dalait figyelemmel hallgatta, sok hasonlatosságot talál Tinódi dallamaiban, sőt ezeknek egész típusát véli csengen. Jele, hogy a régi magyar egyházi és világi, névszerint a történeti s könyört gerjeszteni akaró (vagyis a test nyomorait emlegető) dalok jóformán egy húron pendültek. – Bármilyen ritkán hallani jelen korunkban már az ilyen pórnyomorékok dalait, mégis nagy meglepetésemre folyó június 6-án a pesti országúton levő vásáros bódék mellett egy ilyen földön-csúszó magyar koldússal találkozám, ki hasonló régi modorban énekelvén meg nyomorát, alamizsnáért esedezett.

Ki egyébiránt Tinódi dalait zenei tekintetben tagolni, s azokból öszhangzati szabályok segélyével rendes dallamokat akar kiaknázni, ezt csak úgy lesz képes eszközölni, ha részint a fennebb említett egyházi s búcsús dalokban, részint a magyar nép-

dallamokban szerzett tapasztalatit, s így az öszves magyar népnél szokásban levő dalok zenéjét veszi segélyül; mert Tinódi s énekei sem a mai rendszeres úgynevezett kulcsokkal, sem bizonyos hangnemmél és idennyel (tempo) meghatározva, a hangjegyeket változtató kereszt vagy b jelekkel ellátva nincsenek. A hangjegyek értéke azonban, régi alakjaik mellett is, a hajdani kótaírás ismerete segédelmével annyira meghatározható, hogy e dallamokat ütenyekre (tactus) osztani és szabályos dallamokká is alakítani jóformán lehet. – Nem lévén ez alkalmal céloim Tinódi dallamai bővebb taglalásába ereszkedni, legyen szabad azokból egy párt, mellyeket nézetem szerint határoztam meg, gyakorlatilag is a t. academiának bemutatni, előleg megjegyezvén, miszerint a Tinódi Krónikájába foglalt 25 dallam között vannak négy-negyedes, vagy inkább négy-nyolcados és három-nyolcados, de rendetlen számú ütenyekre terjedő s részint kemény, részint lágy hangnemben írt dalok. – Illyen négy-nyolcados s kemény hangnemű mindjárt az első: „Sok csudák voltak jó magyar országban”.

Ellenben három-nyolcados ütenyű s lágy hangnemű a 16. számú: „Hadnagyoknak tanúság” című dal.

Ha tekintjük, hogy a magyar egyházi s világi énekeink között mai napon is divatoznak olyanok, mellyek már századok óta szokásban vannak, bátran

mutathatom be a t. academiának azon dallamot, melyet én még XVII. századnak tartok. – A folyó század első éveiben (1800–1804) t. i. részint születésem helyén Nagykátán, részint atyám későbbi lakhelyén Tápiószecsőn hallám minden évben szt. Gergely napján (március 12-én) iskolás gyermekek által énekeltetni e dalt:

*Szent Gergely doktornak,
Híres tanítónknak
Az ő napján stb.*

E dalt egyébiránt ugyanazon napon hazánk más vidékein is szokták az említett gyermekek énekelni. Szövege nyomtatva olvasható egy XVII. századi énekeskönyvben, mely „Zöngedező mennyei kar” címmel Lőcsén 1696-ban 24-ed rétből jelent meg, valamint Erdélyi János „Népdalok és mondák” (Pest 1846. 8r) 1. kötete 312. lapján is, de némi csekély változattal. – E dalt énekelve az ünnepiesen öltözött iskolás gyermekek (kik közül némelyek még az őseiktől fenmaradt magas gömbölyű süvegeket is fejükre tették), szt. Gergely napján a helységbeli lelkész lakánál kezdvén, minden ház előtt tisztelkedtek, s a háztulajdonostól egy pár krajcárral vagy pedig liszt, szalonna, tojással megajándékozva tértek vissza, honnan elindultak az iskolamester házához, hol szintén énekelvén a dalt, mely-

nek utolsó fordáját (stropha) mindenkor sebesebb tempóban s táncolva dúdolták el, a hozott adományokat átadták a tanítónak, ki a pénzt elosztván köztük, az élelmi szereket, mint őt illető acciden-tiát, feleségének kézbesíté. Ezen inkább világi, mint egyházi szellemű dal a hajdani régiség minden típusát, de már épen nem Tinódi hangjait, viseli magán. Így névszerint: az alaphangnak (mellyet az egész dal folyamatában mesterség feltalálni) ötöd-akkordjával kezdődik s végződik is, mielőtt már átmenvén a nagy-akkordba, e három között forog mindvégig, anélkül, hogy az alaphang zárpontjában találhatná végét, minthogy ez, mint mondám, a quintán rekesztetik be. – Nemcsak e tekintetnél fogva tehát, hanem a fennebbiek nyomán is állíthatom, hogy hazánkban e dal legalábbis a XVII. század közepén már divatozhatott.

A XVIII. századból, hiteles kútfők után, már több népdalt sikerült fölfedezhetnem. Mutatványul legyen egy 1790. dal Bihar vármegyéből:

„Bodrog partján növekedett tulipán”

Hogy pedig e dallamok menete különbségét minél észrevehetőbben tüntessem elő, ím egy a XIX. századból is, a folyó évben divatozók közül:

„Fakó lovam, gyors paripám”

E mutatványokból látszik, miszerint közelebbi négyszázadbeli népdallamaink zenéje abban különbözik egymástól, hogy a folyó századiak szabályosabbak, s a kor igényeihez, a szabályosabb, divatozóbbhoz inkább simul.

Mi már népdalaink jellemző sajátságait zenei tekintetben illeti, ezeket két rendűre kell osztanom, ú. m. szellemi és zenetani sajátságokra.

I. Szellemi sajátságaik a legtarkább vegyületben mutatkoznak. Ezek lelkei a magyar dallamoknak; ezekből ömlenek az indulatok gazdag forrásai. – A keleti népek zenéje általán búskomoly jellemet visel és feltűnőleg szabálytalan: de az eddig előttem ismeretes keleti zenék között a magyarban legtöbb szabatosságot s ízlést, habár gyakran vegyítve szabálytalan zenei menetekkel is, találtam. – Zenei időmozgásra nézve a magyar zene lassú, és gyors vagyis friss menetű. A lassúk azonban sokkal nagyobb számúak, és ezek komolyak, anélkül hogy szomorú hangokra kelnének; búsak valódiilag, ha gyászos történetet, a szív fájdalmait festik; ellenben gyakran szomorú hangmenetűek akkor is, ha víg tárgyat énekelnek meg. Sohasem víg menetűek azonban, ha komor tárgy körül forganak. – A gyors, élénk menetű dalok majd szomorú majd víg hangokban ömlenek, s egyaránt magukon viselik a fürgeség tüzeit, valamint az olaszban, melly a déli tikkasztó hévből a legvidámabb húrokra ugrik át.

E pszichikai változatossággal a legillatosabb virág tarkaságában szövődik a nemes érzelmek, bú, keserv, hősiesség, szerelem és pajzán vidorság bájló vegyülete, mely azt kedvessé teszi fiatal s korosabb, bel- és külföldi ember előtt. Példákul legyenek a következő dalok:

1) Komoly, de nem bús hangulatú, kemény hangnemű dal:

„Megégett a szentpéteri állás...”

2) Szomorú tartalmú s lágy hangnemű:

„Gerliceként nyögdécselek...”

3) Szomorú tartalmú, de kemény hangnemű:

„Ne szomorkodj, légy víg...”

4) Víg tartalmú, de lágy hangnemű:

„Hej, pajtás beh nevetem a világ bolondságát...”

„Vigan élem világom...”

5) Víg tartalmú s kemény hangnemű:

„Megy a kocsi, megy a szekér...”

II. Zenetani sajátosságai között említendőek az ideny (tempo), üteny (tactus), hangnem (Tonart) és műszerkezetiek.

1) Az ideny legnagyobb változatosságban fordul elő, éspedig a legkomolyabb lassútól kezdve a legvidámabb gyorsaságig, gyakran, miként az olasz zenében, a legbámulatosabb s idegen zenészek előtt csaknem megfoghatatlan sebességig. E sajátosság szé-

pen tükrözi vissza a nemzetnek komolyságával párosult fürgeségét.

Ide sorozandók azon dallamok, melyek feszes idenyre nem szoríthatók, és mintegy csak szavalva (recitativo) énekeltetnek. Tartalmok többnyire komoly és bús. – Ezek az úgynevezett furullya nóták körébe tartoznak. Illyenek: „Az ég alatt, a föld színén” – „Repülj fecském ablakára”.

2) Ütenyre nézve a magyar dalok csaknem általán két-negyed vagy négy-nyolcad hangjegyet tartalmaznak egy-egy ütenyben. Más nemű ütenyt a magyar zene keveset ismer; s ha csuszott is a nép ajkára tisztán $\frac{3}{4}$ vagy $\frac{3}{8}$, $\frac{6}{8}$ vagy $\frac{4}{4}$ ütenyű dal, ez nem a magyar népzene, hanem idegennek kifeolyása. – Azért még azon $\frac{3}{4}$ ütenyű egyházi magyar énekek is, melyek nálunk régóta divatoznak, habár szépek, nem tisztán magyar eredetűek. – Ez okból tartom az idegen zene befolyásából eredhetőnek ama különös magyar népdalainkat is, melyekben kétféle üteny egymást váltva fordul elő, [...]. Ezt mindeddig zenészeink nem vették észre, s midőn az illy dalokat hangjegyekre írták, erőnek erejével $\frac{2}{4}$ ütenyű rámla vonván, vagy egészen kivetközteték rythmusaikból, vagy összevissza cibálták szegényeket, nem tudván, mi tevők legyenek velők. Pedig illy dalok a skót nemzetnél is divatosak, s nálunk a folyó századiak között gyakrabban fordulnak elő. A szemesebb vizsgáló és a

dal rythmusára ügyelő, akár akarja, akár nem, kénytelen e dalokban majd $\frac{3}{4}$ majd $\frac{2}{4}$ tactust változtatva írni, ha következetlenségbe esni s hínárba bonyolódni nem kíván. Illyen dalok a következők:

- a) *Szőke kislány megy a kutra, hajaja!*
- b) *Már mindlunk így köszönnek, hajaja!*
- c) *Ez a kislány hamis kislány.*
- d) *Elment a lány az apjával szántani.*
- e) *Esik eső a haraszton.*
- f) *Kisütött a nap a cserén.*
- g) *Széles a Duna közepe.*

Hogy egyébiránt idegen nemzetektől is kölcsönzött dallamokat a magyar, – világos példánk van Csokonainál, ki e dalát „Gyenge rózsabokor kesereg bűvában” egy előttem még kisgyermek koromtól fogva ismeretes tót nótára alkalmazá. E dal hangjegyekkel is kiadatott Csokonai Poétai Munkái (Bécs 1813. 12r) III. kötete végén az utolsó lap alján. – E különösséget csudálnunk nem kell; mert a XVIII. század utófelében a magyar írók megkedveltetni óhajtván a magyar olvasmányt, idegen s névszerint német költeményeket s dalokat gyakran fordítottak magyarra. Innen történt, hogy az illy magyarra fordított német dalok már a múlt század utolsó tizedeiben énekeltettek középosztályú hazánkfiak által. Illyenek voltak:

- a) *Ó szívem öröme, mért habozol?*
- b) *Kékes szemű szép enyelgőm, jer velem.*
- c) *Hold milly szépen világítsz te.*
- d) *Kívánsz víg lenni.*
- e) *Bundás Geczi házasodni régen akart már.*
- f) *Ez a pohár bujdossék.*
- g) A Faludi Ferenc által hihetőleg fordított „*A szép hajnal miként hasad*” – mely már a múlt XVIII. század végén „*Estve jött a parancsolat*” dúdja szerint énekeltetett – és „*Egy kis tarka madár*” dalok.
- h) A Szentjóbi Szabó László által fordított „*Fakadj piros rózsa*” (Blühe liebes Veilchen).

Ezeknek s több másoknak ekkor divatozott dal-lamaik világosan mutatják, hogy nem magyar, hanem német szelleműek.

A folyó század első tizedeiben is, kivált Pesten a magyar színművészet föléledése s kisebb magyar operák adatása korszakában több német dal fordított magyarra, melyek közül említhetem a Verseghy Ferenc által fordított német dalt: „*El ne felejts, mély keservem széled*” (Vergiss mein nicht stb.) (Lásd Magyar Aglája. Budán 1806. 8r. a 190. és 236. lapon.) – és a tagtársunk Szemere Pál által fordítottakat, melyek „*Dalok azoknak, akik szeretnek*” cím alatt nyomtatva is kiadattak (Pest 1812. 8r. 4. l.) Voltak pedig ezek: a) Az óra,

mellyre vágyódtam (Die Stunde, der ich sehn-suchtsvoll stb.). b) Eszembz jutsz, és egy gyenge érzés (Dein gedenk' ich stb.). c) Még most is hordom láncaim (Noch trag' ich meine Fesseln). Ezeken kívül említendők: „Az ér mellett ült a gyermek (An der Quelle sass der Knabe)” – „Utánad folynak könnyeim (Dir folgen meine Thränen)” stb.

A pesti magyar színésztársaság nőtagjai között e korszakban (1808–1813) kedves fiatal énekesnők voltak, kik bűvös hatással folytak be a fiatal magyar költők és írók munkásságának ébresztésére. Így történt, hogy néhány év alatt számos népdal jutott magyar fordítmányokban a középosztályú szépnem ajkain divatba.

III. A magyar népdalok hangnemei (Tonarten), mellyeken t. i. minden zeneműnek alapulnia kell, a furcsaságok valóságos tömkelege, mellyből az idegen zenész kívánszorogni alig tud. – E tekintetben olly tarkaság, olly sokoldalúság van bennök, millyet egy míveltebb nemzet népzenejében sem találunk. A magyar dalokban annyira uralkodik a szabályos és szabálytalan hangnemek legfurcsább változatossága, hogy a szabályos zenéhez szokott fül gyakran alig képes meghatározni azon alaphangot, mellyet vezérhang gyanánt kell tartania. – Megkísérlem e sajátságok néhányainak ismertetését.

a) Némelly dal szabályosan mindvégig kemény (dúr) hangnemben jár, p. o. „Megégett a szent-péteri állás” – „Jegenyefa tetejébe”.

b) Mások ismét egész végig lágy (moll) hangneműek, p. o. „Vígan élem világom” – „Simonyiban van egy malom”.

c) Némelly dalok egy vidéken kemény, más vidéken lágy hangnemben énekeltetnek, p. o. „De mit töröm fejemet” – „Gyere be rózsám, gyere be!”.

d) Másoknak eleje kemény, közepe lágy, utólja ismét kemény hangnemű, vagy megfordítva, p. o. „Az alföldön halászlegény vagyok én” – „Végigmentem az ormódi temetőn”.

e) Más daloknak első része kemény, másodika lágy hangnemű, vagy megfordítva, p. o. „Fakó lovam, gyors paripám” – „Jaj rózsám, beh szeretlek” – „Végigmentem a temetőn”.

f) Ismét mások egészen kemény hangnemben mozganak, csupán végők felé mennek át a rokon lágy hangnembe, p. o. „Korcsmárosné! bort ide az itcébe!”.

g) Némellyek csaknem egészen lágy hangnemben forganak, s végők, legnagyobb meglepetésünkre kemény alaphanggal záratik be, p. o. „Gerlikeként nyögdecselek”.

h) Másoknak az első rész alaphangja kemény, a második rész átugrik amannak kemény quintájára,

s ugyanebben végig meg is marad, p. o. „Elmentem én is a kis kertbe”. – Ez egyike a legszembetűnőbb sajátságoknak.

i) Más nevezetes furcsaság tűnik fel e dalban: „Szerettelek, szeretlek is, amíg élek” – Itt a lágy alaphangnem csak a második részben tűnik elő; mert első része a lágy quinttel kezdődik, s egyszerre leugrik a kemény quartra, és innen ismét áttér a lágy hangnemű második részre.

k) Más dal ismét rokon kemény hangnemének quintájával veszi kezdetét, átmegy a rokon kemény alaphangnemre s a lágy alaphanggal végződik, p. o. „A szeretőm íródiák”.

l) Van egy különös keleties sajátsága magyar dalainknak, mellyel a külföldiek s a szabályos zenéhez szokott idegen zenészek semmiképen nem tudnak megbarátkozni. Az t. i., hogy némelly dalaink, ha még olly szabatosak is, nem végződnek az uralkodó alaphangon, hanem ennek lágy vagy kemény quart vagy quintáján. Így nem lévén a zenének rendszeres bérekesztő nyugpontja, a fület erre mintegy várakoztatni látszik, holott az soha be nem következik, ha csak a zenekísérő rajta nem segít valamelly módon. Illyenek: „A mezei kis pacsirta” – „Sebes az én ujjam”.

m) Vannak azonban még furcsábbak. Ollyanok t. i. mellyeknek sem elején, sem folyamatán keresztül, sem végén az alaphang nem uralkodik, ha-

nem egészen más hangnemekben látszanak barangolni, s a lappangó alaphangukat csak sejdíttetni engedik. E sajátság gyakran alig engedi meghatározni azon hangnemet, mellyben a dalt leírni kell. Azért némelly zeneíró, ki e vegyes sajátságoknak mintegy zenei vegytanilag feloldozásukhoz nem ért, illyes dalok leírásánál valóságos hajótörést szenved. Legyen például e dal: „Most jöttem Erdélyből”. Ennek első része a lenni kellő alaphang kemény quartájában jár, holott a második rész a kemény quintára megy át. – Illyenek még: „Hejh pajtás, beh nevetem” – és „Miről apám olly búsan szólt” – mellyek által véve lágy, vagyis szomorú hangnemeken alapszanak, de kemény quinttel kezdődnek, sőt végződnek is.

n) Más dalok végre az első részben kemény hangneműek, a másodikban átmennek amannak lágy quintájára, s a kemény quintában végződnek, p. o. „Írigylik a bajuszomat”.

IV. A magyar népdalok műszerkezetében fekszik a ritmus, melly szintén különféle alakban fordul elő, s a zenészek minden tehetségét igénybe veszi. – A zenében szintűgy, mint a közbeszédben, megvan a periódus s ennek alkatrészei, a comma, semicolon, colon s incisumok. Ezek legkönnyben megismerhetők a rövid dalokban. Ki azokat taglalni nem tudja, a magyar népdalok ritmusát sem fogja érteni. – E ritmus a dalrészek ütenyei (tac-

tusai) felosztásából legkönnyebben kivethető. – Népdallamaink e részben is legnagyobb tarkasággal ellátvák. Így:

A) Vannak dalok, melyeknél meghatározott colon vagyis az úgynevezett első s második rész közötti határ, a középpont, nehezen, vagy épen nem található; hanem a dal olly egészet képez, mellynek szabálytalan számú ütenyekre terjedő részeiben nincs megnyúgvás, míg csak végét nem éri, p. o.

„Bort iszom én, nem vizet”.

„Hej pajtás beh nevetem”

B) Vannak ellenben három részűek is, p. o. „Árva szívem nyögésit” – „Földiekkal játszó égi tünemény” (minden rész nyolc tactussal) – „Bundás Geczi házasodni régen akart már” (a két első rész négy-négy tactussal, az utolsó rész nyolccal).

C) Más dalok szabályos, minden részökben meghatározott s egyenlő számú ütenyekkel bírnak. Így például:

a) Minden részében 4-4 ütennyel bír:

„Fakó lovam, gyors paripám”.

„Nyisd ki rózsám az ajtót”.

„Azért hogy kend kicsit ragyás”.

„A pünkösdi rózsá”.

b) Minden részben 5–5 tactussal:

„Káka tövén költ a ruca”.

„Estve jött a parancsolat”.

„Szép a betyár paripája”.

c) Minden részben 6–6 ütennyel:

„Cserebogár, sárga cserebogár”.

„Az Alföldön halászlegény vagyok én”.

„A virágnak megtiltani nem lehet”.

„Azt a kerek pusztát járom én”.

d) Minden részében 8–8 tactussal:

„Ég a kunyhó, ropog a nád”.

„A szép magyar legény beteg”.

„A kis Vénusz vakon szült”.

D) Vannak azonban szabálytalan részűek is a legnagyobb változatosságban, t. i. melyeknek első részökben vagy kevesebb vagy több tactus van, mint a másodikban. Így p. o.

	Első rész. Ütennyel:	Második rész. Ütennyel:
<i>Én vagyok a petri gulyás</i>	2	4
<i>Nincs magasabb az egeknél</i>	2	4
<i>Ne szomorkodj, légy vig</i>	2	6
<i>Bús az idő, bús vagyok én magam is</i>	3	5
<i>Végigmentem az ormódi temetőn</i>	3	5

<i>Be van az én szűröm ujja kötve</i>	3	6
<i>Megégett a szentpéteri állás</i>	3	6
<i>Nini, hát ez a szerelem</i>	3	7
<i>Dínom, dánom, sógor</i>	3	10
<i>Faj rózsám, beh szeretlek</i>	4	6
<i>Csősz leszek én a nyáron</i>	4	6
<i>Egy kis tarka madár víg kedvében</i>	4	6
<i>Fáj, fáj, fáj a szívem, fáj</i>	4	7
<i>Mikor én nőtelen voltam</i>	4	7
<i>Hol lakik kend, komámasszony?</i>	4	8
<i>A Tisza, a Duna zavarodik</i>	4	8
<i>Drága kincsem, galambocskám</i>	5	6
<i>Csak azért szeretem a magyar menyecskét</i>	5	6
<i>Háromféle szeretőm volt</i>	5	7
<i>Három fehér kendőt veszek</i>	5	7
<i>Végimentem a temetőn</i>	5	8
<i>Sem eső nem esik</i>	5	9
<i>Természeti édes ösztön</i>	5	9
<i>Kerek az én kis kalpagom</i>	6	5
<i>Nincsen nekem pej paripám</i>	6	5
<i>Jegenyefa tetejébe</i>	6	7
<i>De mit töröm fejemet</i>	6	8
<i>Mi füstölög ott a síkon távolban?</i>	6	9
<i>Azt mondják, nem adnak engem</i>		
<i>galambomnak</i>	8	6
<i>Estve jár a hajdú a faluban</i>	8	6
<i>Hol jártám violám ilyen korán?</i>	8	7
<i>Magasan röpül a darú, szépen szól</i>	8	9

<i>Nincsen kedvem, mert a fecske elvitte</i>	8	9
<i>Hortobágyi pusztán fúj a szél</i>	8	12
<i>A fényes nap már ezután stb.</i>	10	11

E) Vannak dalaink, melyeknek rendszeres két vagy három részökhöz még egy függelék (coda) is adatik. Illyenek:

„Jó bor ez, gazda”.
 „Ott a réten egy almafa zöldellett”.
 „Hogy sokáig éljete”.
 „Nem kell nekem a te vized”.

F) Említnem kell még a magyar népdalokban divatos prosodia abbeli sajátságát, mellynél fogva a leghosszabb hangzó betű is igen gyakran, kissé tompítva ugyan, de röviden énekeltetik, anélkül, hogy a magyar hallgató különben e tekintetben igen kényes fülét sérteni látszanék; a rövid hangzó sokszor hosszú hangjegyre vétetik, melly szabadságot már Tinódi dalaiban is tapasztalám. Így e dalban: „Fakó lovam, gyors paripám”. – Pedig mégis milly nehezünkre esik, ha valamelly nemnépdalban a rövid hangzó hosszan, a hosszú pedig röviden énekeltetik; de népdalaink zene-ritmusa miatt e hibáért nem szoktunk neheztelni. – Mind emellett igen ajánlatos volna, ha a népdalszövegek újabb szerzői szoros lelkiösméretességgel ügyelné-

nek arra, hogy strófákra írt népdalainkban vagy zenére alkalmazandó bármilly költeményben a metrumot legpontosabban tartanák meg, s a positio által is hosszúvá válандó hangzókat csak legnagyobb szükségben használnák, nem annyira az éneklés érdekében, mint azért, mert a szótagmérték szabálytalansága s az úgynevezett költészeti szabadságoknál fogva engedett prosodiai tétovázások (millyekre jelen időben az újabb költők a legszélesebb értelemben vett szabadsággal vetemednek) a lelkiösméretes zeneszerzőt gyakran legnagyobb zavarba ejtik.

G) Végre nem tartom mellőzendőnek azon körülményt is, miszerint népdalaink tömegében igen sokat találunk, mellyek ugyanazon dallamra énekeltetnek, habár a vidékek szerint, hol divatoznak, némi csekély különbséggel is. – Milly kívánatos volna ismerni mindezeket annak meghatározása végett: hány valódilag eredeti s önálló népdallam tállatnak a sok ezer magyar népdal tömkelegében.

Valóban igen érdekes volna, ha a magyar ajkú népség között divatozó népdallamokat egy, a magyar népzeneben alaposan jártas műértő által egybe gyűjtve s hangjegyekkel ellátott nyomtatványban ki is adva, bírhatná a nemzet. Ámde ez csak igen költséges és hosszasan tartó utazás, a nyomtatásra szentelendő tömérdek pénzzerő, s csaknem egész életkort igénylő fáradozás által lehetne eszközölhető. – Ámbár pedig a hazafias óhajtást csak a pium

desideriumok sorába vagyunk kénytelenek helyezni, mégsem következik, hogy e részben éppen semmit se tegyünk. Kezdjük meg a munkát, s tegyünk valamit részenként mindaddig, míg erőnk s tehetségünk engedi. Talán a nemzet nem veszi közönyösen az ügyet, s fáradozásunkat nem hagyja gyámol nélkül. Kísértsük meg népdallamaink egyetemes gyűjteményének egyes füzetenkénti kiadását. Ha az utókor hasonló kegyelettel fog viseltetni ez ügy iránt (miről kétkedni a nemzet becsülete s anyai nyelvének forró szeretete nem is enged), bizonyosan fognak későbben ismét taláztatni buzgó hazafiak, kik elhalt s megmervült újjaink közül kiragadják a munkás tollat, s folytatni fogják félben hagyott műveinket. Nemzetünk hatalmas istenébe helyezett abbeli bizalmam, hogy hazánk s nemzetünk életébe még sok évszázad során fog díszleni, lelkesíté azért keblemben is a fennebbi reményt, – lánggra lobbantá a rég hamvadt szikrát, és bátorságot gerjeszte bennem népdallamink gyűjteménye részenkénti kiadásának megkezdésére. S bár egyrészről a reám várakozó különféle nemű teher meggondolása, és a pártolási bizonytalanság réme gyakran visszarezzentőleg aggasztja keblemet; másrészről a hazafiság mentője biztatólag látszik kitartást s reményt sugallani vállalatom folytatása érdekében. Mellyet midőn, mai tárgyamtól kitérőleg a t. academia szíves figyelmébe s hazafias rokonszen-

vébe ez alkalommal ajánlani bátorkodom, egyszersmind kérem, hogy azon kevés észrevételimet, melyeket ezúttal népdallamink némelly sajátságairól előadni szerencsém volt, a magyar népzene ismertetésének csak némi adalékaul tekinteni, s jó neven venni kegyeskedjék. (Ezen érdekes előadás alkalmúl szolgált az osztálynak a tisztelt tagot fel-szólítani, hogy a XVI. századbeli magyar költő eposi dallamait zenetani észrevételeivel kísérve ki-dolgozná; mire a tisztelt tag szíves is volt vállalkozni...)

(Megjelent az Új Magyar Múzeum 1853-i évfolyamában.)

Bihari János magyar népzeneész életrajza

Valamint általán a műveltség minden ágának vannak fokozatai, melyeken a tökély lépcsője magasabb pontjaig bármily nemzet és népfaj egyénei emelkedhetnek: szintűgy vannak a művészet s jelesen a zenészet különféle nemeinek is. – Ki a tökély fensőbb fokára jut, s magát azon kitünteti, legyen bármily nemében valamely mesterség-, művészet-, vagy tudománynak, – mindenkor közméltánylat-, elismerés-, és tiszteletre érdemesíti magát.

A nagyobb jelességre emelkedött zeneművész tehát épen úgy vívja ki a világ tisztöletét és a századokig hangzó hírt s nevet, miként a köztapsokban részesült jeles népzeneész, ki (legyen bár a legaljasabb népfaj származéka) műtehetségét a maga nemében kitűnő fokig művelvén, érdemessé teszi magát, hogy necsak kortársai viseltessenek méltánylattel iránta (kivált saját honában, melynek hosszas szolgálatát szentelé), hanem arra is tarthasson számot, hogy utolsó pihegésével ne tűnjék el egyszersmind emlékezőte az utókor elől.

E nézetek ösztönzének engem, hogy rövid élet-

rajzát írom Bihari Jánosnak, honunk népzeneészei egyik leghíresebbje, sőt annak idején legjelöesebbjének, ki habár a cigány fajból eredett is, mint a folyó század három első tizedében nemzeti zenénk terjesztője, számtalan külföldivel megkedveltetője, sőt a fölséges cs. kir. udvar s több külföldi hatalmasság előtt a legfényesb ünnepélyek alkalmával köztetszés mellett megismertetője; annyi méltánylatra csakúgyan érdemesíté magát, miszerint e néhány sort szenteljem nemzeti zenénk érdekében töltött egész élete fáradalminak. Hazai íróink a nélkül is elég hanyagok voltak a lefolyt századokban élt akár fensőbb akár alsó fokon állott magyar művészek, s különösen a zenészek neveinek följegyzése s az enyészet előli megmentésében.

Szolgáljon e rövid bevezetés higgadt megfontolás anyagául azoknak, kik talán mosolygva kárhoztatják tollamat, minthogy azt cigány zenész életiratára emelni nem átalottam.

★

Bihari János, egyike a cigány fajból eredett leghíresebb magyar hegedűsöknek, pozsonmegyei Nagy-Abony mezővárosban született 1769-ben, hol atyja, János, szintén hegedűs volt. – Gyermek- és serdülő korát Bőnyön, Győr megyében tölté rokonai között. Mintegy 18 éves volt, midőn Szerdahelyen, pozsonmegyei mezővárosban a 15

éves Banyák Évával, Banyák Simon ottani híres cimbalmos leányával kelt egybe.

Fölserdült korában annyira tökéletesíté magát a hegedűjátszásban, miszerint csakhamar mint első hegedűs, ama zenekar élére állhatott, melynek ipa is egyik tagja volt. Ennek holtá után 1802 körül, tehát mintegy 33 éves korában, Bakos Ferenczel, cimbalmos zenésztársával Pestre jött, hol rövid idő múlva, mint zenészkarfőnök, országos hírt s nevet szerze magának. – Mindjárt itteni fölléptekor több ügyes cigány zenész csatlakozék hozzá. Ezek között legelső volt Bakos Laci (Bakos Ferenc fia), Bihari másod hegedűse ugyan, de ügyességben vetélkedője; – későbben jött hozzá Ficsur (másként Ujvári), híres bőgős, kit Érsekújvárról még gyermekkorában hozott Pestre s itt taníttatott Bihari; – Bakos József és Mungyi Imre, kontrások. Ezek mind Pesten haltak el, még Bihari élteben.

A folyó század másod tizede elején állott Bihari zenészkarához Sárközi János, mint első secundista, ki Bihari hajdani társai közül még egyedül él Pesten, bőven részesülve az aggott szegény zenészek ínségteljes sorsában. – Bihari zenészkara többnyire csak öt személyből állott, kik a cimbalmot kivéve csupán vonó-hangszereken játszottak.

Biharinak Pesten, mint hazánk legnagyobb s legnépesebb városában, legtöbb alkalma volt magát hangszerén kiművelni s gyakorlani. Űgyessége ha-

mar kitünteté őt, s a magyar zenét pártoló közön-
ség bő jutalmazásban részesíté. Elsősége levén
minden egyéb pesti s az országban létezett magyar
népzenészek között, minden nyilvános és magán-
házaknál tartott ünnepélyekhez és lakomákhoz
meghívatott. Budán a cs. kir. főherceg-nádori, s
Pozsonban a koronázási, udvari, országgyűlési s
egyéb vigalmaknál (még az 1825-iki országgyűlé-
sen is) a folyó század három első tizedében minden-
kor ő volt a magyar zene előadója; sőt Bécsbe is
gyakran felhívatott a császári fényes ünnepélyek és
lakomák alkalmával: hova egyébiránt csaknem
évenként felutazott társaival. Midőn a lipcsei ütkö-
zet után az elfoglalt francia álgyúkból készítettet
érdemkeresztek Bécsben kiosztattak, nemkülön-
ben a cs. városban 1814. oct. 18-án tartatott pom-
pás tábori ünnepély alkalmával, s az európai fej-
delmek bécsi gyűlése egész idején ő is jelen volt, sőt
ekkor ott csaknem egész évet töltött. – Ez idő alatt
részesült Bihari ama legmagasabb kegyben, hogy
bandájával a fölséges cs. udvar előtt is játszhatott,
sőt ugyanott egyéb magas kitüntetésekre is mélt-
tatták. Névszerint a fölséges császárné, Mária
Ludovica által 1814. dec. 23-án adatni rendelt ud-
vari hangversenyre hallgatóúl meghívatott; mely
közben a felséges császárné különös figyelemmel
kísérven visetetés észrevevé, hogy Bihari folytono-

san a jelen volt fejedelemnők egyikén,* ki neki különösen tetszett, legelteté szemeit. Hangverseny után megkérdezé őt a felséges császárné, van-e neki felesége. Bihari nemcsak igenlőleg felelt, hanem egyszersmind jelenté, hogy nejét magával hozá Bécsbe. Erre a császárné meghagyá Biharinak, hogy nejét azonnal hozza el, s mutassa be. Bihari tüstént futott a legfelsőbb parancs teljesítése végett s feleségét lehetőleg csinos magyar öltözetben mutatá be a császárnénak. Bihari neje magas termetű s akkor még erős, egészséges alkatú volt. A császárné leereszkedő nyájassággal fogadván őt, megdicséré, hogy férjének ily hű úti társa; s miután Biharinak enyelgőleg értésére adni méltóztatott, miszerint ily derék feleséget bírván nem köllene neki más asszonyokat annyira szemügyre venni, miként kevéssel ezelőtt a hangversenyen tevő, – nejének nemcsak 50 arannyal és csupa új veretű ezüst érmekkel telt erszényt volt kegyes ajándékozni, hanem ezentúl őket udvari hintón is vitette szállásukra.

Nemsokára ugyanazon fejedelemnő, ki Bihari

* Megjegyzés. Biharinak most is élő zenésztársa s rokonai úgy vélekednek, miszerint e fejedelemnő a nápolyi királyné volt. De a 62 éves nápolyi királyné, Karolina akkor már nem élván (mert 1814. sept. 8-án halt meg Hetzendorfon), ama legfőbb rendű hölgy hihetőleg az orosz cárné, vagy Mária Ludovica pármái hercegnő s francia császárné, vagy a bajor királyné lehetett.

figyelmét annyira magára voná, óhajtván Biharinak műelőadását különösen hallani, társas udvari kört tartott, melybe Biharit négy társával együtt meghivatá, s itt ismét szerencsés volt Bihari a nevezett fejdelemnő s nagyszámú udvari kör előtt ügyességét hangszerén kitüntetni; sőt Ficsúr jeles gordonkásnak magándarabot is kellett előadni; kinek, mielőtt megkezdéné előadását, a fejdelemnő maga adott széket a terem közepére. Elbocsátásuk alkalmával pedig sajátkezüleg mindeniknek vastag négy aranyos érmet ajándékozott.

Midőn a Buda s Pest közötti Margitszigeten a Budán mulatott Katharina Pawlowna, özvegy oldenburgi hercegnő, dicsőült nádorunk József cs. k. Főherceg ő főnsége első hitese Alexandra Pawlowna testvérének tiszteletére 1815. jún. 1-én adatott mulatság alkalmával szabad ég alatt magyar nemes ifjak mutaták be a főnséges vendégnek nemzeti táncukat, Bihari és társai voltak (az Esterházy-ezrednek ugyanott működött híres dudásán kívül) a magyar zene előadói.

Azon negyed évszázad közben, míg Bihari virágzó működése tartott, megjárta csaknem minden jelesebb városát Magyar-, Erdély-, Tót-, Horvát- és Gácsországnak; hol mindenütt köztetszést s bő jutalmat aratott. – Megjelent az 1824-iki nov. 29-től dec. 4-ig tartott egri tisztújításon is: de midőn innen hazafelé utazott, Gyöngyös és Hatvan

között kocsija felfordulván, s esés közben balkarja csontjai megrepedvén, annak idegei (néhai Stáhly György, nagy tudományú jeles orvosunk minden fáradozása dacára) oly merevek maradtak, hogy többé nem vala képes karának előbbi hajlékonyságát a hegedűjátásban, kivált az applicaturában használni. Játzott ugyan még egyideig (miként az említett pozsoni országgyűlés alatt 1825-ben), de csak segédképen társaival, kik közül Sárközy János vivé az első hegedűs szerepét. Bihari szelleme azonban nem tűnt ki többé az egykoron oly bájló zenéből; s miután jelesebb társai lassanként elhagyák őt, az ezután hozzá csatlakozott zenészek alig voltak képesek a mindennapi élelmet számára megszerezni.

E korszakában történt egykor, hogy némely dús tehetségű magyar urak egy pesti vendéglőben, hol Bihari utolsó romjait hallatá működésének, enyelgve azzal vígasztalák őt meg, hogy sínlődő bal karát annyi bankjeggyel takarák be, mennyi azt befödheté, s a jegyeket neki ajándékozáék. Az öszveg több száz váltó forintra rúgott. Haza érkeztekör víg kedvvel üdvözlé hitvesét, s enyelgőleg mondá neki: „Asszony! én megint tudok hegedülni. Ma oly jól játszottam, hogy zsebem tele rakhattam bankóval. Nézd csak mennyit hozok haza!” – Kirakván a sok pénzt, neje nem annyira örült, mint vígasztalva lón a már egy idő óta szenvedett szükség enyhíthetése reményében. – Ekkor már Bihari fénycsillaga na-

ponként halványabb lőn, s mind inkább hanyatlott; és ha őt valaki egykori hírére emléközteté, könybe borultak szemei.

Boldogabb fiatalsága éveiben (mint általában a zenészek nagyobb számánál történik) Bihari sokkal könnyelműbb volt, hogysem bő jövedelmének egy részét meggazdálkodván tőkésítette, s abból öregségében ápolhatta volna magát és családját. Így a balsorssal párosult vénség nála beköszöntvén, legnagyobb szegénységben kelle tengődnie: minek következtében kénytelen volt lassanként eladogatni egykoron ajándékba kapott aranyait, ezüsttel díszített tajtpipáit s egyéb értékes holmijait; csupán kedvenc hegedűjét őrzé meg élte végéig, mely nem-sokára be is következék. Különben erős izmos testét t. i. a köszvény fájdalmai pár év alatt elnyomórítván, sőt azokhoz végre vízkór is járulván, 1827-iki ápril 26-án 58 éves korában meghalt Pesten a két-nyúl utcai, akkor 78. számú (Somogyi-féle) szöglet-házban volt lakásán, s a ferencvárosi cinteremben temettetött el apr. 27-én; miről mind a „Hazai s külföldi tudósítások” mind a „Vereinigte Ofner und Pester Zeitung” című budapesti hírlapok említést tettek. Temetés költségei néhány jólelkű magyar hazafiak adakozásából fődöztettek. – Sajnos, hogy ekkor senki sem taláztatott, ki életiratát első forrásokból merítve egybefűzné; mi pedig akkor

könnyen eszközölhető volt, sőt a jelen századi népzenészek ily első csillaga meg is érdemlette volna.

Biharinak egyetlen fia, a Bőnyön 1791-ben született János, szintén hegedűs, atyja zenekarának egyik tagja, de kicsapongó életű ember volt; ki ha józanabb elvekhez alkalmazza életmódját, kitűnő talentuma szerint ítélve, szintén jeles zenésszé válhatott volna. Azonban a szeszes italok, kivált élete utolsó három évén keresztül, mindinkább eltompítván életerejét, végre 1821. maj. 12-én 30 éves korában, bélrákból következett rögtöni vérhányásban múlt ki, és így apja öregségének utolsó reményét sírba vivé. Nejével, a Komáromból hozott Lakatos Terézzel egy fiat, Bihari Ferencet nemze (Baján 1816.), kinek további növeltetése a már úgylis sínlődő nagyapának, Bihari Jánosunknak esett terhére. – Ezen öt éves unokáját a törődött nagyapa pár év múlva hegedülésre fogván, egy-két könnyű nótára tanítá, s magával hordozván, itt-ott eljátszatá vele, amit tudott, hogy a gyermek és unoka zsenge tehetségét részint kereset-szaporításra és száanalom-gerjesztésre használja, részint őt a közönség jövőendő pártolásába ajánlhassa. Igen természetes, hogy a gyenge fiúnak a nagyvilág körébe ily kora bevezetése több tekintetből véve nem lehetett oly gyümölcsöző az ifjúra nézve, miszerint nagyapja dicsőségét utólélni, sőt felülmúlni képessé válhatott volna: azonban nagyapja első okta-

tásai némi sükert mégis termettek. A 11 éves ifjút nagyanyja, Bihari neje, felvivé Győrbe, hol vejénél, idősb Farkas József hasonlólag zenésznél, képezteté a hegedőjátásban. Itt mintegy 15 évig maradt, és segédtagja lón zenekarának. Későbbben az ifjabb Farkas Józsival Párisba utazott; onnan visszatért Győrbe; közelebbi öt év előtt pedig Pestre jött, hol mai napig tartózkodik, mint a jeles Sárközy Ferenc zenekarának másodhegedűse. – Nagyanyja, vagy is az öreg Bihari özvegye, említett unokájával együtt egyetlen leányánál, Bihari Ilonánál, a nevezett idősb Farkas Józsefnél lakott, hol némi csekély pénzöszeget szerze magának, s azt a város gondviselésére bízta. Ott is halt meg 1850-ben epemírigyből, 77 éves korában. Tisztességes eltemetésére a városra bízott keresményéből 50 váltó forint adattott.

Az öreg Bihari magas és izmos termetű volt; feltűnő vonalakkal bíró széles arcát nagy és erősen ki-domborult szemei érdekösebbé tették; egyébiránt vígkedvű, gazdálkodásra nézve könnyelmű, de máskép jószívű is. A szép nemet kedvelte, s igen örömet társalgott velök. Minthogy mindenütt szívesen látták, gyakran bátorságot vőn magának a műveltebb osztálybeli szépnemmel bizalmasabb hangon is enyelgeni. Ebbeli vonzalma fiatalabb korában néhányszor kellemetlen körülményekbe is sodrá őt, melyekből azonban számos pártfogói ha-

mar kisegíték, kik által némi tréfás kalandok kivitelére eszközül is használtatott. Különben a nyilvánosság terén nem tapasztaltatott soha is valamelly erkölcstelen tette. Iszákosság bűne sem terhelé; mert a szeszes itallal mértékletösen élt: habár halálát előző években búelfelejtésül, ha szerét tehetette, s jóakarókra akadt, szokáson túl is ivott, de kábító ittasságig soha.

Társait szigorú rendben tartá. Ha zenejátszás közben egyik vagy másik szunnyadozott, azonnal rákopogtatván vonójával, őt fölébreszté. – Zenekarának tagjai első díszöltözetöket 1809-ben nyerték ajándékban Kubinyi Károly, a fölkelt nemes sereg egyik ezredese Bihari bőkezű pártfogói egyikének indítványa következtében, ki tehetős hazafiaktól költséget gyűjte az említett egyenruha elkészítésére, melynek részei voltak: búzavirágszínű nadrág fekete zsinórral s elül rojtra; veres dolmány kevert fekete s búzavirágszínű zsinórra; hasonló zsinórú mentekötő s erdélyi bárányprémmel ékesített mente; vidra-kalpag fehér kócsagtollal. – Későbbben e díszöltönyt a zenésztagek saját költségükön készítteték. – Biharié arany zsinórral volt díszítve. – Kedvenc hegedűjét özvegye, a szükségétől kényszerítve, pestmegyei várkapitány Balla Károly úrra bízta eladás végett, ki neki a hangszer díját előre kifizette. Hova jutott e hegedű, nem tudatik: vonóját mai napig is Asztalos Károly pesti ügyvéd bírja.

Bihari játszasmódja a magyar nóták előadásában szabatos s akkori időben páratlan volt. Egyszerűen, minden túlságos cifrázat nélkül, úgy, miként eredeti szerzőiktől hallotta, de érzéssel, s a nemzeti zene jellemét híven tükrözve játszák azokat; miben egyéb iránt jeles társai nagy mértékben gyámolíták őt. Fris nótáiból a legélénkebb tűz lobogott. – Igaz, hogy akkori időben a magyar nóták nem voltak csárdások, mint mai napon. Bihari lassúiból szív-s lélekre ható remek elégiák hangzottak, nem csárdás bűz s a művelt keblű hallgató mintegy kegyelettel viseltetvén e nemzeti hangok iránt, belőlők nem a vad ujjongások kitörését, hanem nemesebb élmény bizonyos nemét várta.

A természet egyébiránt Biharit rendkívüli fel-fogó tehetséggel áldá meg, s mit egyszer hallott, képes volt azonnal előadni. Hangjegyekből nem tanult játszani, s mégis ugyanazon tánczenéket, melyeket bálokban a német szerzők és zenészek pár órával előbb előadtak, ő a szűnórák alatt hasonlóan eljátszá. Pesten a „hét választóhoz” címzett fogadó nagy tánctermben (váci utcában, hol most a Nákó-ház van), az ott tartatni szokott redoutok alkalmával éjféle 12–2 óra között mindenkor Bihari és zenészkara játszott. Itteni előadását mindenkor magyar nótával kezdé, mely alatt azonban csak egy vagy két ifjú a közép-osztályból, a nőnemből senki sem táncolt, legföljebb a fris nóta végén engedé ma-

gát egy vagy más lelkesebb leány, hasonlólag a közép-osztálybeliek közül egypárszor megforgatni. A magyar nóta után német (akkori nevén Deutsch és sokkal lassúbb tempóban, mint a mostani Walzer), menuett, écossaises, kalamajka, s egyéb akkor szokásban volt tánczenéket játszott, melyek alatt az egész fiatalság sürgött, forgott.

Bihari különben nem volt kitűnő magyar nóták szerzője; nem lévén neki sem élénkebb ösztöne, sem elegendő nyugalmas ideje új darabok szerzésére. Ama jelesebb művek, melyek neki tulajdonítottak, vagy neve alatt nyomtatva is megjelentek, ritkán voltak saját szerzeményei; mert ő többnyire mások, névszerint Lavotta és Csermák műveit adá elé. Legnevezetösebbek voltak ezek közül: 1. ama híres, úgynevezett koronázási, másként Bihari-nóta (egy lassú toborzó, vagyis verbunkos A-durból), mely 1808-ban néhai Mária Ludovica Beatrix fels. császárnénak Pozsonban magyar királynévá történt koronáztatása s az ottani országgyűlés alatt kezdett leginkább divatba jöni, s valamint akkor, úgy később is több ízben nyomtatva megjelent. – Bihari a folyó század első tizedében, midőn Pestre érkezett, megismerködven az ott tartózkodott Lavottával, ennek szörzeményeit nagy részint eltanulta. Azoknak egyike volt az említett Bihari-nóta is, melynek nemcsak egyszerű sztylje, hanem zenei szabatosága is a figyelmes műértőt mindenkor

megerősíté abbeli véleményében, hogy szerzője csak felsőbb műveltségű zenész lehet. Ki Lavotta és Csermák szerzeményeit ismeri, könnyen rátalál a nevezett szerzőknek akkori időkben divatozott műveik jellegére.

A 2. híres nóta, mely Bihari szerzeményének tartott, a primatialis lassú magyar volt E-durból. Ezt Bihari fia szerzé, trióját pedig Bihari zenésztársa, Sárközy János Pesten: kik azzal az öreg Biharit, midőn egykor szállásán üres óráit tölté, meglepék, mintegy megköszöntésül (miként idegen zenészek szokták) a szállás tornácában játszván azt el. Az öreg Biharinak igen megtetszván a nóta, hamar megtanulá, s néhai főméltóságú Rudnay Sándor hercegprímásnak Esztergomban 1820. május 15. s 16-án nem sokára történt beiktatási ünnepélye alatt a közönségnek bemutatván, nagy tetszést aratott vele.

3. híres nótája volt, melyet állítólag fia halálára szerzett (lassú szomorú D-mollban). Ezt sem ő, hanem a váci népzeneészek akkori híres főnöke, Bihari vetélkedő társa, Csicsó (másként Csánfai) Ferenc szerzé, ki a folyó század másodtizede végén s a harmadiknak elején többnyire Pesten tartózkodott, s kevéssel Bihari előtt Vácon halt meg.

Bihari arcképe több ízben festetett. Legelőször is néhai Nagy István ott lakott festész által elefántcsontra kis miniatúrealakban, midőn a lipcsei ütkö-

zet után az ágyúkból öntetett érdemkeresztek kiosztásakor Bihari Bécsben múltatott. A kép Sárközy János, Bihari társa birtokába jött, ki azt későbben Ágotán (Székesfehérvár megyében) néhai öreg Polimberger földbirtokosnak adá el 50 ezüst forinton. – Biharinak a magyar nemzeti Múzeum nemzeti képcsarnok-osztályában létező mellképét Donat János festé olajban 1821. Ezt a nemzeti képcsarnok-alakító egyesület 1851-ben vásárlá meg 70 ezüst forinton. Mintegy hasonló alakban festeték le magának néhai Irsai József is, és Irsán, saját szál-lásán felfüggesztvén, gyakran mutogatá a cigány zenészeknek, s buzdítá őket, hogy a jeles Bihari nyomdokait követni törekedjenek. – Báró Jósika a Hét választóhoz címzett fogadóban hasonlóan lefesteték Bihari képét, s magával vitte Erdélybe. – Vizi István pesti festész (most kézdi-vásárhelyi városbíró) rajza szerint Bihari holta után egy évvel, t. i. 1828-ban, nagy negyedréti kőmetszvényben jelent meg Bihari képe magyar aláírással. Úgy látszik, hogy e képrajz Bihari utolsó éveiben készült, s igen jól találtnak mondatik. Tischinán F. pesti hegedűcsináló műhelyében (aldunasoron) látható.

Bihari nótái kéziratban mindenfelé találtak hazánk szerte. Legyenek bár azok saját, vagy mások szörményei, minden esetre kár, ha nyom nélkül elenyésznek, annyival inkább, mert alkalmasint több kéziron még azon évek számai is föl lesznek

jegyezve, melyekben vagy divatoztak, vagy leirat-
tak; minek megőrzése kétszeres érdeket szöröz-
hetne. De nyomtatásban is kétségkívül még sok
helyen taláztatnak, melyeket szintén, mint amazo-
kat, érdemes volna a végső pusztulástól megmen-
teni. Birtokosait tehát hazafiságosan kérjük, szí-
veskedjenek azokkal akár a magyar nemzeti Mú-
zeum, akár a pesti középponti zenede könyv- és
zeneműtárát mielőbb, míg késő nem lesz, gazdagí-
tani, hol bizonyosan biztosabb helyen lesznek, mint
bármily magánkézben.

Biharinak nyomtatva megjelent nótái az előttem
ismeretes következő füzetekben taláztatnak:

a) A koronázási Bihari nóta 1807–1810. között
jelent meg nyomtatásban. Akkori címe előttem
ismeretlen. Nyomtatott példányai annyira elvesz-
tek, hogy gyermekkoromtól fogva nem láthatám.
Birtokomban sohasem volt. Divatozott sok évig
„Bihari nótája” nevezet alatt.

b) 2. Ungarische Tänze, oder Werbung fürs
Pianoforte von Herrn Biháxy (igy). Bécsben,
nyomt. Artaria.

c) Nemzeti magyar táncok, mellyeket Lavotta,
Csermák, Bihari, és más kedvelt mesterek szerzet-
tek. Fortepiánóra vagy hegedűre alkalmaztattak
Mohaupt Ágoston által 1–4. füzet. Pesten Lichtl-
nél.

d) Amusements du Carneval. Bécs, Pennauernál.
e) Ruzitska Ignác: Magyar nóták Veszprém vármegyéből fortepiánóra. 1–14. fogás (füzet). Pest, Millernél.

f) Sieben ungarische Tänze für eine Violine. Componirt von Bihary. Bécs, Artaria.

g) Hongroises pour 2 Violons. Artaria.

h) Rothkrepf Gábor: Flóra vagy honnyi nóták a rég s mostani magyar korból fortepianóra. 1. füzet. Bécs, Mechettnél.

i) Czerny József: Ungarische Tänze von Bihari, welche bei der letzten Krönungsfeyer eingerichtet für das Pianoforte. Bécs, Cappi és Czernynél.

j) Pfeifer Ferencz: Ungarische Tänze von Bihari, welche bei Gelegenheit der letzten Krönungsfeyer auf den bey Sr. Maj. dem Kaiser und Könige, und bey Sr. Kais. Hoheit dem Erzherzoge Reichs-Palatinus abgehaltenen Bällen gespielt wurden. Eingerichtet für die Guitarre. – Bécs, Cappi és Czerny.

k) Hunyady J. Bapt. National Ungarische für den Csakan. Bécs, Diabellinál.

(Megjelent: Kubinyi-Vahot: Magyarország és Erdély képekben II. Pest, 1853.)

A magyar zene és a magyar cigányok zenéje

A magyar nemzeti zenét a magyar népdalok és tánczenék képviselik. A történetírók bizonyítják, hogy már a legrégebb magyar törzsnépek, jelesen a húnok is, szerettek énekelni. Ének volt tehát, mint mindenütt, a magyaroknál is a természeti első zene.

Az énekből származott a hangszeres zene, mely eleintén a dalnak hangszeren kifejezéséből állott. A magyarok sajátos első hangszerei voltak: a pásztorsíp, pásztorkürt, duda és tárogató. – A pásztorsíp (furolyya, furullya, furuglya) majd hosszú, majd rövid. Somogy, Gömör, Nógrád, Hont, Zólyom és több felső megyékben jelenleg is oly hosszú, hogy a pásztorok bot gyanánt használhatják. Hangjuk mély, csendes és ábrándozásra indító. A rövidebbek élesebb, magasabb hangzatúak. – A pásztorkürt mintegy 4–5 láb hosszú. A tehenészek vagyis majorosok reggelenként használják, midőn a falusiak marháit a helységben ösz-

szegyűjtik s a közlegelőre hajtják.¹ – A dudát leginkább juhászoknál találhatni. 1812-ben az Eszterházy-gyalogezrednek Pesten létezett toborzócsapatjához tartozott cigányzenekarnál cifra öltözetű és kecskefejben végződött, külön módosítású dudával ellátott igen jeles dudás volt; ki ugyanazon év december utolsó napjaiban a magyar színpadon (akkori rondellában) ugyanazon zenekar és a dalszínészek által előadatott „Fajankó” című magyar kantátéban is föllépett, melyet Resnitschek József, nevezett ezredi karmester szerze. Ugyanő dudált 1815. június 1-én ama népmúltság alkalmával, melyet néhai császári-királyi főherceg József nádor ő fensége, Katharina Pawlowna özvegy oldenburgi hercegnő tiszteletére a Budapest közötti Margitszigeten adatott; sőt későbbben a pesti új redutépület megnyitása első éveiben adatott farsangi táncvigalmak alatt is, a közönség nagyobb mulattatásául, egy walzer fúvására (mely a többi közé ügyesen volt szöve) alkalmaztatott. – A tárogató-síp sokban hasonlított a mostani oboéhoz.

1. jegyzet. Kürt, vagyis igazabban tulok – ezt sok helyen, mint többi közt Miskolcon is, a toronyörök fújják – leginkább tehénzarvból készül, ezt az alföldön a kanászok és a községek csordásai vagy majorosai használják a marhák és sertések közlegelőre kihajtása alkalmával. – Vadáskürt, ehez a legnagyobb ökörzarv alkalmaztatik, ezen adatik jel a vadászatrai megindulásra, használtatik leginkább a kopók összehívására. Legszebb vadáskürtöket készített Iglón Kornidesz. Szerk.

Éles és messzire elható hangú volt s egyike lehetett a legrégibb magyar hangszereknek. Állítólag régente a magyar hadsereg egybegyűjtése, táborozása s díszmenetek alkalmával fúvatott.² – Egyes csapatok élén még az 1809-ben fölkelt nemesek seregében is használtatott. Itt-ott még csak egyes példány látható magánkezeknél. Folyó évi októberben egy ily példány a magyar nemzeti múzeumnak is ajándékozott.³ – E hangszeket későbbben követék a még mai nap is zenetanilag nem tökélyes cimbalom, és a keresztes hadak alatt feltaláltatott s európaszerte divatba jött hegedű, mely utóbbi hangszer legalkalmasb volt a magyar dal és tánczenének nemesebb modorban kifejezésére; míg végre a folyó században mindinkább tökélyesbített zongorán is megkezdjük a magyar dallamokat s tánczenéket

2. jegyzet. A tárogató-síp használtatott több helyeken a toronyőrök által is, nevezetesen Rimaszombatban, Gróf Keglevich Gábor, mint Nógrád megye volt főispánjának 1827-ik évi november 6-án történt ünnepélyes beigtatása alkalmával a megye részéről állított banderium előcsapata Kubinyi Ferenc vezénylete alatt tárogatók harsogása mellett vonult be Balassagyarmatra. A tárogatót Pénzes János volt katona és Illés nevű nógrádmegyei hajdú fújta, ki később hugyagi csősz s utóbb balassagyarmati éji őr lett s cholerában halt el.

3. jegyzet. Több is olvasható felőle a magyar zene általam írt történetében. Tud. Gyűjt. 1829. II. k. 65. lapján. – Milyen lehetett a török-síp, mely Apor szerint még a XVII-ik században is használtatott erdélyi ünnepélyek s mulatságok alkalmával, nem tudhatni. Hihetőleg a mostaniakhoz hasonló piccolo-fuvola (flauto piccolo) volt. – A csákány-fuvola, mely Pozsonban találtatott fel, eléggé ismeretes. M. G.

játszani. Végre említnem kell a húros lantot is, mely hihetőleg a szászok által hozatott hazánkba, miután közölök származott ama tudós és híres dalnok, Klingsohr Miklós, a XIII. században II. Endre király hitese, Gertrúd királynénak kedvence. A lantot szerelemdalnokok használák leginkább énekkíséretül. Tinódi, a magyar troubadour, oly lanttal élhetett a XVI. században dalai éneklése közben. Lantjának alakja látható az általa Kolozsváratt 1554-ben kiadott krónika véglapján.

A magyar zene kétségen kívül a magyarok népdalaiból származott, melyek azonban táncra alkalmazva cifrább és tánchoz mért modorban játszottak. Innen eredt, hogy a később divatozott tánczene között, kivált a folyó században, igen kevés találattik, mely egyszersmind énekelhető volna.

A magyar tánczenének neve közönségesen csak: magyar. Midőn ilyest akarunk a zenész által játszani, így mondjuk: „Húzz magyart!”

A magyar tánczenének három főneme van: 1) az egykor nagyon divatozott, de most már ritkán vagy épen nem hallható palotás vagy úrias (galanterialis) magyar nóta, mely többnyire lágy (moll) hangnemben és nagyon lassú idenyben (tempo) játszott. Nem szorítottak ezek a mostani lassú s többnyire csak friss nóták bevezetőjeül használtatni szokott csárdások 16 ütenyére (tactus); mert azelőtt a főnótának három része, sőt még egy vagy két

részű triója is volt. – A palotás magyart hajdan a lassú táncra használták, melyet a népesebb magyar társasköröknek nemcsak fiatalsága, hanem koro-sabbjai is jártak; kiknek élén maga a (gyakran ősz hajú) házigazda s neje lépdelt, mindenik a vendégkoszorúból táncos társat választván magának. E tánc nemcsak néhány percig, hanem óráig is tartott; mert (miként az egykori lengyel) különféle változatos fordulatokkal (figurák) lejtetett. A jelen század, kivált másodtizedétől kezdve hazánkba hozatott külföldi újabb táncnemek azonban kiszoríták ez ősi felséges zenét a magyar körökből, s utóbb csak ünnepélyes lakomák és nyugodt hallgatók előtt játszattak, végre (legalább a jelenkorban) egészen eltűnt. – Rendszerint gyors menetű, vagy friss nóta is követé azt, melynek nyolc ütenyű két-két része volt, s többnyire háromszor adatott elő egymás után. Innen eredt a „három tánc!” Erre aztán folytonos élénk idényben gyors cifrázatok, záradék (coda) gyanánt következtek, melyek a zene hosszabbítása végett többször ismételtetvén a zenész által, az egésznek berekesztéseül szolgáltak.

A magyar tánczene 2. neme a toborzó (verbunkos), mely többnyire kemény (dúr) hangnemben volt írva, s leginkább a hadsereg által használtatott. Idenye mozgékonyabb volt a palotáséénál, s lassúdan (andante) vagy lassacskán (andantino) ütenycímmel bírt. A táncra legalkalmasabb. Gyak-

ran triója is volt, s hasonlólag friss nóta és záradékkal végződött. Mintegy 15 év óta a trió nélküli csárdás, mely rövid lassú és frissből áll, lépett helyére.

A magyar tánczene 3. neme az épen említett sebes menetű, vagyis friss nóta, mely vagy valamely népdalt zengedez, vagy önálló s eredetileg csupán gyors menetű táncra készített szerzemény. Idenye lehet *allegretto*, *allegro*, *vivace*, *presto*, sőt *prestissimo* is. Ez izgatja fel leginkább a táncoló fiatalság vérért, s általa „három a tánc!” felkiáltással kétszer, háromszor is kíváncsítik ismételtetni. E magyar nóták különféle jellemű példányai láthatók az általam 1826–1830 között Bécsben Mechetti és Czerny műárúsoknál kiadatott magyar nóták gyűjteménye tíz füzetében, melyek Pannonia (4 füzet), Hunnia (4 füzet) és Hóra (2 füzet) cím alatt jelentek meg.

Említendő még a magyar zene egy 4. neme is, melyet ugyan bizton az elsőhöz lehet sorozni (mivel inkább csak meghallgatásra, mint táncra van szánva). Különbözik a palotás zenétől abban mégis, hogy periodjainak szabályos felosztása nincsen, s csupán búskomoly ábrándnak tekinthető. Ilyen a somogyi birkás furulyanótája (lásd: Pannónia II. füzet 4. sz.) és a Rákóczy-nóta (Pannonia III. füzet 4. sz.). – Ez utóbbiról a történetírók említést nem tesznek. Csak szóhagyományból tudjuk, hogy II. Rákóczy Ferenc 1703–1708-i hadjáratai alatt

valahányszor sergeivel indulófélben volt, azt játszátá el a sereg előtt. Első főrésze (az adagio) alatt a nevezett fővezér kedélye komor lőn, s bús gondolatokba mélyedve látszaték; midőn friss része (allegro) játszattott, indulás jeleül szolgálván, mind maga a fővezér, mind kísérete lóra veté magát, s az egész sereg előrenyomult. – E zenemű hagyománylag cigány népzeneszek által tartatott fen. A viharos idők eltölte után nyilvános helyeken nem játszották; mert hihetőleg a forradalomra emlékeztetvén, tiltva volt. Csak magánkörökben játszák azt a nevezett zenészek, s ekkor is külön díjért. – Fusz János, néhai zeneművész hazánkfia, igen tökélyetlen említést tesz felőle a lipcsei zenei hírlapban. (1816. nov. 11. számban.) – Folyó századunk 3. évtizedében Resnitschek József (cseh vagy morva születésű jeles zenész), előbb Eszterházy, utóbb Gyulay gyalogezredének zenekarnagya, a saját vezérlete alatt katonai zenekar részére indulót (marche) készített Rákóczy nótájából, mely 1830-ban zongorára alkalmazva nyomtatásban is megjelent, s az utóbbi három évtized alatt 1849-ig a katonai zenekarok által gyakran játszattott; ezt azonban az eredeti nóta árnyékának is alig lehet tartani. Az eredetinek szerzője egyébiránt mai napig ismeretlen maradt – Erdélyben e nótát a magyarhonitól sokban különbözőleg adják elő. Történeti adatokban a magyar zene régi szerzőire nézve átalán véve igen szegények va-

gyunk; mert történetíróink sajnálák fáradságukat azoknak feljegyzésére. A magyar zenét többnyire csak cigányok játszá, még a folyó század elején is. A műveltebb gyakorló művészek (egy-kettőt kivéve) nem játszá azt. Innen van, hogy régibb magyar tánczenéink szerzői közül csak egy párt ismerünk, s ezt is legfőlebb 1786-tól kezdve. Ezeknek szerzeményeik azonban a mostaniaktól nagyon elütnek, egyszerűség, dallami eredetiség és jellem-szilárdságuknál fogva.

A nem-magyar régibb (múlt századi) zeneszerzők magyar szerzeményei épen nem viselik magukon a magyar zene typusát. – Sajnos, hogy ezelőtt a műveltebb magyarok általán véve nem gyakorlá a nemzeti zenét, s csak a cigányokra bízták fentartását s terjesztését; minélfogva nem lehet csodálni, ha a külföldi zeneművészek kétkedni kezdenek cigányaink által előadatni szokott nemzeti zenénk valódi jelleme felől, s azt inkább indiai cigány, mint magyar zenének tartják.

★

A történetírók szerint nyugati Hindostanból a XV. században Zsigmond császár és királyunk uralkodása 31. évében jöttek a cigányok Moldva és Oláhországon keresztül honunkba. Itt hamar megtanúlák a hegedülést és cimbalmozást, s ők lettek ezentúl a nép zenészei; ők az ünnepélyek, lakomák,

menyeczők, keresztelők s torok alkalmával a kedv élesztői. Így Thúrzó Imrének a XVI. században három napig Tokajban, s azután egész hónapig Bittsén tartott menyeczőjén. A rákosi mezőn s Hatvanon tartott 1525-ben tartatott országgyűlésen. – Midőn 1599-ben Mihály oláh vajda ázsiai pompával tartá fényes bemenetét Károlyfehérvárra, tíz cigányzenész lépdelt annak élén hangszerét zengetve. – A XVI. század másodfele elején Kármán nevű hegedűs (kétségen kívül cigány) annyira mülattatá zenélésével Ulumant, a lippai béget, hogy ez őt tetemes ajándékokkal gazdagítá. Már ekkor sok hegedűs volt honunkban, de ő leginkább kitünteté magát, kivált a szerb nóták játszásában. – Thököly Imre Törökországba menekülvén, híres cigánybandáját is magával vivé.

Mi egyébiránt nem ismerünk honunkban zenét, mely a cigány nemzetiség jellemét viselné magán, s cigány nemzeti zenének mondhatnók; hacsak az egy nagyidai nótát azzá nem kereszteljük, melyet különben csak egy szabálytalan ábrándnak lehet neveznünk. Ismerjük azonban a magyar nemzeti zenét, mely kivált most nemcsak cigány, hanem műveltebb magyarok által is gyakoroltatik. Hogy a cigányok a múlt századokban is nem indiai cigány, hanem valódi magyar zenével foglalkoztak, kétkednünk nem lehet. Hiszen ők ugyanazon dallamokat adják elő, melyek az egész hazában divatozván,

magyarok által énekeltetnek, – magyarok, és pedig műkedvelők által is szereztetnek. Ők a nép dalait zengetik, melyeknek szöveg- és zeneszerzői a nép közül valók. S miután a cigányzenészek csak zene által keresik mindennapi élelmüket, nem is játszhatnak egyéb zeneműveket, mint a nép kedélyével rokonultakat, vagyis olyanokat, melyeket a nép sajátjainak ismer és tart. Föl kell tehát tennünk, hogy a cigányok már első megtelepedésük óta tanulák el a magyar nép dalait, s ezeket némi módosítások mellett részint tánczenévé változtaták, részint tánc nélküli előadásuk anyagaiul használák; mit mai napig is tapasztaltunk. Nem is valószínű, s föl sem fogható, hogy a magyarok a lefolyt négy század alatt megengedték volna, miszerint őket a cigányok csupa idegen s nem magyar zenével mulattassák, – hogy magyar őseink víg lakomáik, táncaik s nemzeti ünnepélyeik alkalmával nem magyar, hanem cigány nemzeti nóták zengésében találták volna gyönyörüket, és indiai cigányzene által engedték volna felvillanyoztatni vidor kedvüket.

A magyar zene tehát fővonalaiban hagyományilag ugyanaz maradt folytonosan, habár idővel a kor kívánata szerint (miként minden e világon) némely módosításokon esett is keresztül. Bizonyítják ezt népekeink dallamai is, melyek közül a még csak 50 év előtt divatozottak is, ma már némely részükben változtatva énekeltetnek.

A magyar nótákban előfordulni szokott bővített (übermässige) quarta sok magyar dal- és tánczenében, mint sajátságos jellem, fordul elő. Meglelém azt, több igen régi egyházi dalban is, melyeket a nép még most is énekel. Sajátja ez némely magyar dallamnak, s nem a cigányok találmánya; különben nem fordulna elő az egyházi dalokban is, melyeket pedig cigányok nem szerezhettek.

A lefolyt régibb századokbeli magyar zeneművek dallamai (igen keveset kivéve, p. o. Tinódiéit) csaknem valamennyin elvesztek reánk nézve; mert azokat sem kéziratban sem nyomtatva nem bírjuk. A művelt világ nem sokat gondolt velők; azért estek feledékenység áldozataul a cigány és műveltebb magyar zeneszerzők nevei is. Csak a XVIII. század másodfelében és folyó századunkban, midőn a magyar zenét nemcsak táncmulatságokra, hanem műveltebb társalgási körökbe is bevívén, gyakorlatilag kezdék felkarolni, kísértetett meg a magyar dalok és zeneműveknek nyomtatásban kiadatásuk; mit talán a műárosok keletkezte leginkább mozdított elő. Néhány évtől fogva már seregenként jelennek meg a nyomtatott magyar zeneművek, mintha csak bőségszarúból rázatnának ki, melyek ha nagy részben ephemeri értékűek is, de minden esetre oly jelenségül szolgálnak, mely fölött több tekintetből tiszta szívvel örvendhetünk.

Cigányainkat egyébiránt a magyar köznéppel

folytonos közlekedésük magyar zenével szakadatlan foglalkozásuk képessékké tette, nemcsak a nép ajkából kilesett dallamokat és a nem-cigány szerzők magyar zeneműveit hangszereiken utánozni, hanem eredeti táncnótákat is szerzeni. – Nincs egyébiránt példánk reá, hogy régibb időkben a cigányok magyar dalokra zenét készítettek volna. Csak 1853-ban mutatott ily egy pár tüneményt Döme József Pesten; melyekből azonban nagyon is kitűnik, hogy ének-tant nem ismerő szerző, és inkább hegedűre, mint énekre készítették. – A közelebbi múlt években, sőt a mostaniban is egyre jelennek meg pesti mű-árusoknál cigány zenészek, névszerint Bunkó, Döme, Farkas, Kecskeméti, Patikárus és Sárközi által szerzett magyar és egyéb zeneművek.

A mondottakból tudjuk, hogy a cigányok magyar népdalokat is használnak föl előadásaik tárgyaul. Már a legrégibb századokban szokás volt magyar ünnepélyek s lakomák alkalmával magyar dalokat énekelni; s midőn a cigány zenészek jelen voltak, igen természetes, hogy hangszereiken kísérték azokat, az első hegedűs játszván a dal vezérhangjait. Még most is tapasztaljuk, miszerint fölhevült fiatalaink, midőn a népzene-szerzők valamely kedvelt dalt játszanak magyar tánc mellé, annak dallamát szövegével együtt tánc közben is éneklük, zenekíséret mellett.

Népdalaink zeneszerzői nevét, fájdalom, nem

ismerjük; mert azok a nép között, hol léteznek, névtelenül tűnnek el. – Csak a közelebbi évtizedek alatt jött tudomásunkra egy pár népdalszerző neve, azoké leginkább, kik mind a dal zenéjét, mind szövegét, vagy leginkább ezeknek egyikét szerzők. Ilyen volt például Egressy Benjámin († 1851), ki magyar népdalok stíljében részint saját verseire, részint Petőfi szövegeire szerzett zenét.

★

Cigány népzeneészeink száma, úgylátszik legalább, a XVIII. század óta kezdve szaporodni, azon korszaktól kezdve t. i. mely a harcvihartól földúlt honnak az áldott békét visszahozá, s mióta a magyar kormány a cigány nép polgárosítását is előmozdítani törekvék. – Dicső emlékezetű Mária Terézia cs. és királynőnk alatt 1768-ban a cigányok „új magyarok” nevet nyertek. 1773-ban és 74-ben az öt évet túlhaladott cigány gyermekek elvételtek szülőiktől s nem-cigány, kivált gyermektelen párokhoz adattak nevelésül. Így történt, hogy a nevezett század közepétől kezdve cigány gyermekek is vétettek föl az iskolákba, névszerint Debrecenben, Borsod, Gömör és Szatmár megyékben, s egyéb magyar és erdélyi vidékeken. Ezek közül kivált II. József császár idejében, mesterségeket is tanultak, és hasznos, munkás polgárokká váltak. – Horpácson (Sopron megyében) 1817–30 között magam is

ismertem egy cigány fajból eredett, mintegy 50–60 éves szíjgyártót, Torzsoki Jánost, ki csendes, szelíd, becsületes, igen ügyes, tiszta házban lakó, különféle munkát – még a kasirozást is – értő, magyarul s németül egyaránt beszélő mesterember volt. Feleséges, de gyermektelen lévén, két csinos árva pórfiút fogadott örökbe, iskolába járatta, őket csinosan öltöztette és saját mesterségére tanította. – Az iskolába járás következménye lőn, hogy a cigány gyermekek írni s könyvet olvasni is tanultak. Innen, habár fokenként és lassan, eredett a tökélyesedés utáni vágy is kedvenc foglalkozásukban, a zeneszetben, névszerint a hegedű (nyelvükön: schetra) játszásban. A folyó századi cigány zenészek között már többen találtatnak, kik részint magántanítóktól, részint zeneiskolákban hangjegyekből is tanulák a zenét. A pesti zenedében már 13 évtől fogva több cigány gyermek jár, s mind az éneklést, mind a hegedülést szorgalmasan tanulja. Ilyen az éneklők közül többek között Döme Zsuzsánna és Farkas József. Az utóbbi bár gyenge hangtehetsége miatt kitűnő szavú dalnokká nehezen válhatik, de a zeneelmélet és szabályok ismeretében, az eltalálásban (Treffen) oly jeles, hogy társai legjelesbjeivel mérkőzhetik. Az énektanra kiszabott hat évet múlt évi augusztusban végezvén el, erről bizonyítványi oklevelet nyert, mely igen jeles talentumát kitűnő dicsérettel említi. Most a hegedűosztályt járja, és

szándékozik a generalbassus s hangszerzés tanát is hallgatni. Belőle, ha kivált gyöngé egészsége, jövőendő életmódja és költségtehetség nem gátlandják tanulásában, művelt zenész, szerző, sőt zenetanító is válhatik. Valóban megérdemlené, hogy dúsabb tehetségű hazánkfiái pártolásukra méltatnák, és tanulási vágyát illető segélyzésükkel előmozdítanák. (Sajnosan említem, hogy e derék fiú 1854 elejétől kezdve elhagyá a zenedét, mert atyja őt hazavitette Győrbe, miután Pesten maradhatása költségeit nem fődözheté.)

Ritka helység van honunkban, melynek saját cigányzenészei ne volnának. Csak Trencsény megyében nem volt még 1823-ban cigány, ki zenével foglalkozott volna. – Az 1782-i összeírás szerint volt Magyarországon 1582 cigány zenész. – Jelesebb cigány zenekarok voltak a múlt század másodfelében Debrecenben, gömörmegyei Runya falúban és nógrádmegyei Salgótarján s Kalonda helységeken, és pedig ezek között nemcsak férfi, hanem jeles nő hegedűsök is kitüntetéek magukat. Kár, hogy neveik föl nem jegyeztettek. – A folyó században kitűnőbbek voltak: Erdélyben, Tiszántúl, Hortobágyon, Debrecen, Gács, Galantha, Győr, Kemenesalja, Jászberény, Lóc (Pozson m.), Pest, Szent-György (Vas m.), Vác sat. városokban. Ezek

közül a szentgyörgyi 1822–30 között volt virágzó állapotában. Egyéneit az ottani földesúr Horváth N. egy zeneművész által taníttatta hangjegyekből. Volt közöttük: fagott, trombita, vadászkürt s klarinet-játszó is. – A lóci zenekar (Polturás Jancsi főnök alatt) 1828-ban volt leginkább híres, s nyolc tagból állott, kik között két klarinetista, de kiknek soha sem volt szabad zenélés közben főszerepet vinni, hanem csupán halk kíséretül szolgáltak; mi sokkal aestheticaibb volt, mintha visító hangszerekkel az első hegedű által eléadott dallamokat túlszárnyalni (miként most többnyire szokás) törekedtek volna. E kar főnökének nemcsak előadása valami különös szép és gyöngéd volt, hanem szerzeményeinek stylje is egészen eltért a szokottól, és igen meglepé a hallgatót. Zenekara 1828-i farsangon ama kegyelemben részesült Bécsben, hogy magát a cs. felséges udvar előtt is hallathatá; ezenkívül a bécsi zenekarral felváltva, az ottani angol követ pompás táncvigalmain, 1829-i nov. s dec. hónapokban pedig minden másod vagy harmadik estve ugyanott a leopoldkülvárosi színpadon nagy tapsok között játszák azon műveiket, melyek még ottlétük alatt négy füzetben nyomtatva adattak ki Haslinger bécsi műárusnál. – A pesti népzenekek közül kitűnőbbek voltak Bihari Jánosé e század három évtizede alatt; azóta maig Farkas Mihály, Kecskeméti József, Patikárus-testvérek és Sárközi Ferencé. –

Megjegyzendő azonban, hogy ez újabbak nem szorítkoznak egyedül a dal- és tánczenék előadására, hanem egész operakivonatokat, egyvelegeket is játszanak, melyekre őket délelőtti órákban egy általuk külön fizetett zeneművész tanítja; ki azonban ritkán szokott született magyar lenni, s talán ezért is van, hogy cigányaink legújabb magyar szerzeményeik és játszasmódjaik észrevehetőleg kezdenek távozni a régibb magyar zene eredeti stíljé- és jellegétől.

Jelesebb cigány-zenészek s magyar zeneszerzői a XVI. században: Kármán Döme, hegedüs Lippán 1553-ban. Róla Tinódi Sebestyén ír:

*Sok hegedüs vagyon itt Magyarországbán,
Kármán Demeternél jobb nincs a rác módban.
Sokat csélcsap Bégnék a Lippa várában,
Azt állítja: érte esnék nagy gazdagságba.*

*Az ő hegedűjét felhajtván rángatja,
Az Uluman neki csúfságban fogadja,
Minden ajándékkal őt meggazdagítja,
A fogadás hozza őtet nagy kódusságba.*

A XVIII. században:

a) Barna Miska, Csáky Imre bíbornok udvari zenésze Illésfalván, a Szepességben, 1737.

b) Cinka Panna, jeles hegedűsnő (Schwartner

szerint a cigány Sappho) Gömörön († 1772). Főnöke volt egy négyes zenekarnak.

c) Hiripi és Sugár derék hegedűsök Szatmárban 1780.

A XIX. században:

E korabeli zenészek közül már többet ismerünk részint személyesen, részint hírlapok és folyóiratokban közlött tudósítások után. A jelesebbek: Árvai N. hegedűs és zenekarfőnök Győrött 1825–30 között. Néhány szerzeménye a nyomtatva megjelent magyar nóták gyűjteményében található. – Babkai és Benzsó Tatán. – Bakos Ferenc, előbb hegedűs, majd cimbalmos. Született Szencen, Pozsony megyében. 1802-ben a híres Biharival Pestre jött, s részint ennek társa volt, részint külön zenészkarral járt. Utóbb házacskát is vett az aldunasoron a tábori kórház felé, hol meg is halt. – Ifj. Bakos Ferenc, gordonkás. 1853-ban még élt s vezére volt egy kisebb zenekarnak. Második fia volt az előbbinek. – Bakos József Bihari első társainak egyike s kontrása. Meghalt Pesten. – Bakos László, idősb fia az öreg Ferencnek. Bihari másod hegedűse, sőt ügyességre nézve vetélkedője. Meghalt Pesten. – Banyák Simon, híres cimbalmos Szerdahelyen (Pozsony m.) s Bihari ipa. Megfordult Bécsben is fiatalabb korában, hol a cs. fels. udvar előtt is halaltván magát, ő felsége Mária Terézia, dicsőült I.

Ferenc ausztriai cs. és kir. másod nejének annyira megtetszett előadása, hogy üvegczimbalmot csináltatott s ajándékozott neki, melyet Banyák csak rendkívüli alkalommal használt. Utóbb veje, Bihari zenészkarához csatlakozott. – Bernát Ambrus Kőrösön 1853. – Bihari János hegedűs és zenekarfőnök Pesten. † 1827. – Boka Károly hegedűs és zenekarfőnök Debrecenben 1853. – Bunkó Ferenc, hegedűs és zenekarfőnök Egerben 1853. Szerzeményei közül egy füzet a nevezett évben „Borsodi emlék” cím alatt jelent meg Pesten, Treichlinger műárusnál. – Bunkó Antal hegedűs és zenekarfőnök Nagykárolyban, † 1853. őszkor, aszkorban. – Csikla Károly, hegedűs és zenekarfőnök Kecskeméten 1853. – Dombi N. az öreg, Gömörben 1853. – Döme József, hegedűs Kecskeméti zenekarában Pesten. Közelebbi években több szerzeménye jelent meg a pesti műárusoknál, melyek között 1853 elején és őszén magyar énekek is „Szerelmi vadrózsák” és „kemenesi cimbalom” címek alatt. Azonban kár volt neki az énekekre ereszkedni. S ha azok iránt csak kollégája kisfiát, Farkas Józsit, a pesti zenede növendékét előleg kérdezi, ez neki jó tanácsot adhatott volna. – Farkas (Kuki) József, zenekarfőnök Cegléden, 1853. – Farkas Mihály, hegedűs és zenekarfőnök, 1853. Pesten, Győrött s nyáron Balatonfüreden. Társaival több év előtt Páris s Európa egyéb nagy városaiban utazott.

Több szerzeménye megjelent nyomtatva Pesten 1852. Treichlingernél. – Farkas László, jeles klarinétos Kecskeméten, 1853. – Ficsur N. (másként Ujvári) híres gordonkás Bihari János egykori zenekarában. – Gáspár György, hegedűs. Kecskeméti zenekarában Pesten, 1853. Néhány szerzeményei kiadattak a pesti műárusoknál. – Kálozdi (Pós) János, főnöke egy székesfehérmegyei zenekarnak, mellyel már több év óta Európa nyugoti országai-ban utazik. Hangjegyekből is játszik. – Kecskeméti József, hegedűs és zenekarfőnök Pesten, 1853. Jeles szerzeményei ugyanott több füzetben láttak világot. – Lukács János, hegedűs és zenekarfőnök Marosvásárhelyen, 1853. – N. Miska, hegedűs és szerző Rimaszombaton, 1853. – Mungyi Imre, jeles kontrás-hegedűs, Bihari János első társainak egyike. Tagja volt az Eszterházy-ezred verbunk-zenészeinek is és működött nemcsak azon „Fajankó” című kantatében, melyet 1812. dec. végén az említett zenészek kísérete mellett a magyar dal-színészek két ízben előadattak, hanem ama zenés misében is, mely ugyane nevezett egyének által s ugyanakkor szintén két ízben a pesti ferenciek egyházában adatott elő, melynek zenéjét, miként amazét, Resnitschek József, az említett ezred karmes-tere szerzé és tanítá be. Mungyi későbbben halt meg Pesten. – N. Palcsi, hegedűs és zenekarfőnök Komáromban, hol 1827. május 17-én temettetett el.

Második Biharinak neveztetett. – Poltúrás (Lóczi) Jancsi, hegedűs és zenekarfőnök Lóczon (Pozsony m.) 1828–1830. – Patikárus (Dudás) Ferenc és Károly testvérek, hegedűjátosok és egy zenekar főnökei Pesten, 1853. Némely szerzeményeik ugyanott nyomtatva is megjelentek. A csárdások s régi magyar nóták játszásában kitűnők. – Pongrácz Lajos, jeles hegedűs Kolozsvárott, 1853. – Salamon János, kitűnő jelességű hegedűs, zeneszerző és zenészfőnök Kolozsvárott, ki társaival 1854. májusban Budapesten is hallatá magát, s különösen az oláh nóták szívreható előadásával ragadta el a közönséget. – Sárközy János, hegedűs, Bihari János egykori zenésztársa. Egyike azoknak, kik a régi nótákat még el nem felejték s irántuk kegyelettel viseltetnek. Él még most is Pesten, de szegényül. Három fia: János, Ferenc és Imre szintén zenészek. Ezek közül Ferenc híres hegedűs és zenekarfőnök Pesten (most utazáson az alföldön és Erdélyben), kinek szerzeményei már több füzetben kiadattak Pesten. Társainak egyike, bátyja János, gordonkás. Imre, miután Bécsben rendes tanításban vett részt, mint zenekarfőnök külföldre ment, s megjárván Londont, most is Párisban tartózkodik. – Völgyi Péter, hegedűs és zenekarfőnök Abonyban, 1853.

★

A nem-cigány fajból s nagyrészt mintéltebb osztályból is mutathatunk fel olyakat, kik részint jeles hegedű- vagy zongorajátsszók, részint magyar zene előadói vagy szerzői. Ezeknek a folyó században már nagy számuk van. Névszerinti elősorlásuk azonban ez értekezés körén túl esvén, csak a múlt századból említek egy-kettőt. Ilyen volt:

Sztáray Mihály gróf és Forgács Ferenc gróf váradi kanonok. Mindketten 1779-ben igen jeles violinista és magyar nóták játszója.

Lavotta János, jeles hegedűs (szül. 1764. júl. 12. Pusztafödémesen, Pozsony megyében; † 1820. aug. 10. Tályán, Zemplinben). 1786-tól kezdve 1818. ápr. 22-ig 120 remek magyar nótát szerze, melyekből csak néhány jelent meg nyomtatásban. 1792-ben a pesti magyar színház zene-karnagya volt. Egyébiránt ha úgy tudta volna ujjaiból kirázni a magyar nótákat, miként most tudja ugyanazon szerző egy-egy év alatt az új meg új csárdásokat, úgy működésének főnebbi 32 éve alatt legalább háromezer eredeti magyar zeneművet írhatott volna!

Csermák Antal, amannak tanítványa, híres hegedűs, és a múlt század utolsó évtizedétől kezdve jeles magyar nóták szerzője, melyeknek néhány elszórva a gyűjteményekben, kiadattak. Meghalt Veszprémben, hol baráti és pártfogói a köztemetőn köemléket állítanak neki ily fölirattal: „Csermák

Antal több jeles magyar nóták szerzőjének porai fölött, ki meghalt LI. esztendejében october XXV. MDCCXXII. a nemzeti csinosodás kedvelői által emeltetett MDCCCXXVI.

Izraeliták is vannak honunkban, kik magyar zenével, sőt azoknak szerzésével is foglalkoznak. – Toponáron (Somogyban) legalább több év előtt, egész ily zenekar volt. – Ama híres hegedűs Rosenthal (Rózsavölgyi) Márk a folyó század másod tizedétől kezdve élete végéig († Pesten 1848.) igen sok és szép magyar nótát készít, melyeknek nagy része világot is láta. – Kohn Dávid hazánkfia s elsőrendű hegedűművész (Bécsben a karinthkapu melletti cs. udvari operaháznál volt zenekari tag) már 1838. júl. 25-én Balatonfüreden s 1840. ápr. 5-én a pesti redout kisebb termében rendezett hangversenyei alkalmával saját szerzeményeiből igen szép magyar zenével lépé meg hallgatóit.

Vannak írók is, kik a Magyar- és Erdélyországban divatozott zenéről bel- és külföldi hírlapokban írtak, habár csak töredékeket. Ez értekezés szerzője is közlött a magyar zene történetéhez terjedelmes adatokat (Tud. Gyűjt. 1829, 1830 és 1832. évfolyam), – melyek amazokkal egyesülve, idővel a ma-

gyar zene felől tökélyesebb felvilágosítást terjeszthetnek; kivált ha lesz hazafi, ki időt és fáradságot fordíthatand a még hiányzóknak egybeszedése- és följegyzésére. – Az alap le van rakva, építsenek reá mások!

IGÉNYTELEN JEGYZETEK
MÁTRAY GÁBOR ÚRNAK MAGYAR
ZENÉRŐL ÍRT CIKKÉHEZ
PATAY JÓZSEFTŐL

Megjegyzés. A nemcsak művészetkedvelő, de kivált az eredeti magyar nótákat, s különösen az úgynevezett fantáziát kitűnő ügyességgel játszó Patay József szakértő észrevételeit ezúttal közölni szerencsének tartja a szerkesztőség.

A palotás, vagy hallgatni való magyar nóta, a magyar zenének legmélyebb, legfőnségebb, legnagyobbyszerű s legelbájolóbb, de egyszersmind legnehezebb neme is. Ezt nem szokta volt sem csárdás, sem friss követni, hanem a maiak által csak hírből ismert fantázia, melyben a játszó nemcsak ügyességét tüntethette ki legnagyobb mértékben, hanem érzelmét, ízlését és költői tehetségét is kifejthet. Mert ez nem volt egyébkor előadható, csak midőn a játszó jó kedvében oly mélyen belemerült a játékba, hogy már mintegy magánkívüli, ihletett állapotban volt, midőn a fantáziát játszá. Azért is egy

fantázia sincs eredetileg úgy leírva, mint ahogy azon zenészeti ihletettségben játszatott, mert midőn írni akarta a játzó már akkor mámorából fölbredvén, maga sem tudta, hogy játszott el. Valamint a palotás-zene legfőbb mestere Csermák, úgy a fantáziában utólérhetetlen volt Lavotta. Kár, hogy igen ritkán lehetett úgy kedvbe hozni, hogy fantáziát játsszék mások előtt (mit magában gyakran tett), – csak ismerős, általa kedvelt társaságban, szép nők kérése és néhány üveg tokai bor kiürítése után adta rá magát; – általában kárhoztatták azért, mert mindig igen sokat kérette magát a játszásra.

Jól írja a szerző, miként kár, hogy ezen nemei a magyar zenének egészen elmaradtak. – Okát részint abban gondolom rejteni, hogy egy palotás nóta teremtéséhez genialis tehetség kívántatik, mely nem minden nap található, – részint abban, hogy azoknak eljátszásához az igazi eredeti modor kívántatott, mely most hasonlóan ritka, de főkép azon darabok előadásának nehézsége is sokat tett eltűnésükre.

A friss nótákat illetőleg, mióta magyar zeneszeink, kivált a pestiek, német mesterek által igazgattatnak, annyira eltávoltak a magyar nóták eredetiségétől, hogy a mai frissek nagyobbára inkább megjárják galopp- vagy polkának, mint magyarnak.

A magyar codát vagy gyors cifrázatokat is kezdik már pesti zeneszeink elhagyogatni. Ennek is a né-

met mesterek által rajtok történt rafinírozás az oka. Míg több magyar zenészeknél egyebüttl nagy élvezettel lehet hallani ezen cifrázatokat, melyhez kitűnő ügyesség kívántatik, leginkább Debrecenben Boka Károlytól, ki úgyszólván még egyedül áll úgy, mint minden idegen elemtől mentt, eredeti modorú, s kitűnő ügyes magyar zenész. Kár, hogy nincs követője, ki helyét igazán pótolhatná. Különösen kitűnő a csárdások játszásában, e nemből mint szerző is jeles. (Nézetem szerint ami vidéken Boka Károly, az nálunk a fővárosban – Patikárus Feri, kinek előadása nemes, szívhez szóló és tisztán eredeti. Patikárus Károly, Kecskeméti Józsi és Sárközi Feri is igen jó hegedűsök, csak hogy az idegen befolyás inkább vehető észre rajtuk, mint amazon. Patikárus Imrének a cimbalmon és gordonkán párja nincs.)

Nagyon igaz Mátray úrnak azon állítása is, hogy a cigányok magyar népdalokat is használnak föl előadási tárgyúl; ez annyira áll, hogy nem hiszem nagyítani a dolgot, ha azt állítom, hogy igen kevés kivétellel mind népdalokból, némi változtatással vagy a nélkül, de kicikornyázva állítvánk elé, s mint maguk szerzeményét úgy adják ki, sőt a pesti zenészek ezen eltulajdonításban annyira mentek, hogy ha falura, távolabbi vidékre vitetnek valami mulatság végett, azon vidékből kész nótákat, hazatérve, maguk szerzeménye gyanánt árulják.

Épen az operák játzsása által veszték el az eredeti magyar stilt a pesti zenészek.

Egy főökának tartom, hogy a pesti, különben ügyes zenészek a magyar nóták játzsásában minduntalan alább szállnak, – még a főnebbi cikk írója által fölhozott helyes okokon kívül azt, hogy ezek 6–8 zenész között három prímást tartanak, így csaknem fele a zenészeknek prímás; de nem ez a főhiba, hanem az, miként ezáltal megvan kötve mindenik a játzsásban, hogy t. i. egyformán játzsának mindenkor, mert különben nem vágna össze az egész. Ámde épen a magyar nóta oly sajátos eredetiséggel bír, hogy az nem hagyja magát kötni semmihez, szabad folyást kíván, mint az ár, és mihelyt ezen szabadságában gátoltatik, veszti hatását. Ez igen természetes, mert a magyar nótát ugyanazon egy ember sem húzza mindig egyformán, hanem amint kedve tartja. Néha egyik hangot jobban ki-tartja, a másikat rövidebbre veszi, – néha tesz hozzá, néha elhagy belőle, amint érzelme s képzelődése hozza magával, és csak így lehet elragadó, elbájoló módon játzsani; ez pedig több prímás együtt-játzsásánál nem történhetik.

A felhozott jeles Boka Károly zenésznek nagybátyja és tanítója kimaradván a cikkből, igen érde-mesnek tartom őt is a legjelesebbek sorába iktatni. 1815. évtől 1835-ig Debrecenben, sőt mondhatni, akkor az egész országban legjobb magyar zenész

volt, úgy is mint játszó, úgy is mint zeneszerző. Előadása legtöbbet hasonlított a Csermákéhoz a kivitelben, Lavottáéhoz érzelemben. Azonfölül minden cigány közt legjobb karmester volt, – néha 16 tagból is állt a bandája, kiket leginkább ő képzett ki, és úgy össze tudta tartani a bandáját, hogy nagyobb pontossággal lehetlen játszani. Több fúvó hangszerek is voltak e bandában, de mikor látta, hogy értelmes hallgatói vannak, akkor letétette a fúvószerkeket, és csak két kontrás, egy gordonkás kíséretében játszotta a lehető legjobb ízlés- s érzelemmel a nagyszerű palotás-fajta nótákat. – Minden cigányzenész közt Bihari után ezt tartom legjobbnak az eddig ismertek között.

Méltó még megemlíteni ezen századból a híres sárospataki zenészt, Marci Jancsit, ki fia volt a szinte jeles Mártonnak. Virágában volt 1812-től 1820-ig.

Említést érdemel Irsán lakó Beló László, ki ugyan már öregsége miatt nagyon gyengült, de néhány évvel ezelőtt, bármelyik pesti magyar zenészszel versenyzett volna.

Erdély is magyar zenekedvelő lévén, igen híres zenetársasága volt, midőn én bent jártam. Akkori, Móti nevű első zenészek, méltó helyet foglalhat a fent említettek sorában.

Megnevezendő még Martinovics Károly, mint jeles játszó és zeneszerző, – az egykori borsodmegyei zenekar mestere.

Dombi Márton, gömöri zenész.

Bábi, Erdődi László bandájának híres első játszója; – Csucsuly és Csicsó is jeles magyar muzsikusok voltak.

A nem-cigány zeneszerzőink sorában az újabbkoriak közt Svastics kitűnő tehetség.

FÜGGELÉKÜL MÁTRAY GÁBOR ÚR CIKKÉHEZ KUBINYI FERENCTŐL

Az alföldön, Kecskemét vidékén a bugaci, vacsi pusztákon, úgy szinte a tázlári pusztán több rendbeli fúvó hangszerek divatoznak. Legközönségebb az úgynevezett tilinkó, melynek hat lyuka van; ezt majdnem minden fölserdült suhanc, kisbéres, csikós, gulyás, juhász s kanászbojtár kezében láthatni. Készül bodzafából, nádból, szükség esetén bürögszárból. A tilinkón fúvatnak leginkább a pásztori.

A kisflóta vagy fuvola, ezt készen szokták venni az úgynevezett bapkároktól (ezek házaló kereskedők, kik mindenféle apróságokat árulnak). A kisflóta oldalt a felső végén, úgy mint a rendes flóta fúvatik; ezt csak az ügyesebb furulyások fújják.

A dudasípszár, vagyis tömlő nélküli dupla furolya, vagyis dupla tilinkó, ez a tömlővel ellátott du-

dának azon része, mely a tömlőbe illesztetik, áll egy hosszabb és egy rövidebb tilinkóból, készül kemény, leginkább szilvafából, hangja hasonló a dudához.

Ehez hasonló, de sokkal sajtáságosabb a dudasíp; következőleg készül. Két egyenlő félhüvelyk vastagságú, az egyik 9 hüvelyk hosszú, a másik 9 hüvelyknél rövidebb, bodzafából készült tilinkó illesztetik össze, az egyiken van 6 lyuk és nevezik dudasípnak, a másikat bordó- vagy gordónak, ennek alsó végén egy lyuk hagyatik, mindkettőnek felső végibe lenge nádból készült rövid sípok illesztetnek. A 6 lyukú tilinkó a nótát vagyis a melódiát adja ki, a másik a secundót, hasonló hangot a közönséges bőr vagyis tömlővel ellátott duda bordójához. Mind a két síp szájba vétetvén, egyszerre fúvatik. A felhangolás így megy végbe: mind a két bodzafa tilinkó felső végibe lenge nádsíp szorosan illesztetik, melynek azonegy hangúnak kell lenni, és ha közölök valamelyik vékonyabb volna, a síp nyelve közé egy hajszál tétetik, mindaddig nyomatva lejobb, míg a síp vastagabb hangot nem ad, vagyis inkább míg mind a kettő össze nem vág.

A dudasíp háromféle.

1. Bodzafából készült, mind a két vége ólommal van kiöntve, a tilinkó fölül és alól két helyen vas-sodronnyal összefoglalva, a rövidebb bordó név alatt, a hosszabb dudasíp alatt ismeretes. A bordó

azért rövidebb, hogy a dudasípval a nóta összehangozzék. A bordó jobboldalán egy lyuk van, szinte azon oknál fogva, hogy a két hang összevágjon, a dudasíp áll 6 lyukból, a hetedik oldallyuk az alsó végén. Sem a bordósíp oldalán lévő lyuk, sem a dudasíponi oldalon lévő melódia kiadására nem használtatik, hanem egyedül a két hang összehangzására szolgál. A dudasíp minden nótára alkalmas, szomorú, andalgó, pásztori nótákra azonban legalkalmasabb.

2. Dudasíp, egyező az előbbivel formájára és használatára nézve, csak hogy egy hüvelykkel kurtább, és sem a dudasípon, sem a bordón oldallyuk nincs, ennek végei ólommal ki nem öntvék.

3. Szinte dudasíp, ez azonban nádból készült, melynek a bordója egy hüvelykkel hosszabb a dudasípnál, és nem úgy, mint az 1. szám alatti bordón oldalt, hanem ennek az alsó végén fölül van egy lyuk, melyet a nótához alkalmazó kisujjával billegtet, ezen kívül a bordónak alsó végére egy másfél hüvelyk vastagságú nád van illesztve.

Az elészámlált dudasípokot készítette Krisztián János, ki az adacsi pusztán született, jelenleg a bugaci pusztán Bernáth Lajos és Scheyer urak számadó juhásza.

Ezekén kívül az alföldön a pásztorok-, kivált juhászoknál divatba van az úgynevezett klarinét, ez egy nádból készült tilinkó, a hossza különböző,

van 10 sőt 11 hüvelyk hosszúságú. Kétféle, egy hat lyukú, másik szinte hat lyukú, azzal a különbséggel, hogy a hat lyukkal ellátott oldalnak túlsó részén szinte egy lyuk található. Az efféle tilinkó vagyis klarinét abban különbözik a dudasíptól, hogy a dudasípnak azon része, mely a szájba vétetik, fölülről lefelé, a klarinét felső vége pedig alulról fölfelé van hasítva. Klarinétnek azért neveztetik, mivel a valószínű klarinéthöz hasonló hangot ad.

Többek állítása szerint Baranya megyében, kivált Pécsen a fentebbiektől annyiban különböző kis furolya- vagyis tilinkót használnak, hogy ennek azon végén, melyen fúvatik, nyelve nincs, következésképp mind a két vége üres, úgyhogy a tilinkón keresztül láthatni, ezen kívül nem is úgy fújják, mint más tilinkót, hanem mint a közönséges fuvalát, oldalt.

(Megjelent: Kubinyi-Vahot: Magyarország és Erdély képekben IV. Pest, 1854.)

Töredék jegyzemények Magyarország történetéből

(1848–1849)

(*Részletek*)

(6) December első felében, valamint múlt nyáron az ezüstpénz mindig kevesebb lett, úgy most az apró rézpénz olly szűk kezdé lenni, hogy a boltosok, mészárosok 1 pengő forintot felváltani nem tudtak, s inkább Contóra adták a húst, cigarrót, stb. Sokan a kereskedők, kocsmárosok, kávéosok a bankókat négy darabokra tépték, s a daraboknak máskor ismét elfogadását ígérték s teljesíték is. – Sokan a magyar bankókat sem akarták már elfogadni, mások a bécsieket nem. A magyar parasztok különösen a bécsieket nem vették el.

(7) Ez évben a házigazdák háromszor, mások kétszer fizettek adót. Év elején a szokottat, májusban a haza oltárára, decemberben a novemberre s decemberre esett új adót. Ezen kívül a haza oltárára ugyan májusban adtunk ezüstöt s más erő jószágokat; későbbben pénzt s élelmeket a tábor számára; ismét ágy és fehér ruhaneműeket a katonakórház, végre november és decemberben inget, gatyát, fehérruhát katonáink számára.

(8) Jan. 5-én reggel 8 órakor a császáriak egy része Budára bevonult; a Lánchídat, őrállásokat

elfoglalta. Pesten a Lánchíd udvarának kapuja elzáratott; az emberek seregestől álltak a Duna partján, és rohantak jéghátán Budára, nézni a bevonuló sereget. A városházán közgyűlés volt; a toronyra fehér zászló vonatott fel. Polgármester, bíró s négy képviselő átment Budára, hol gróf Wrba fővezér meghagyá nekik, hogy menjenek Windischgraetzhez Budaörsre, s a császári zászlót tűzzék ki minden toronyra; senki ne inzultálja a katonaságot, különben halál fíja, miként történt ma már Budán, hol a császáriakra lőtt néhány honvéd azonnal össze koncoltatott s agyonlövetett...

(9) Délután 2 órától kezdve késő estig nyomult a cs. sereg a Lánchídon s a Duna jegén Pestre, ú. m. német, lengyel, olasz gyalogság, vasasok és chevaux legers-ek, ulánok, mintegy 50 Seressánok, horvát huszárok, ágyúk tömérdek mennyiségben, zenével és nagy sietséggel. Egy része a városból kiment, üldözni a mieinket, más nagy része a házakba szállásoltatott (10–20–30 ember egy helyre), artilleria kaszárnyába, piacokra, hol éjjel tüzet raktak. Bevonulás közt a közönség csendesesen viselkedett. B. Jellachichot megzsiviózták, ki gróf. Károlyi György házában kapott szállást. A bevonult seregek magukat nagy kiáltozással éljeneztek. A szállásolást maga a katonaság intézte el, nem a város. Nemzetőreink lassanként eltűntek őrhelyeikről, s az őrállomások üresek voltak, még másnap reggel is.

(11) Jan. 6. – A nálam (Cukor-utcai házamban) szálláson volt bécsi német tüzér káplárok azt állíták, hogy mi nem akarunk királyt az uralkodó házból, hanem Kossuthot akarjuk azzá tenni, s ők csak azért jöttek, hogy ezt megakadályozzák, s az ő országukat, melly nélkül ők el nem lehetnek, ismét visszavegyék.

(14) Jan. 11. – Koller Ferenc városi tanácsnok, s jelenleg Havas József királyi biztos titoknoka által ma reggel énekiskolánk, a természetvizsgálók szállása, s mint mondják, minden olly egyesületi termék, mellyekben gyűlések tartattak, bezáratván bepecsételtettek. Én még ezen este 5^{1/2} órakor kérelmi levelet adtam be Havas úrhoz az énekiskola mielőbbi megnyithatása iránt.

(16) Jan. 12. – Egy pesti asszony, ki 4 házzal bír, e napokban cs. katonatiszt fijától, ki a sereggel ért ide, meglepetvén ezt fijának ismerni nem akará s elutasítá, mondván, inkább mind a négy házamat feláldozom hazámért s koldulva élek, s ha megtámadtatik életem általatok, van egy töröm, mellyen segíték magamon [...] Vendégfogadókban a polgáriak nem akarnak ülni császári katonatisztekkel egy asztalnál. Ha ezek hozzájuk akarnak ülni, amazok felkelnek, fizetnek, vagy ha még semmit sem ettek is, azonnal eltávoznak.

(18) Jan. 15. – Ugyan tegnap délután a Duna partján állott egy korosabb s potrohos Seressán.

Egy suszterinas sokáig bámulván őt, végre hangosan kiáltozá több ízben: „zsivány Jellachich” s mindannyiszor a Seressánnak hasára ütött kezével. A Seressánnak részint tetszvéen a fiú bátorsága, részint gondolá, hogy emez nem tudja jól kimondani a zsviío szót, mosolygó elégteliséggel „brago, brago” szók közben dícsérgeté a fiúnak tisztelkedő szavait Jellachich bán iránt. – Az őket körülállott emberek majd agyon nevelték magukat.

(20) Jan. 18. – Ma valék ismét Havas királyi biztos úrnál kérdezősködni, valljon az énekiskolát megnyithatjuk-e ismét. Ő azt válaszolá, hogy kérelmi levelünket azonnal felterjeszté Windischgraetz hercegnek, de még nem jött felelet; mihelyst megjövend, azonnal fog tudósítani [...] A csúszó-mászó részint hivatalkeresők, részint denunciánsok száma (mondják) napról napra növekszik. Tegnap valaki a Museum Directorát kérdezé, mért nem függeszté már ki a sárgafekete zászlót; habár nem parancsoltatott is, de illendő volna megelőzni a rendelményt. – Egy másik magyar úr pedig azt kérdezé, valljon azon elfoglalt s a Museumnak adatott hadi zászlók resignáltattak-e már a császáriaknak? – Patriótáink szorgalmasan gondoskodnak nemzeti Museumunkról!

(22) Jan. 21. – A régiségek nagy termében lévő zászlók közül a lefegyverzett Roth generál seregétől elfoglalt s ide az országgyűlés által adatott 5

zászlót, mellyek császári színeket viseltek, félrerakták, hihetőleg hogy nem sokára innen elvigyék. Gyanítottam egész vizsgálásukból, hogy csupán azoknak felkeresésükre küldettek ki, mert a Muni-
ció-keresést igen felületesen teljesíték, és a zászlók megeléje után a többi termeken csak keresztül futottak, a képtárba be sem akartak menni, a padlást s pincéket meg sem nézték.

(23) Jan. 22. – Mai hírek szerint Windischgraetz herceg megkínálván gróf Keglevich Gábor tárnokmestert s Deák Ferencet a Helytartó Tanács visszaállítása eszközrendelésével s annak elnökségével, ezek e hivatalt a mostani körülményeknél fogva el nem fogadták. Szögény László volt alkancellár azonban elfogadá, de csak akkor, miután a herceg kezeskedett arról, hogy Magyarország integritása, az 1848. előtti constitúciója, és magyar diplomati-
cai nyelve sértetlenül fog hagyatni.

(24) Jan. 25. és 26. – Nyakra-főre s egész nap egyre ment az egész két városi császári sereg majd minden municióval s ágyúival. Pestről a fegyverek s muníciók mind átvitettek a budai várba; a két városban 26-án megszűntek az örök még a posta előtt is. Budán a vérmezőn készen állott a Congrev-rakéták egész batteriája előfogatokkal, éjjel-nappal; a várban ágyúk elrendelve; utazó kocsik készen álltak elutazásra vagy előre vagy hátrálásra. – Valahára megszabadultunk a tömérdek kárt tevő

mindent romboló horvát katonáktól is, kik az általuk szobákban állott bútorokból a deszkákat, ágyukból szintén még a lécezetet is, székek karfájit elégették mind a mellett, hogy kétszer fűtöttek nekik a lakosok. Én magamnak e hónapban már a császári katonák eltartása 100 pengő forintomba kerültek. Panaszkodók híjába fáradoztak, mert satisfactiót nem nyertek.

(27) Febr. 2. – Ma kaptam ki az engedelmet az énekiskola megnyithatására. Mivel az elkobozott kulcsot a főajtóhoz elhányták, újat kellett csináltatni; a pecsét leszakasztását reám magamra bízták.

(28) Febr. 8. – Három s négy nap előtt, előbb Somogyiné asszony, másnap báró Nyári Antalné adták az idén az első farasangi tánc-estét, de csak fortepiano-zene mellett, Pesten.

(29) Febr. 11. – Tegnap kérésem s panasgom folytán végre az újonan tegnap hozzám szállásolt 10 vadászkatonából a városi biztos hatot máshová osztott fel.

(33) Febr. 16. – Ma részint hajnalban, részint délelőtt ismét sok katona ment el Pestről. – Hála égnek! az enyimek is.

(36) Febr. 20. – Ma tették le új fejedelmünk iránti hűségesküt a Museum valamennyi hivatalnokai az igazgató előtt, felsőbb rendeletnél fogva. – Ma húshagyó kedd volt, de estve s éjjel olly csen-

des volt Pestnek kivált belső s Leopold-külvárosa, mintha farsangot sohasem ismertünk volna.

(40) Febr. 28. – Szembetűnő Pesten, hogy a német családokból született magyarok legállhatatosabb szabadelvűek maradtak. Egy Hatzenberger nevű pesti paplanosmesternek fija atyja házából elment, mert nem akart egy asztalnál ülni azon császári katonatiszttel, ki atyjánál beszállásoltatott.

(50) Márc. 22. – Rebesgetik, hogy április 1-én, vagy első napjaiban, hazánknak az óhajtott áldott béke visszaadatik; mert az alkudozások folyton folynak. (Bár igaz lenne!)

(58) Ápr. 9. – Báró Podmaniczky János Keresztúron volt pincéjéből magából tegnap 300 akó bort rekviráltak. A báró éppen a táborba rándult ki Pestről, midőn saját hordajival szemközt találkozott. – Mindez természetesen tudta nélkül, de Quietantia mellett történt: de a nagy harang majd megfizeti! Hiszen ezt tulajdonunk védelmére és a rend helyreállítása végett jött kedves barátaink tették!

(61) Ápr. 11. – A rabló katonák tartóztatása végett sok pesti ház kapuja nappal is zárva tartatik; de kivált a külvárosokban, hol éjjel a lakosok maguk vasvillákkal s egyéb védszerekkel állnak őrt.

(69) Ápr. 21. – Vincellérem más öt társával együtt (miután már két hete, hogy Pestről kibocsátó levelet nem adtak), minthogy őket a cs. előőrsök be nem bocsáták, K. Megyerről csónakon át-

vitették magukat Óbudára s így jutott hozzám pénz-
zeért. – Ő beszélé, hogy közelebbi napokban majd
német majd magyar katona-száguldozók, előőrsök
fordultak meg a Káposztásmegyeri szőlőkben.
A magyarok senkit sem bántottak, és semmit sem
kívántak, de a császáriak enni-inni kértek, s kellett
nekik adni, különben táborba hurcolással, ház fel-
gyújtással fenyegetődzték; vincelléremet el is akar-
ták fogni, de huszárok jöttek s amazok odább moz-
dultak.

(73) Ápr. 24. – Az iszonyú sokaság Pesten bá-
multa e gaztett lehetőségét, s nem volt ember, ki
szidalommal ne illette volna annak eszközlőjét, ki-
ket annyi ideig hizlalt s béketűrése mellett meg
nem sértett. – Így végződött a mai nevezetes nap;
mit hozand a holnapi, a Magyarok Istene áldásától
akarom várni.

(89) Máj. 21. – Győzelem s dicsőség napja volt ez
a magyar hős seregek részére.

(92) Jun. 1. – Ma oldoztatott fel Kubinyi Ágos-
ton muzeumi igazgató úr a Budán létező főtábori
véstörvényszék előtt azon nemtelen s honárulást
és agyonlövetést sürgető vádak alól, mellyekkel őt
(sőt résznyire engemet is) a muzeum egyik irnoka
Blaskovics Béla... írásbeli tanúnyilatkozatában ter-
helé.

(93) Estve a két város ki volt világítva. Botrányos
volt, hogy az utcákon szerte az emberek lövöldöz-

tek csaknem éjfélig; a gyermekek, korosabbakkal egyesülve olly szállásoknál, mellyeknek lakói sem voltak, vagy éppen Pesten nem tartózkodtak, vagy bírói pecsét alatt zárva voltak, még a leégett házakban is, minthogy megvilágítva nem lehettek, a bombázástól megkímélt ablakokat kövekkel betörték, sőt még ollyakat is, hol éjfél után a gyertyák eloltattak.

(94) Jun. 11. – Ma tudtam meg hiteles kútfőből, hogy mind a múzeumi igazgató Kubinyi Ágoston, mind én azok közé vagyok kijelölve, kik hivatalaikról lemondani kényszerítettnek, különben azokból elutasíttatnak.

(94) Jun. 12. – [Ma beszélték...] Hogy minisztériumunk azon bánásmódja ellen nagyon zúgolódik a tisztviselői kar, miszerint mindenki megfosztatik hivatalától, ki az osztrák bitor kormány alatt nem ment Debrecenbe s itt Pest-Budán maradott, vagy kényszerítve a hűségi esküt letette; mert ezáltal számtalan család, melly csupán hivatalából élt, koldussá tétetik, és az elégületlenek száma naponként tetemesen szaporodik. Már a fiatal emberek most is sugdossák, hogy minisztériumunk rövid időn belül megbukik, sőt ellen crawall forraltatik, melly újabb zavarral és pedig saját embereink között fenyeget mindnyájunkat.

(95) Jun. 22. – Ma volt nálam délután Weisz úr, ki mondá, hogy a Cultus Minister jó indulattal van

irántam, de a Kormányzó nem. A Minister úr egyébiránt nem tartja szükségesnek, hogy hozzá menjek, vagy írjak.

(96) Jun. 24. – Kubinyi Ágoston a Cultus Ministernek (miután tegnap Érdy kollégám által Minister úr izente, hogy csak 25-ig várand a Resignatio beadására) benyújtá ígért lemondását a múzeum igazgatóságáról. – A Minister úr ma Kubinyi úr előtt megmaradhatásomat ígérte s 4–5 nap múlva hozzá jöhetnem megengedte. – Fájdalom, az ország minden vidékéről jövők állítják, hogy hazánkfiai között nagy az elégtelenek száma. Bács vármegye rettentően pusztíttatik a Rácok által; a magyarokat egytől egyig leöldösik, gyermekeket, asszonyokat egyiránt. – Az Oláhok Erdélyben hasonlóan. – Szegény hazám! mi sors fog még téged s mindnyájunkat érni?

(97) Jun. 30. – Értésünkre adatott, hogy a magyar kormány eltávozik Pestről.

(98) Jul. 2. – Pesten az emberek lehangoltatása nagy mértékben áll, részint seregünknek Buda felé visszavonulása, részint a kormány távozta miatt.

[1849. július 11-én ismét a császáriak vonúlnak be Pest-Budára – a megjelenő cári katonaság muzsikájáról ezt írja Mátray Gábor:]

(103) Júl. 12. – Daljaik, melyeket estve hallottam tőlük, egészen rác szellemű, melódiátlan és szabálytalan. Hangjuk orrukon jó, mint a rácok szokták.

(109) – Muzsikájuk többféle, egyáltalán sok dobos. Zenészeik szintén fekete egyenruhában, mellynek azonban csaknem fele fehér cifrázatú, s így igen különös arlequinade-ot mutat. Zenészeik kisebb-nagyobb csapatokban mennek a sereg egyes részei előtt s többnyire polkákat játszanak. A kisebb csapatok (mintegy 13 ember) többnyire trombitások, ezek is jobbra különös régi alakú vadász-kürtöt billentyű nélkül fújnak. [...] Egy pár rövid trombita s egy piccolo teszi a többit. Mihelyst illy zenekar elvégzi rosszul exequált s többnyire a sok kisdob lármája által túlnyomott zenéjét, az utána jövő sereg egy kis csapatja orosz dalt énekel s a dalnokokat egy dob is kíséri, sőt szájbán tartott sípocská is, mi inkább süvölt minden rendszeres hang nélkül, miként a vadászok szoktak ebeik után. Sokszor e dalnokok közt egy visító klarinét is fújja a dalt s előtte a lármás katonadob teszi a magáét. – A nagyobb csapatú zenekar már rendesebb s többnyire trombitákból áll, miként nálunk a török muzsika.

(109) – Beszélik, hogy a Debrecenben volt követeket (ha elfogatnak), s a honvédeket és szülőiket irtóztatós sors várja. – Legyen ég irgalmas boldogtalan honfiainknak (!)

(110) – Az árúlgatások, mint mondják, erősen történnek. A leskelődők s hallgatódzók száma töméntelen.

(111) Jul. 25. – Sokat fecsegnek az emberek, s miután egészen hiteles nyilvános tudósítások hiány nélkül vagyunk [sic!], hisszük a sok beszédből azt, mit hinnünk lehet.

(112) Jul. 26. – Szemmel látott tanú beszélte, hogy tegnap a kerepesi úton 9 zsák burgonyát Pestre eladásul hozott parasztember kocsiját egy katona megállítván, a kocsiról lehányatta a krump-lit, s maga felugorván a kocsira, elhajtattott s a szegény paraszt lovait kocsiját örökre elvitte. (Ez a tulajdon szentségének védelme!) Milly boldogtalan politika!

(115) – Júl. 28. – Ma már azt is rebesgették, hogy a magyarok az alföldön folytatják az országgyűlést; sőt már az angol király 2. fiját, V. Béla név alatt királlyá is választják. Áldást hozand-e ez szegény pusztított hazánkra, vagy még több nyomort, mint eddig szenvedtünk, az ég s föld mindenható ura tudja csak!

(124) Aug. 19. – Nyomorúság itt az élet a hivatalbeliekre nézve, kik még mai nap sem kapták meg júliusi fizetésüket, mert a nyilvános pénztárakból részint kifogyott a pénz, részint a császári katonaság által lefoglaltatott. – A hivatalnokok többnyire kölcsönpénzből tengetik életüket, éspe-dig nagy nehezen. A mesterember, de kivált nap-számos, mindennap megkeresi a magáét, de a hivatalnok erszénye üres.

(136) – (1949. november 3-án:) Ma a Pest városi hatóság (katonai parancsnál fogva) plakátot adott ki, csupán német nyelven, mellyben meghatározzák, hogy a bolti stb. címer- vagy felíratok táblákon az írás ne csak magyar, hanem német nyelven is legyen, sőt a nemzeti színek azokról megsemmisíttessenek.

(Kéziratban. OSzK. Kézirattára Quart. Hung. 626 sz.)

JEGYZETEK

A SAJTÓ ALÁ RENDEZŐ MEGJEGYZÉSEI

Mátray (Róthkrepf) Gábornak kétségtől főműve a Tudományos Gyűjtemény különböző kötetekben megjelent összefoglalása: A Muzsikának Közönséges Története (ezen belül: A Magyar Muzsika Története) című írása, amely a hazai – ilyen irányú – történetírás szintetizáló igényű vállalkozása volt. Hogy milyen szerteágazó kutatások előhették meg a fiatal tudós tanulmányát, evvel kapcsolatban legyen szabad rámutatnunk forrásaira. Ezeket ő maga (a főszövegen belül) rendszeresen idézi, jelen kiadványunkban azonban jobbnak látjuk a legfontosabbak betűrendes felsorolását.

Albrechtsberger, Johann Georg (1736–1809), kiváló bécsi zeneszerző és teoretikus. – Elméleti írásaiból, melyek 1790 és 1808 között jelentek meg, Seyfried készített összkiadást (*Sämtliche Werke*, évszám nélkül – 2. kiadása: 1837).

Burney, Charles (1726–1814), angol zeneíró. Számos kiadványa közül egyetemes zenetörténete (*A general history of music*) jelentős. (4 kötet, 1776 és 1789 között.)

Busby-Michaelis, Allgemeine Geschichte der Musik. Thomas Busby (1755–1838) „zenetörténete” Burney és Hawkins műveinek kompilációja.

Gáti István (1780–1859) műve, A kótából való klavírozás mestersége etc. 1802-ben jelent meg.

Gerber, Ernst Ludwig (1746–1819) nagy jelentőségű lexikális művei: Historisch-biographisches Lexikon der Tonkünstler (2 kötet, 1791–1792), és az előzőt felülmúló kiegészítés: Neues historisch-biographisches Lexikon der Tonkünstler (4 kötet, 1812–1814), máig nélkülözhetetlenek a zenetörténeti kutatásban.

Hawkins, John (1719–1789) zenetörténete 1776-ban jelent meg.

Laborde, Jean Benjamin de (1734–1794) főműve (Essay sur la musique ancienne et moderne) 4 kötetes zenetörténete 1780-ból, amely Pray György közléseire támaszkodva megemlékezik a magyar zenéről is.

Marpurg, Friedrich Wilhelm (1718–1795), német zeneíró. Kritische Einleitung in die Geschichte... der alten und neuen Musik c. kiadványából csak a régi zenére vonatkozó rész jelent meg 1759-ben.

Meibom, Marcus (1626–1711), Antiquae musicae auctores septem. Ebben a kiadványban elsőként foglalja össze (1652-ben) az antik zene irodalmát.

Mizler, Lorenz Christoph (1711–1778), Neu

erősfnete musikalische Bibliothek c. folyóírata 1736 és 1754 között jelent meg.

Mosel, Ignaz Franz (Edler von), Die Tonkunst in Wien während der letzten fünf Dezennien c. műve 1818-ban jelent meg az Allgemeine Musikalische Zeitung hasábjain.

Nägeli, Hans Georg (1773–1836), svájci zeneíró és zenekiadó. – Vorlesungen über Musik mit Berücksichtigung der Dilettanten c. könyve 1826-ban jelent meg.

Rousscen, Pierre Joseph abbé (1716–1790), Mémoire sur la musique des anciens c. kiadványa 1770-ben jelent meg.

Schubart, Christian Friedrich Daniel (1739–1791), Ideen zu einer Aesthetik der Tonkunst c. írását tollba mondta 1784–1785 között (kiadták: 1806-ban).

Sulzer, Johann Georg (1719–1779), német zeneíró. Allgemeine Theorie der schönen Künste c. összefoglaló műve 1772 (1. kiad.) és 1792–1794 (2. kiad.) között jelent meg 4 kötetben.

Tartini, Giuseppe (1692–1770), olasz zeneszező és hegedűművész, Trattato di Musica... c. értekezése 1754-ben jelent meg.

Útmutatás a Klavir, vagy Fortepianó helyes játszására. Készítették és kiadták: *Malovetzky* János és *Dömény* Sándor, 1826-ban.

★

Mátray Gábor művének második részében – a magyar muzsika történetéhez – bőven merített a hazai történetírás forrásaiból és a korabeli folyóiratokban (Wiener Theaterzeitung, Tudományos Gyűjtemény, Hasznos Multságok, Magyar Kurír, Sokféle stb.) megjelent zenei tárgyú értekezésekből. – Legfontosabb forrása – ezeken belül – *Kruchten* József néhány tanulmánya, amely a Tudományos Gyűjteményben (1818–1819 körül) és a Mainzban kiadott *Caecilia* c. folyóirat 1826-os évfolyamában jelent meg.

Mátray (Róthkrepf) Gábor tevékenységének, amint kortársainak is, legfontosabb eseménye: az 1848–49-es forradalom és szabadságharc. Ez a történeti sorsfordulat tagolja két részre működésének folyamatát. Ezért érezzük szükségesnek – ha részletekben is – a szerző kéziratos feljegyzéseinek ismertetését. Ez a kézirat: „Töredék jegyzemények Magyarország történetéből. 1848–49” címen, az Országos Széchenyi Könyvtárban található, Quart. Hung. 626. jelzettel. A kivonatos közlésből is kitűnik Mátray rendíthetetlen patriotizmusa s az aggódó féltés hazája sorsáért.

MÁTRAY GÁBOR

NYOMTATÁSBAN MEGJELENT KIADVÁNYAI:

Legelső publikációi Kultsár István (szerk.) Hasznos Mulatságok c. lapjában jelentek meg (1824. I. Félév 163, 191. és 380. lapon – II. Félév 25. és 289. lapon); majd a Tudományos Gyűjtemény c. sorozatban (1825. IV. k. 108., 1825. VI. k. 72. és 1826. I. k. 93. lapon) különböző tudósítások.

Tánc- és népdalfeldolgozásai: Pannónia (1826), Flóra (1827) és Hunnia (1829) c. kiadványokban.

A Muzsikának Közöséges Története (Tudományos Gyűjtemény 1828. VI. k. 3–39., X. k. 3–49. lapokon; ezen belül a Magyar Muzsika Története: Tud. Gyűjt. 1829. II. k. 42–67., III. k. 67–89. lapokon, és a Toldalékok: 1830. IV. k. 28–49., továbbá 1832. VII. k. 3–38. és VIII. k. 87–101. lapokon).

Kompozíciói: A Magyar Dallos Fortepianó mellé alkalmaztatott Énekei (Bécs, 1827); Was betrübst Du dich meine Seele (a 24. zsoltár alapján, ének és zongorára); Rémalakok Karéneke (Vörösmarty Mihály Árpád ébredése c. színművéhez – a Nemzeti Színház megnyitására, 1837). – Legismertebb volt a Cserni Gyurka és A Tündér álma c. népszínművek kísérőzenéje.

1833-ban megalapította és 1841-ig szerkesztette a Regélő és Honművész c. folyóiratot.

Magyar Népdalok egyetemes gyűjteménye (magyar és német szöveggel, 1852, 1854 és 1858-ban, összesen 94 dallammal).

Akadémiai felolvasása: A magyar népdalok kitűnőbb sajátságairól zenei tekintetben (megjelent a Magyar Akadémiai Értesítő 1852. 223–236. és az Új Magyar Múzeum 1853. II. k. 25–38. lapjain).

Tanulmányai: Bihari János magyar népzénész (megjelent Kubinyi–Vahot: Magyarország és Erdély képekben c. kiadványa II. kötetében, 1853); A magyar zene és a magyar cigányok zenéje (megjelent uo. a III. kötetben, 1854).

Történeti, bibliai és gunyoros magyar énekek dallamai a XVI. századból (Tinódi, a Hofgreff-gyűjtemény, Armbrust Kristóf és Farkas András dallamaival, 1859).

A Magyar Nemzeti Múzeum korszakai (Pest, 1868).

FÜGGELÉK

EGY MAGYAR MUZSIKUS A REFORMKORBAN

I.

MÁTRAY GÁBOR ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA A SZABADSÁGHARCIG

„Legyen sok ily derék és szorgalmas
munkása a magyar nemzetiségnek”
(Bartalus István)

Mikor 1877. március 27-én Bartalus István az Akadémia ülésén méltatta az elhunyt Mátray Gábor érdemeit, így kezdte beszédét: „1875. július 17-én Mátray Gábor bevégezte évek hosszú sorával megáldott munkás életét; átköltözött barátai és pályatársaihoz, kik egykor szeretettel, hazafias eréllyel művelvén nemzetiségünket, korszakszerűleg bebizonyították annak életrevalóságát...”*

Valóban, Mátray egyike volt azoknak a magyar muzsikuskoknak, kik a múlt század első felében megkezdték azt a hatalmas munkát, melynek végső célja az évszázadokkal elmaradt magyar zeneélet európai szintre emelése volt. Munkássága a zenei

* Bartalus István: Emlékbeszéd Mátray Gábor 1. tag felett.
Bp. 1887. 3. l.

élet, sőt az általános kultúrélet majd minden területére kiterjedt, s mindezekben a területeken, ha nem is alkotott maradandót, jelentős mértékben kivette részét a feladatok elvégzésében. Az ő nevéhez fűződik a magyar zenetudomány alapvetése, a népdalkutatás tulajdonképpen megindítása, a fejlődőben lévő magyar zenés színpad neki köszönheti egyik legtöbbet játszott darabjának muzsikáját, ő szerkesztette – a magyar sajtó történetében úttörőként – az első szépirodalmi lapot, ő indította meg e lapban a rendszeres zenekritikát; Mátray alapította és igazgatta az első magyar konzervatóriumot, és az elsők között volt, aki magyar műdalokat írt. De ezeken kívül is mindenütt ott volt, ahol szolgálhatta nemzetünk kulturális felemelkedésének ügyét: legyen ez a hely a meginduló Nemzeti Színház, az első magyar képcsarnok vagy a Széchényi Könyvtár. Polihisztor volt, meg nem alkuvó, saját hasznát és dicsőségét nem tekintő művész, író és tudós, aki előtt csak egy cél lebegett: „...nemzeti-ségünknek nem mondom büszkeségére, hanem hasznára élni.”*

★

Mielőtt Mátray életrajzára rátérnénk, foglaljuk össze röviden a magyar zenei életet a fent vázolt korban.

* Uo. 4. l.

A századforduló idején döntő fordulat áll be a magyar zenestílusban. Ekkor kezd feltűnni a verbunkos, ez a szilaj magyar táncmuzsika, hogy a század folyamán azután szinte egyeduralkodóvá válik zeneéletünkben. A kezdeti, korai verbunkosmuzsikától, a Bihari, Csermák és Lavotta működése nyomán kialakult első virágzáson át Erkelig és Lisztig ez az új stílus meghódít minden műfajt. Táncmuzsikától operáig, műdaltól szimfonikus költeményig a verbunkoszene az úr. (A verbunkos még az utcát is meghódítja. Éppen Mátray lapja, a Honművész írja 1833-ban: „Egy időtől fogva ama kézi orgonátskákból, mellyeket a' szegény házalók udvarainkban hangoztatnak, nagyon kezdenek a' magyar nóták zengeni; jele, hogy ebben-is magyarosodunk.”) Vele szemben nem állhat meg semmiféle más stílus, hiszen a nemzet azonosította magát vele, törekvéseit, vágyait, múltját, jelenét és jövőjét ismerve fel a verbunkosban. Százszámra idézhetnénk költőinkből, Csokonaitól Petőfiig: mind-mind ünneplik a verbunkost, mind hozzájárulnak egy-egy téglával a nemzeti táncmuzsika templomának vagy megdönthetetlenné látszó erődítményének felépítéséhez. Éppen Mátray, a huszonhét éves fiatal zenetudós mondja ki: „A' Nemzet muzsikájában él.”* S ez a zene nemcsak szóra-

* Hasznos Mulatságok. 1824. II. Félév. 289. l. Szabolcsi Bence (A XIX. század magyar romantikus zenéje, 30. l.) tévesen Kultsárnak tulajdonítja e kitételt.

koztat; idegeneket asszimilál buzgó magyar hazafiakká, lelkesít, nemesít, a „nemzeti aspirációk egyik legfőbb hordozójává” válik.*

Az új nemzeti szellem kibontakozása magával hozza a zenei élet fellendülését is. Pestbudán és vidéken egyaránt megalakulnak a hosszabb-rövidebb ideig fennálló zeneegyesületek és egyéb intézmények. Pozsony és Pest már a XVIII. század végén megismerkedik az operatársulatokkal, őket követi Kassa és Kolozsvár (a 20-as években épp Kolozsvár az operakísérletek központja). A soproni, debreceni és sárospataki kollégiumi kántusok a legjobb énekkarok az országban, Veszprém megelőzi Pestet Beethoven-bemutatójával. A vidéki zeneegyesületek: 1819-ben Kolozsváron, 1823-ban Veszprém-ben, 1829-ben Sopronban, 1830-ban a Faji Hangművészi Társaság, 1833-ban Pozsonyban, 1840-ben Kisújszálláson, 1846-ban Győrött alakulnak meg. És Pestbuda intézményei: 1790: a magyar színjátszó társaság első előadása Budán – 1813, 1827: az első pesti vonósnégyes társaságok – 1818: a Schedius-féle első pesti zeneegyesület alakulása – 1824: a Bräuer-féle zenekaregyesület – 1829: Bartay András és Menner Lajos Pestvárosi Énekiskolája – 1834: a „Vidámság Társulata” –

* Szabolcsi Bence: A XIX. század magyar romantikus zenéje. Bp. 1951. 8. l.

1836: a Pestbudai Hangászegyesület és a pesti hangszerkészítő céh hivatalos alapvetése – 1837: megnyílik a Nemzeti Színház – 1840: a hangászegyesületi (később Nemzeti) zenede megkezdí működését – 1844: létrejön az első nagyobbbszabású vegyes kari dalegylet, a „Concordia” – 1852: a Thill-féle Pestbudai Dalárda nyilvánosan megalakul – 1853: az első filharmóniai hangverseny.* Vegyünk még hozzá e felsoroláshoz egy másikat is: hogyan hódítja meg a verbunkosstílus a zene műfajait: a XVIII. század 80-as éveitől kezdődő száz év alatt az új stílus lépésről lépésre magáévá teszi a programszvitet, a kamarazene-együttes szvitmuzsikáját, a kantátát, az egyes hangszerekre írt kisebb műfajokat (variáció, rondó stb.), a daljátékot, népszínművet, majd a szimfóniát, az operát, a szimfonikus költeményt, a vonósnégyest, a szonátát, misét s végül a kontrapunktikus műfajokat is.

★

Ez a keret az, melyből Mátray-Rothkrepf Gábor alakja elénk lép. Fellépésének lendülete a kor lendülete, eredményei a korszellem eredményei, és a nehézségek, melyekkel meg kell küzdenie, a kor nehézségei. Mintha az egész korszak szelleme nyilatkoznék meg a polihisztor Mátrayban. Minden-

* Uo. 42. 1.

hez ért, mert az ilyen emberre van most szükség.

Mátray-Rothkrepf Gábor élettörténete két élesen elválasztható részre oszlik. A határt az 1846-os vé jelenti, mikor Mátray a Széchényi Könyvtár őre lett. Addig: a nemzeti felbuzdulás harcainak élvonalában áll, azután: szinte megszűnik szereplése a közéletben. „Csendes, de szakadatlan tevékenységében, melynek órái, napjai és hónapjai alig különböztek egymástól, olyan volt ő, mint a messze távolból jött folyó, mely lassan, nyugodtan halad az örök tenger torkolata felé... a nemzeti múzeum tudományos csendében halhatatlanok és halottak laistromában elmerült könyvtárnok Mátraytól kétségkívül egészen különböznie kellett a fiatal Mátraynak, ki – mint zenetörténelmi dolgozatai közt maga felemlíti – egykor az aradi puszták orpheusaként szerepelt; különböznie kellett annak a Mátraynak, ki nemzeti művészetünk hajnalán zeneműveket költött, serenádokat és novellákat írt; ki legelső szépirodalmi lapunkat, a Regélőt és Honművészt alapította; különböznie kellett annak a Mátraynak, ki a harmincas évek alatt keletkezett nemzeti színház zeneügyei élén állott, ki ugyanekkor fő szerepet vitt egy énekiskola alapításában...”*

★

* Bartalus i. m. 3-4. l.

Életrajzi adatainak nagy részét Mátray maga írta meg az Akadémia számára 1841-ben.* (A *kurzív* szedésű részek ezt az önéletrajzot emelik ki szövegünkéből.)

„Születtem Nagykátán (mezőváros Pest megyében) 1797-ki november 23-án, hol atyám, József, iskolatánító volt. Itt, és későbbben szomszédságában Tápió-Szecsőn, hova atyám átköltözött, nevelkedtem 7-ik esztendő koromig, midőn 1804-ben atyám Pesten a' városi magyar iskola tanítójává neveztetvén-ki, 's családjá ide követvén őt, én itt jártam rendre a' normalis, gymnasialis, 's egyetemi iskolákat. A' törvények osztályait húsz éves koromban végezvén, törvénygyakornokká lettem, 's még ez évben (1817) a' kir. táblánál hites jegyzői esküt tettem le.”

„A magyar nyelv iránt, minthogy anyanyelvem ez vala, mindenkor különös vonzalommal 's előszeretettel viseltetvén, magyar könyvek voltak olvasmányom első kedvenczei. Innen következék, hogy a' helyesebb grammatika szabályait csupán olvasgatás 's önszorgalmam után sajátimmá tevén, a' latin iskolák VI-dik, vagy is költészeti osztályában, midőn akkori tanítóm tisztdő Horváth Ignác úr; ajtatos szerzetpapja, a' magyar nyelv szabályos ismeretét kívánta

* Akadémiai Kézirattár: Akadémiai Iratok, 265/1841. Kelt: 1841. VIII. 25. Iktatva: 1841. VIII. 30. (Bartalus tévesen közöl aug. 10-i keltezt.)

tanítványaitól, társaim között a' magyar nyelv tudományában első eminenséget nyertem."

„Kedvező zenetehetségeim már kised koromban kezdettek mutatkozni. Atyám útmutatása mellett kezdém azokat gyakorlani klaviron; 1808-ban külön tanítót fogadott atyám, kinek segedelmét azonban csak 6. hónapig éldelem. Ezután csak önmagam tökélyesítem magamat a' klavir-játszásban. A' nevezett év őszén tő Aigll Glycér, az ajtatos iskolák igazgatója Pesten ugyan ez intézeti zeneiskolába vezetett, 's itt az éneklésre ingyen taníttatott. Itt nyérém tulajdonképpen hangászati műveltségemet mind az éneklés, mind egyéb hangműszerek' 's általján a' zenészet ismeretében, mellyet későbbben a' »general bass« tanulása tökélyesített. – Hálám jeleül jótevőm névnapjára 1809-ben írtam húros hangszerekre első zeneművemet, melly lassú és friss magyar nótából állott; mert a' nemzeti magyar zenéhez kised koromtól fogva mindig szenvedéllyel viseltettem."

Rothkrepf József és családja azok közé a német származású családok közé tartozott, amelyek lelkes és önfeláldozó magyarokként küzdöttek végig a reformkor, majd pedig a szabadságharc szellemi és hadi ütközeteit. Rothkrepf is a „csinált magyarok” táborába való, akikre Révai Miklós szerint oly nagy szükség volt. Rothkrepf József is jó magyar lehetett, ezt mutatja az is, hogy az akkor még valószínű-

*leg egyetlen** magyar népiskolába rendelték fel Pestre. Egyébként, tanítósága mellett, a belvárosi templom regenschorija is volt, s Gábor nyilván tőle örökölte zenei képességeit. Ezek fejlesztésére – mint maga is írja – kitűnő alkalmat adott a piarista gimnázium. A pesti piaristák iskolája már a XVIII. század első negyedétől fogva a fejlődő Pestbuda egyik kultúrközpontja. Főleg a gimnázium növendékeinek világi színjátszása jelentős. Ez az iskolai színpad a pesti színjátszás legközvetlenebb elődje. Műsoruk nemcsak latin, hanem a hatvanas évektől kezdve magyar nyelvű is volt, sőt magyar történelmi tárgyú darabokat is előadtak. E színpad nevelte a piarista tanárok közt az első színműírókat.** Bár 1794-ben betiltották az iskolai színjátszást, emléke, hagyományai tovább éltek, s a fiatal Mátray vonzódása a színpadhoz nyilván innen eredt. A piarista iskola növendékei közé tartoztak közéletünk leghíresebb alakjai: Ráday, Orczy, Batsányi, Verseggy, Széchenyi, Katona, Vörösmarty, Bajza, Toldy, Kelemen László stb.

Kedves emléket állított „Naplójában” Mátray ifjúságának Déryné. Nemcsak a kamasz Rothkrepf Gábor elevenedik meg a Napló érdekes, színes és kedves sorai közt, de a Rothkrepf ház élete is.

* Bartalus i. m. 4. l.

** Vö. Waldapfel: 50 év. 9–10. l.

(Déryné ugyanis Rothkrepféknél lakott.) „Az úr a városi nagytemplomban »regenschori« volt, oskolát is tartott, gyermeket tanított. Neve Rothkrepf (keresztnevét nem tudom, már nem emlékszem rá). Az öreg úr igen jószívű, derék ember volt, csak-hogy örökké morgott; ha otthon volt, nem lehetett előtte megállni. Az asszonyság vidám volt. Ő volt a villámhárító, ha dörgött az ég; mind csak ő mögé rejtőztünk, ha valamit hibáztunk. Három fia volt, s egy leánya; még mind kicsinyek. Gábor volt a legnagyobb, Feri a középső, Józsi a legkisebb, s a leány nálam egy vagy két évvel idősebb.”*

Hogy mennyire benne élt a fiatal Rothkrepf a színházi világban, arra élénk példa a következő bájos epizód. Nemcsak Gábor vonzódása a színpadhoz, nemcsak zenei és színészi tehetsége világlik ki belőle, hanem kiolvashatjuk azt is, hogy bejáratos volt a magyar színészekhez, meg tudott szerezni minden színpadi holmit, amire szükség volt. „Egyszer mondom Gábornak: »hallod-e, Gábor! játszunk egyszer komédiát az iskolában«. »Jó lesz biz az – mondá –, majd betanulunk egy darabot, a többi gyerekekkel, s vasárnap játszunk«. El volt határozva, hogy mit játszunk, ha jól emlékszem, a Formenterai Remetét. Ahogy, s amint lehetett, kicsináltuk az öltözeteket, az bizony komischan nézett

* Déryné naplója, ed. Bayer József. Bp. 1900. I. köt. 46. l.

ki. Természetesen Gábor volt a hős, én a hősnő. Én mint török szultánné, két zsebbevalóból varrtam bugyogót, a mamika nagykendőjéből csináltam turbánt, olyan nagy volt benne a fejem, mint egy dézsa, alig bírtam! Egy tarka ruhámat fölvarrtam rövidre, derekamra kötöttem kaftánnak a mamika nagy téli virágos szörkendőjét, kész volt a szultánné. Hát még az oskolás gyerekek, mind megannyi ijesztő. De ez minket nem confundált; mi játszottunk s a mi a legszebb volt: tökéletesen megvoltunk magunkkal és egymással elégedve, úgynyira, hogy határozatba ment, hogy jövő vasárnap ismét játszunk, de már nemcsak úgy potyára! Oh nem! Cédulát írunk s meginvitáljuk a gyerekek szüleit is, atyust, meg mamuskát is; biléteket is írunk és fizessenek: minden személy két krajcárt. Gábor elmegy a magyar színház dekorátorához, s kér tőle színpadi díszítményeket. És úgy lőn. Cipelték vasárnap reggel a sok házat, ajtót, bokrot, szóval mind a szükségleteket. Gábor! mondtam, menj el a szürke kaputoshoz s kérj tőle quadropot is, meglátod, fog adni!... Elment hozzá Gábor s kapott tőle ruházatot is. Az már teljességgel nem jut eszembe, hogy mit játszottunk, csak hogy játszottunk! A nézők tapsoltak; kacagtak egy kissé kétértelműleg, mert a szülők összesugdostak, hogy csinos csemetéiket így elferdítve látták: kicsi teremtőket, hosszú bő dolmányokba burkolva. De én és

Gábor kivívtuk magunknak a dicsőséget, mert mi énekeltünk is. Gábor, ki már talán mint zongoraművész jött a világra, ekkor is már jól zongorázott s nagyban értett a muzsikához.”*

„Már több év óta, minthogy atyám szűk jövedelmeit számos családjá mellett magamra költetni nem akarám, tanítással szerzem meg magamnak mindazt, mi tudományos ’s egyéb szépmesterségi műveltségemre szükség volt. Innen történt, hogy már 1813-ik esztendő őszén atyám házáat elhagyván egy polgári családnál Pesten nevelői hivatalt vállaltam el.”

„1813-ban a’ Pesten létező magyar színjátész társaság számára lefordítám a »hárfás leány (Das Harfenmädchen)« című 5 felvonásos szomorújátékot; – 1814-ben »Kínzó torony (Der Hungerturm)« 3 fvsos színjátékot, mellyhez egyes dalokat is szerzettem ’s magam hangszeresítettem; – 1815-ben fordítám az »új esztendei ajándék« 1. felvonásos víg játékot. – A’ két első színmű a’ nevezett társaság által Pesten az úgy nevezett »Rondella« városi színházban, utóbbi pedig 1816. ’s következő években az említett társaság által Fehérvárott ’s egyebütt hozatott színre.”

„1812–1813-ban a’ pesti magyar Színésztársaság részére Cserni György című énekes színjátékhoz tartozó dalok zenéjét részint magam szerzem, részint ismeretes melódiák után alkalmazám, ’s íráom egész hangászkarra (Elveszett).

* Uo. 74–75. 1.

Ugyan azon időben zenére alkalmazám a' »tündér alma« című tüneményes játék daljait.*

1815-ben egy »Veni Sanctét« írtam egész hangszkarra, melly a' tdő Piaristák egyházában több ízben elő is adatott.

1816-ban Bartalozzi munkája szerint magyar »gitáriskolát« készítettem, mellyet még most is bírok eredeti kéziratomban.

Ugyan ez évben egy német dal »Nicht in der Heimat eng beschränktet Kreise« melódiáját szerzém fortepiano kísérettel.

1814–16 között könnyű és éji zenére használható több quartett 's quintettet írtam húros, fúvós hangszerekre és gitárra, mellyek idővel elvesztek."

A Cserni Györgyről még szó lesz, a többi zenedarab – sajnos – elveszett, vagy a Csernihez hasonlóan lappang. – A Tóth Dénes által említett** Első Péter muzska cár és Katinka c. „érzékeny-játék”-hoz szerzett karének minden bizonnyal *nem* ehhez a darabhoz készült. Erre mutatnak a színlapok is a Fánccsy-színlapgyűjteményben: 1833. nov. 4. (Karolina királyné névnapján) „a játék végén leendő karének N...-tól, muzsikája Rothkrepf Gábortól van”. 1834. febr. 13. („Ferenc császár és király szü-

* Bartalus nyomán tévesen „Tündér álma”-ként szerepel a Tóth-Szabolcsi-féle Zenei Lexikonban is. (II. köt. 112. l.)

** A magyar népszínmű zenei kialakulása. II. kiad. Bp. 1953. 21. l.

letésnapja innepére”) a Tündérkastély Magyarországon előadása után: „játék végével tiszteletet tárgyazó ábrázolat lesz, karének hangzása alatt, mellynek verse Döbrentei Gábor kenyermezei diadalából, muzsikája Rothkrepf Gábortól van”. Lehetséges, hogy a művet Rothkrepf a budai színház felkérésére írta, de mindenképpen különálló, *nem a darabhoz tartozó*, alkalmi műről van szó. – Döbrentei Gábor verse a Kisfaludy-féle Aurorában megjelent prózai költemény egyik betétdala, mely a magyar király és a magyar nép eggyéforrottságát magasztalja.*

Mátray színdarabfordításaival kapcsolatban nem sokat tudunk. Bayer József A nemzeti játékszín története c. alapvető forrásművének műsoradatai közt szerepel egy Hárfás leány c. négyfelvonásos nézőjáték, de fordítóként Rummy Györgyöt nevezi meg, a Kínzó toronynál pedig nem tüntették fel sem az író, sem a zeneszerzőt, sem a fordítót. Nyilván Mátray adatai a helytállók. Az Újeszten-dei ajándék nem szerepel Bayer kimutatásaiban, annyit tudunk róla, hogy Das Neujahrsgeschenk címmel 1813-ban adták a pesti német színházban; írója Guttenberg.** Jellemző az ifjú Mátraynak már akkor céltudatos zenei működésére a gitáris-

* Aurora. 1822. 134–135. l.

** P. Kádár Jolán közlése.

kola összeállítása. Ez a hangszer a polgári családok körében nagy népszerűségnek örvendett; számos szóló, sőt kamarazenei darab jelent meg gitárra. A dalok és feldolgozások kíséretének nagy részét is zongorára vagy gitárra letéve adták ki. Így hát a gitár tanulásának és egész kultúrájának jelentős segítsége lett volna Rothkrepf magyar gitáriskolája, ha nyomtatásban is megjelenik.

„1816/7 iskolai évben ifj. Báró Prónay László (B. Simeon fija) nevelője valék; 1817-ki őszkor pedig Gróf Széchenyi Károly, Lajos gróf második fija, nevelőjévé levék, 's mint ilyen a' nevezett grófi házat 1830. october 26-kán hagyám el, miután t. i. nevendékem a' törvénytudományokat saját ügyelésem és tanításom alatt dicséretesen bevégezvén katonai pályára szentelé magát.

1830-ki november elején visszatérvén Pestre, a' félbeszakasztott törvénygyakorlat folytatását tűzémki célul, 's 1832. apr. 2-kán az ügyvédi oklevelet megnyerém.”

„1817.'s 1830-ik esztendőők köztben akkori rendeltetésemhez, a' neveléshez, tartozó munkákkal foglalatokodám. Minthogy gróf Széchenyi Lajos házában az ifjú grófon kívül ugyan azon családi két grófkisasszony tanítása is reám bízott, azoknak számára részint német, részint latin és magyar nyelven különféle kézikönyveket írtam a' szentirat, keresztény tudomány, földleirat, történet, számvetés, philologia, philosophia köréből.”

Széchenyi Lajos grófot, a múzeumalapító Széchényi Ferenc fiát és a „legnagyobb magyar” testvérét ugyanazok az eszmék hatották át, mint apját és fivéreit. Pesti, sopronhorpácsi és bécsi palotájában színielőadások, zene és tánc mindennaposak voltak. Házi hangversenyein Liszt, Thalberg, a Burg-színház tagjai léptek fel, Füredi adott elő magyar népdalokat. A házi színielőadásokon ő maga is szerepelt; Frankenburg Adolf, a későbbi népszerű író és szerkesztő visszaemlékezései szerint igazi színészi talentum volt, s bármely nagy színházban is megállta volna a helyét. Komponálgat* és költeményeket is ír. Lajos gróf volt egyébként apja jobbkeze a Széchényi Könyvtár magyar vonatkozású kézíratainak és könyveinek összegyűjtésében. Ő maga is szép könyvtárat gyűjtött, melyet később – a könyvtár gyarapítását és őre fizetésének javítását célzó 10 000 forintos alapítvánnyal együtt – a Nemzeti Múzeumnak adományozott. (Érdekes véletlen, hogy ezt az alapítványt később éppen Mátray élvezte mint a Széchényi Könyvtár őre.) Lajos gróf házikönyvtárának gondja különben Mátray vállaira nehezedett. Ő hozta rendbe a szanaszéjjel lévő anyagot, s ő volt a könyv- és irattár gondnoka is. (L. alább erre vonatkozó levelét.)

Ebben a környezetben tulajdonképpen Mátray is

* Kéziratai a Nemzeti Múzeumban, Ms. mus. 198.

tanul. Ő maga a Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteménye ajánlásában így emlékezik meg a Széchényi ház hatásáról: „...egy kedves tartozásom beváltására nyerek kedvező alkalmat, t. i. há-lám nyilvánítására ama szíves buzdításért, melylyel a' Széchényi-házban töltött életem virító korszaka közben nemzeti zenénk folytonos gyakorlását, sőt jelesebb példányai szorgalmas gyűjtését is szívemre kötni kegyeskedtek. – A' Széchényi-család körében, valamint teljesítve látám ama hazafiságos ös-kori köteleességet, miszerint a' nemzeti nyelv rendeltetéek a' család gyermekei első nyelveül: úgy ott örömmel tapasztalám a' nemzeti zene 's népdalaink iránti rokonszenv sőt előszeretet őszinte bizonyítványait is.”

Ha az ajánlás kötelezően hódoló hangjától eltekintünk, akkor is előttünk áll a Széchényi ház magyar légköre. Mátray nemcsak a jól felszerelt könyvtárat használta ki, de főként a bécsi időzések voltak döntő befolyással további működésére. Bécs ebben az időben Európa egyik legnagyobb zenei és általános művelődési központja volt. Itt élt és dolgozott ezekben az években Beethoven, Schubert, Salieri, az írók közül Grillparzer, Schlegel, Körner, ekkor rakta le a Burgtheater virágkorának alapjait Schreyvogel, és ekkor működik Ferdinand Raimund is. Itt ismerkedett meg Mátray a XVIII. századi zenetörténeti kutatás eredményeivel, For-

kel, Marburg, Hawkins és társaik műveivel. „Itt találkozott és sűtkérezett az udvar fényében az egész cseh, osztrák, magyar főúri világ; a kor híres német írói, színészei, költői, zeneművészei otthon érezték itt magukat. A temérdek aktualitás érdekessége s a tudomány és művészet leszűrt értékei egyaránt vonzóvá tették a nagyszerű fejlődő várost... Az ifjúság pedig Bécsben talált egy életörömmel teljes, a kor kultúráját élő nagyvárost, amely még a napóleoni idők súlyos bajai közt is megőrizte kedélyességét, jókedvét.”* A fiatal Rothkrepf ráadásul bejáratos lehetett a különböző főúri házi hangversenyekre, amikor többi „művészifjainknak éppen nem jutott ki az a sors, hogy Bécs fényes társaséletében részt vegyenek. Csak külső pompáját láthatták, egyebekben zárt világ volt az nekik. Az odavaló magyar arisztokrácia sem engedte a maga közelébe művészifjaink egyikét sem, legfeljebb ha olyik pártját fogta egy-egy vidékebeli vagy jól beajánlott magyar művésznek.”** A 10-es és 20-as években számos magyar író és művész élt a császárvárosban: Kisfaludy Károly, Gaál György, Barabás Miklós, Brocky Károly, Markó Károly stb. A művészkolónia tagjai gyakran éltek nyomorban, megélhetésükért és tanulásukért gyak-

* Lyka: Magyar művészet 1800–1850. (A táblabíró világ művészete) II. kiad. Bp. é. n. 105. l., 173–174. l.

** Uo.

ran kellett mellékfoglalkozásokat vállalniok. Írók festőkkel, festők muzsikuskkal barátkoztak, mint pl. a pesti születésű Schimon Ferdinánd, aki Schubert körével volt jó viszonyban, sőt Beethoven arcképét is megfestette.

Rothkrepf Gábor ki is használta a lehetőségeket, s a „docendo discimus” elve szerint nemcsak zeneileg, de a tudomány igen sok ágában is kiképezte magát. Ezeknek az éveknek köszönhető, hogy később a Regélő és Honművész lapjain úgyszólván minden tárgyról – a kézművesmesterségek történetétől a zenéig – tudott cikkeket írni. Első zenei és irodalmi zsenjei ebben az időben jelennek meg nyomtatásban. Először a „Was betrübst du dich”-zsoltár jelenik meg Bécsben, „als erster Versuch des Dilettanten G. R.”, Széchenyi Lajos gróf költéségén, majd 1826 és 1830 között a Pannonia, Hunnia és Flora tíz füzete Mechetti, ill. Czerny „műárosoknál”, s 1827-ben a Magyar Dallos gyűjtemény ismét Mechettinél.

A verbunkosgyűjteményekről alább lesz bővebben szó, e helyen kell azonban megemlékezni a fiatal Mátray műdal-kompozícióiról. E művek zöme 1826 és 1830 közt keletkezett, csak egyes darabok valók későbbbről, a 40-es évek elejéről. Mátray műdalai két élesen elválasztható részre oszlanak. Túlnyomó többségük a korabeli német és olasz muzsika nyelvén szólal meg. Ez az irányzat a

múlt század első évtizedeiben, főleg 1820 és 40 között virágjában állott. Spech, Tsukly, Winkhler, br. Podmaniczky és társaik tömegesen írták dalait, melyekben egy szemernyi magyar íz nem volt. Dallamaik hol Schubertet, hol Bellinit idézik, prozódiajuk kerékbe töri a magyar nyelvet. Mintha Verseggy kezdeményei, verbunkosdalai soha nem is születtek volna meg, mintha magyar zenei stílus nem is létezne, olyanok ezek a dalok. Mátray műdalainak többsége is ehhez a körhöz tartozik, csak az különbözteti meg őket a többi kortárs műveitől, hogy gondosan ügyel a prozódia követelményeire. A kor nagy magyar költőit zenésíti meg: Berzsenyit, Kölcseyt, a két Kisfaludyt; de dalainak stílusa ugyanaz, mint német szövegű vokális műveiben. Van azonban e nyomtatásban megjelent és kéziratban dalok* között néhány, ami más világba tartozik. A Magyar Dallos c. gyűjtemény (megjelent Bécsben, 1827) első két dala, a kéziratban fennmaradt Huszárdal és a Szózat a magyaros műdalirodalom első zsengei közül valók. A Szózat és a Tsata dal (A Magyar Dallos, No 1.) Verseggy útját folytatják: verbunkosdalok. A Lukáts éneke (A Magyar Dallos, No 2.) – főleg riornelljében – a népzene hangját üti meg. A Huszárdal viszont már

* A Nemzeti Múzeum és a Bartók Béla Zenei Szakiskola könyvtárában.

évtizedekkel előremutat, a népies műdal Egressy és Szerdahelyi magyaros dallamait előlegezi. A készség és a hajlam tehát megvolt Mátrayban a műfaj megreformálására, magyarosítására. De tehetségéhez mértőbb feladat várta: a magyar zenetörténet munkája.

1824-ben jelennek meg kisebb cikkei a Hasznos Multságokban, s 1825-től kezdve munkatársa a Tudományos Gyűjteménynek. Nagy zenetörténetét 1828 és 1832 közt közli a lap.

De már ekkor sem kizárólag a muzsika és a zenetörténet érdekli. 1829 májusában levelet intéz Horvát Istvánhoz,* a Nemzeti Múzeum akkori igazgatójához, történelmi problémák ügyében. Széchenyi Lajos gróf ui. ásatásokat végeztetett somogyvári birtokán, és Rothkrepf, az addigi eredményeket közölve, Somogyvár történeti múltja után érdeklődik.

Természetes módon a nevelősködés és munkásságának ezzel járó korlátai egyre jobban gátolják a fiatal muzsikustudóst. Széchenyi ugyan mindenképpen házánál akarja tartani Rothkrepfet, felajánlja kisebb fia nevelését, vagy „más házi tiszt-ségnek felvállalását”, de ő „szélesebbkörű hivataltalra” vágyik. 1830 nyarán megtudja, hogy a Széchenyi Könyvtárban új állást kreáltak, s ismét Hor-

* Nemzeti Múzeum, Mus. Ep. 294.

vát Istvánhoz fordul segítségért. Álljon itt a levél teljes szövege:*

„Tekintetes Tudós Úr! Nagy Kegyességű Uram! Medicus Ötsém, és a' Pestről Sopronba vissza tért Tibolth Mihály Úrtól értettem, hogy a' Széchényi Országos Könyvtárához Nádorunk Ő Herczagsége által egy Scriptori hivatal állíttatott fel. Különös hála érzéssel hallottam Tibolth Úrtól azt-is, hogy Tettes Úr azon hivatal elnyerésére engem segíteni kész volna, sőt, hogy ezen dolog eránt engem kegyes levele által tudósítani szándékoznék. Minthogy még eddig azon betses írása kezeimre meg nem jött, bátorkodom ezennel akár szóbeli, akár írásbeli kinyilatkoztatásáért könyörögni, mellyet levelem általhozójával bízvást közleni méltóztassék. Különösen pedig kívánnám tudni: 1. Kinél kelletik a' hivatalért instálni. – 2. mikor kezdődik a hivatal. – 3. mi fizetése leszen. – 4. Mi kiterjedésű leszen foglalatom ága' s a' t.

Az én mostani környülállásim olyanok, mellyeknek jövődjéről bizonyost nem mondhatok. Elvégzem ugyan a' mostani Nevelést Septemberben, de nem reménylhetem előbbi megszabadulásomat ezen Ūri házból, mint Novemberben, a' midőn t. i., az Uraság Bétsbe költözik téli szállására. Nem viszonzozhatom méltóbban Tettes Ūrnak erántam

* Uo.

viselhető figyelmét, mintsem, ha nyílt szívvel beszélek, Grófom ő Excellentiája t. i. nékem, hogy házában tovább is megtarthasson, már több ízben ajánlotta kisebb fiai Nevelésének vagy pedig más házi tisztségnek felvállalását: de én mindenkor megköszöntem ajánlását és declaráltam, hogy én semmi házi tisztséget többé fel nem vállallok, mert szélesebb körű hivatalra vágyakodom. Ezen így lévén nem kételkedem, hogy Ő Excja nekem más valamelly, házán kívül való hivatalt nem ad, mivel fő tisztségei üresen nintsenek, az alsóbbakra pedig, mint Fiának Nevelőjét nem tehet, hacsak, valamint Glózer Úrnál tett, nekem valamely új hivatalt nem formálna, a' mint, tekintvén Grófomnak mostani gazdasági környülményeit, semmi képpen nem reménylhetek. Meg vallom ugyan, hogy leginkább szeretném, ha Grófom valamelly hozzám illő hivatalra emelne, – a' mit tekintvén hosszas és sokféle érdemeimért, melyeket házában tettem, méltán várhatnék: de már illy kétséges esetben jobbnak tartom, ha erre számot sem tartok. Ez okáért, minthogy a' nélkül-is Pestre szándékozom menni a' Nevelés után, az említett Scriptori hivatalt, ha *egyébbaránt annak feltételei geniusommal nem ellenkeznének*,* annyival örömeosebbs felvállalnám, mint-hogy szerentsém volna Tettes Úr kegyes oldala 's

* Kiemelés tőlem. V. P.

pártolása mellett újabb pályámon járni, és azon Hazánknak kiterjedtebb hasznát eszközölni.

Mellyek után kérésemet alázatosan meg újítván esedezem, méltóztassék határtalan tisztelemről meggyőződve lenni, ki is vagyok a' Tettes Úrnak kész köteles szolgája Rothkrepf Gábor."

Az állást nem kapta meg, de a nevelőséget ennek ellenére otthagya, „gyönyörű testimoniumot” kapva végzett munkája felől Széchenyi Lajostól. 1830 novemberében Pesten van, és zenetörténeti munkája mellett, melyben nagy segítségére van, hogy „a' nyomtatásban megjelent magyar nótáknak és a magyaroktól vagy idegenektől szerzett, de magyarokat érdeklő hangműveknek nagy részét megszerzém magamnak”, sikerrel befejezi ügyvédi tanulmányait.

„Most régi óhajtásom sikerítésére törekvém, t. i. magyar nyelven kiadandó szépművészeti folyóirat kiadására, melyre 1832. dec. 24-én megadatván felső helyről az engedelem, de ez csak későbbben juthatván kezemhez, iker folyóiratomat Regélő és Honművész cím alatt csak 1833. április elején indíthattam-meg, s' folytattam honunkban mindeddig szokatlan pompás alakú kiadásban 1841. június végéig. A' szépművészet köréből különféle mellékvényeket is adtam e' folyóiratokhoz; névszerint magyar hangműveket, hazai tájképeket, jeles épületek, várak, városok, fürdőhelyek, népöltözetek, szobrok, gépek, dísz-

alkotványok, ritka állatok, régiségek rajzait, jeles férfiak 's művészek arczképeit és divatképeket."

A szépművészeti – vagy ahogy ma inkább mondanók: szépirodalmi – újság nemcsak Mátray régi kívánsága volt. Az egész magyar irodalmi életnek már régen szüksége volt egy olyan folyóírra, amely a közönség egyre növekvő irodalmi igényeinek, olvasási, művelődési vágyainak területén a német nyelvű újságokat kiszorítja. Szükség volt ilyen jellegű lapra mind a művelődés, mind a magyarosodás szempontjából. Látható, hogy Kisfaludy Károly almanachja, az Aurora és a többi, időszakonként megjelenő s rendszerint hamar megszűnő irodalmi kiadvány nem tudja már a szükségletet fedezni. Ebben az időszakban kezd Magyarország a szó valódi értelmében polgárosulni, ekkor kezd ki-fejlődni a városok polgári középosztálya; ezeket kellett a magyarosodásnak, a haladó eszméknek megnyerni. Mátray vállalta az adott történelmi pillanat sürgető feladatát. 1833. április 4-én megjelent a Regélő és ikerlapja – „toldalékja” –, a Honművész.

A folyóirat megjelenését hosszabb hirdetési kampány előzte meg. Január 21-én jelent meg az első előfizetési felhívás, amely mindjárt programot is adott.

„Sajnosan érzette eddig a' mulattató tárgyakban gyönyörködő magyar ajakú SZÉPNEM, és minden

rendi *Olvasó* olyan szépművészi (belletristicai) magyar folyóírás hijányát, mely kirekesztvén békés kebeléből a' komolyabb tudományos értekezést, és politikai forgások nyugtalan habozásait, csupán csak hasznos időtöltést szerző, 's könnyű olvasásra szolgáló munkákkal kedveskednék. Ez volt oka, hogy olvasni szerető magyar Szépeink, 's Hazánkíjait kéntelenítettek mindeddig külföldi, 's már honunkban-is elágozni kezdő idegen nyelven írtt szépművészi hírlapokat nagy költséggel tartani. – Eme híján némi pótlását eszközölni kívánván az Alólírtt, bátorkodik tisztelt Honosinak tudtokra adni, hogy Felsőbb Engedelem mellett ezen folyó 1833 esztendő 2-dik fertálya elején egy magyar mulattató folyóírást kíván közrebocsátani, mellynek egyik része REGÉLŐ, a' másik, vagy is annak toldalékja HONMŰVÉSZ nevet fog viselni.”

A hetenként kétszer megjelenendő újság részletes tartalmát is ismerteti:

„A' REGÉLŐNEK tartalmai lesznek: Novellák, Legendák, hosszabb történeti elbeszélések, – életírások, nevezetes emberek és nemzetségek vonásai 's ismertetései, – híres várak, szép tájékok, mulató helyek, különös tulajdonságú vidékek leírása – rövid utazási előadások, nép és ország ismertetések, – rövid elmés versezetek, 's balladák, – kellemes érdekű apróságok, anekdoták, jeles mondások, rejtett szavak. A' HONMŰVÉSZBEN megjelennek:

érdekes tárgyak és ritkaságok a' természet tudománya, 's történetéből, – felfedezett újabb földrészek és régiségek, – mesterségek, művészetek előmeneteli rövid története, – mesterségi, művészeti rövid találmányok, újabb könyvek ismertetése, – tudósítások a' játékszínekről, s' azokban előadott darabokról, – concertekről, – új képek, kőfaragások, muzsikai új munkák 's más szép művek ismertetése, – jelesebb épületek, 's topographiai nevezetességek, – új szokások, öltözetbeli újabb viseletek, tánczok, inneplések, nyilvános tánczmulatságok leírása." Ezenkívül a kép- és kottamellékletek.

Egy hónap múlva újabb „Emlékeztetés”-t ad közre Mátray. Ebben még egyszer nyomatékosan aláhúzza, hogy sem tudományos értekezést, sem politikai jellegű cikkeket nem fog közölni, és hogy semmiféle eddigi folyóirat mintáját nem követi. Tehát „mindenrendű olvasó találанд abban olly valamit, mi üres óráját kedve szerénti 's hasznos mulatsággal tölti-ki”.

Az előfizetés megindul, s csakhamar annyian vannak a jelentkezők, hogy a befizetett összegek fedezik a lap megjelentetését. Az első előfizetők közt találjuk Balla Károly, Bitnitz Lajos, Bugát Pál, Döbrentei, Fáy, Helmeczy, Horvát István, Klauzál, Kovacsóczy, Nagy Ignác, Vörösmarty és sok más vezető személyiség nevét.

Az első szám előszava a kor cikornyás stílusának mintapéldája:

„Mosolygó kisedként repked a' REGÉLŐ, szeretett honunkban feltűnt legelsőbb szépművészeti magyar folyóírásnak első szülöttje, becses nemzőjének, a' *magyar nagylelkűségnek* (mellynek egyedül köszönheti létét) ápoló kegyes karjai felé; mosolyogva örvend születésén, nem sejdítve a' talán reá várakozó zivatart, mely békés pályája fölé tornyosodni készül, 's mellyel még vívnia kelletik, mielőtt gondtalan csendes létében megerősülhetne. Csak *Te, Kedves Haza*, bátorságosíthatod őtet e' veszély ellen, csak *Te* nyújthatsz neki erőt, mellynek hathatós segedelme mellett a' netalánti fergeteggel mérközhessék. Nyájasan köszönt-meg tehát minden Hazafit a' csinos pólyában udvarló Regélő, 's midőn kebléből a' kellemes tavasz nyíltával tisztelt Olvasójinak kedveskedve illatos ibolyabokrétát nyújtana, egyszersmind szerény hangon esdeklik nagylelkű Jótevőji előtt, hogy őtet a' mostohaság vesszeje alá jutni ne engedjék!”

A Regélő első száma Mátray kis novellájával, a „Soproni kádárlegény”-nyel nyitotta meg szépirodalmi rovatát, mely a beígért program szerint közölt kisebb-nagyobb, kellemesen szórakoztató, mindenkit érdeklő cikkeket. A Honművész is a programhoz tartja magát, s azonnal megindítja a színi- és zenekritikát, valamint az újonnan megjelenő „szépművek” ismertetését.

Egy hónappal a Regélő–Honművész megjelenése

után „Jelentés”-ben kéri az előfizetők türelmét Mátray, hogy az ígért képmellékleteket még nem tudta megjelentetni. De kevés az előfizető, és a befolyt pénzek csak a költségeket fedezik. „Vegyék kérem fontolóra, hogy nemcsak a' külföldön, hanem hazánkban-is kijött illyes német folyóírások előfizetőjinek száma ezrekre, holott a' Regélő olvasói még csak néhány százra terjednek; pedig milly csinos, 's milly olcsó a' Regélő!”

Csakhamar elkezdi a mellékletek kiadását is. Divatképek, híres emberek arcképei, kották, emlékművek rajzai jelennek meg az ikerlapok hasábjai mellett. Saját újabb műveit is így bocsátja közre a szerkesztő. (A Pesti Tárogató, a Nemzeti Dalnok és Mátray török darabjai – a szultán műveinek átiratai – így látnak napvilágot.) A sok melléklet, a finom papír és nyomás temérdek pénzt emészt fel, az előfizetők nem mindig küldik be pontosan a díjakat, úgyhogy a lapkiadás inkább deficites, mint nyereséget hozó vállalkozás Mátray számára. A lapok egyes számaiban, leveleiben állandóan visszatérő motívum a vállalkozására való ráfizetés.

A Regélő-Honművész 1833-tól 1841-ig állott fenn. Ha 120 év távlatából értékeljük jelentőségét, a lap legfőbb érdeme kritikai rovata volt. *Rendszeres* színi- és zenekritika először a Honművészen látott napvilágot. E kritikák és ismertetések több szempontból jelentősek: felhívták a közönség figyel-

mét minden kulturális megnyilvánulásra, méltattak minden, a magyarosodással kapcsolatos kezdeményezést, nagy segítséget kapott e bírálatokból a magyar és a hazai német színészet. Általában: a Honművész volt az a sajtótermék, mely érzékeny szeizmográfként reagált a szellemi élet minden megnyilvánulására. A kritikai rovat döntő szempontja a magyarosodás, a magyar szellemi értékek megvilágítása volt. Ha a Nemzeti Casino hangversenyein magyar nyelvű műsorokat osztogattak, vagy ha külföldről magyar tehetségek felől érkezett híradás, a Honművész azonnal közölte az újdonságot. Nem volt olyan zenei vagy színházi esemény, melyről a lap ne emlékezett volna meg.

Nem tartozik tanulmányunk keretébe a Honművész kritikai rovatának részletes elemzése, de lássunk itt egy kis szemléltető gyűjteményt e tudósításokból.

1833: 4. szám. Tomala Ferdinánd magyar stílusú, magyar nótákból összeállított keringőket ad ki. „...a’ magyar nóták-is alkalmasak az ilyen metamorphosisra.”

1834: 37. sz. „Kalkbrenner 93-ik szerzeményét... fortepianon ritka ügyességgel, mind a’ jobb mind a’ bal kéznek egyirányos fürgeségével játszá a’ Kolosvárról jött ’s éppen Pesten keresztül utazó, Békésgyulán született, hazánkfija ’s Klavir tanító, *Erkel Ferencz* úr. Valamint jeles előadását

méltán megtapsoltuk úgy méltán 's kétszeresen örülhettünk, hogy ezen érdekes intézetünk megismertete velünk olly honi 's tisztán magyarul beszélő hangázművészt, kiben méltán büszkék lehettünk, annyival inkább, mivel ő csupán magyar és erdély országban tökéletesíté magát remek-játzóvá. Nagy mgu Stainlein grófnéhez jutván udvari hangász-tanítónak azon kellemes remény biztat, hogy őt jövő télen többízben hallhatjuk."

1834: 94. sz. Nagy örömmel üdvözli a lap a Pesten megalakult Dömény-Szervacinszky-Merkl-féle magán-zeneiskolát.

1834: 102. sz. A budai színház bemutatja Arnold-Heinisch: Mátyás királlyá választása c. zenés játékát. A kritika az előadásról szóló dicsérő hangú beszámoló után így ír: „Újabb bizonyosságul szolgált ez nekünk, hogy czélirányos intézet mellett a' dalszínészetben honosink milly könnyen és sikeresen haladhatnának elő."

1835: 38. sz. Egy színdarabbemutatóval kapcsolatban írja Garay János, a Honművész állandó színikritikusa: „... az a' sok »haza« kiabálás 's öndicselkedés *illy erős dosisokban* inkább visszataszító, mint kecsegtető a' míveltebb nézőnek; 's én óhajtottam, hogy színünkben ma minél kevesebb idegenek lettek volna jelen. Azon »extra Hungariam non est vita« előttem mindig gyanús. Hát ha még deákul és pedig siklósi parasztoktól énekeltetik!

Ugyan nem elég-e azt egyszer 's csak magyarul énekelni? Kivált most, midőn mindenben 's mindenütt csupán csak Magyarok akarunk lenni?..."

1835: 41. sz. A kolozsvári muzsikai társaság közgyűlése alkalmából: „Nem lehet nem örvidenünk midőn a' lelkes Erdélyieknek illy szép törekvését olvassuk a' hangművészet előmozdításán. Biztosan is remélhetjük, hogy valamint Kolosvár vala bölcsője a' magyar színészetnek, úgy a' felsőbb hangszatnak mívelése is illy jeles intézet megalapítása után a magyar honunkra nézve kellemes gyümölcsöket fog teremni...”

1835: 47. sz. Déryné fellép a Nemzeti Casinóban: „Legelőször hangzottak e' nemzeti intézetben mai napon a' magyar ajkakból zengő magyar hangok, 's méltán örviden kiki e' rég óhajtott kívánság teljesülésének...”

1836: 22. sz. Székely Imre, a későbbi neves zongoraművész és zeneszerző első fellépéséről: „Ez alkalommal a' pesti muzsika intézet egyik igen jeles nevendékét, Merkl úr tanítványát, *Székel*i Imre 10 évű ifiút, tanultunk ismerni, ki még csak 3 esztendő óta, de rendkívüli szorgalommal tanulja a' fortepianot, 's már is lángelméje a' tökélynek olly fokára emelé, hogy a' mai nyilvános előadásban felléphete zajos tapsokkal megtisztelve. Kettős öröm fogá-el a' hallgatókat nemcsak azért, hogy sajátjává tett nagy ügyesség 's játszási jeles tehetség

tünteté-ki előadását, hanem hogy benne a' honi művészetnek egyik gazdag gyümölcscsel biztató szép bimbóját tanulták ismerni, melly jövődő korunknak meglepő műéleményt, hazánk művészi koszorújának pedig újabb díszet ígér."

1837: 7. sz. A Honművész többször kikel a tehetéstelen külföldi művészek beáramlása ellen. Bergman József baritonistáról ír ebben a számban a kritikai rovat lesújtó bírálatot „...de máskor csak azért, hogy külföldi, nehezen vezeti majd félre közönségünket."

1837: 64. sz. Hírt ad arról, hogy Selmecen egy műkedvelő társaság hangversenyt adott Mozart salzburgi emlékművének javára. A hangverseny bevételéből 200 pengő forintot küldtek Salzburgba.

1839: 101. sz. A Rózsavölgyi Márk pozsonyi hangversenyéről szóló tudósításban erősen kikel a kritikus a pozsonyi közönség és az országgyűlés tagjainak sértő közönye ellen. Az 1200 férőhelyes nézőtéren mindössze 56-an voltak jelen. „E' művészeti hanyagság... soha nagyobb szégyenünkre nem válhatott, soha kártékonyabb nem lehetett, mint most."

1840: 1. sz. Liszt pesti hangversenyéről szóló bírálatában Mátray megjegyzi, hogy „Liszt úr a' belépti jegyeket csupán magyar felirattal nyomtatá's e' részben talán ő volt az első, ki Budapesten e'

merész lépést tévé... Helybeli művészeink is utánozhatnák ezen üdvös példát.”

1840: 63–65. sz. E számokban számol be Mátray Gábor a magyar opera történetének jelentős állomásáról, Erkel „Bátori Máriá”-jának bemutatójáról.*

A színikritikák egyaránt kiterjednek a drámai és az operai előadásokra. A legapróbb részletekig elemeznek egy-egy fontos előadást; ha rosszul sikerül egy scenikai művelet, ha az énekesek disztónálnak, sőt ha a színlap tévesen jelenik meg, a Honművész már beszámol a hibáról. Nemcsak a pesti előadásokról jelennek meg tudósítások, de a vidéki vándortársulatok működéséről is részletes kritikákat közöl a lap. A pestbudai előadásokról maga Mátray és Garay János írták a színikritikákat. E kritikák jelentőségét Garay foglalta össze legpregnansabban egy Bajzával folytatott vita során:

„...a’ Honművész kritikáji ’s tudósításainak az volt céljuk: hogy a nemzeti színeszetet *nyilvánossá* tegyék, ’s hogy a’ magyar színeszet történetéből (más nemzeteknél felvett szokás szerint) az utóvilágnak némi adatokat szolgáltatassanak, mi eddig nem történt.”

* E bírálatot több szerző is közzétette; teljességében közli Barna István: Erkel Ferenc első operái az egykorú sajtó tükrében, in Zenetudományi Tanulmányok II., 175. sk. 1. Budapest, 1954.

A lapkiadást azonban mégis be kellett szüntetnie Mátraynak. Nem bírta a ráfizetést és a konkurrenciát. Időközben olyan szépirodalmi lapok indultak meg, mint pl. az Athenaeum, melyek túlszárnyalták a Regélő–Honművész színvonalát, és elhódították amúgy is kicsiny előfizetői táborát. Mátray átadja engedélyét munkatársának, Garay Jánosnak, aki a Honművészt megszünteti, a Regélőt pedig Regélő Pesti Divatlap néven szerkeszti tovább. Az utolsó számokban közzétett közleményben Mátray így búcsúzik olvasóitól:

„Alábbírt tisztelettel jelentem, hogy *saját szerkesztésem alatt* folyó esztendei július elejétől fogva a' Regélő–Honművész *nem* jelenik meg: felsőbb helyen azonban már tétettek lépések, hogy e' lapok kiadatása más által folytathassék. – Midőn ennél fogva e' folyóirat minden rendű pártfogóitól szíves búcsút veszek, ajánlom egyszersmind annak, mint honunkban e' nemű legelső vállalatnak, további pártfogását.”

Az utolsó szám utolsó oldalán még figyelmezteti az előfizetési díjakkal elmaradtakat, hogy tartsák becsületbeli kötelességnek mulasztásaik helyrehozását, s 1841. június 24-én Mátray Gábor befejezi szerkesztői tevékenységét.

★

„1833-ki nov. 15-én a' magyar tudós társaság levelező tagjává választattam. – 1837-ki június 12-én ő cs. k. főhercegsége, az ország nádora által azon biztosság jegyzőjévé, melly t. Jankovich Miklós úrnak a' nemzeti Múzeum számára megvásárlott gyűjteményét vévé által, neveztettem ki. – 1837-ki július 26-án választattam a' pesti magyar színház részvénytársasága által a nevezett színháznál hangászati ügyek igazgatójává, melly tiszteletbeli hivatalt azon évi dec. 17-ig viseltem. – 1837-ki dec. 12-én nyerém-meg azon legkegyelmesebb engedelmet, hogy addigi »Róthkrepf« vezeték nevemet én és két öcsém, József ügyvéd 's Ferencz orvos, Mátray névre változtathassuk. – 1837-ki sept. 17-én a' pestbudai hangászegyesület titoknokává választattam, melly tiszteletbeli hivatalt mai napig viselem. – 1840-ki febr. 16-án a pestbudai hangászegyesület igazgatása alatti nyilvános énekiskola igazgatójává neveztettem-ki, mely tiszteletbeli hivatalt mai napig viselem”.

„1837-ben Vörösmarty »Árpád ébredéséhez« a' pesti magyar színház megnyitására a' rémalakok karénékét szerzem.»

Az akadémiai levelező tagság nagy megtiszteltetése az 1833. novemberi nagygyűlés határozatából érte Rothkrepfet. Az ajánlások az elmúlt világháború alatt sajnos elkallódtak, s így csak Rothkrepf köszönőleveléből tudunk az indokolásra következ-

tetni. Ebből a levélből kiderül, hogy irodalmi, zene-történeti, zeneszerzői és szerkesztői munkásságával érdemelte ki az akadémiai tagságot.

Döbrentei Gáborhoz, az Akadémia első „titoknokához” intézett levele így szól:

„Tekintetes Úr! Kegyednek Budán f. November 20-án költ hivatalos leveléből volt szerencsém érteni, hogy a' magyar tudós társaság most folyt nagy gyűlése alatt Nov. 15-kén volt ülésében engemet többféle tekintetből levelező tagul választani méltóztatott.

Valamint eddig megjelent litteraturai munkáim, 's theoretikai és practikai muzsikai műveim egyedül hazám iránt viseltető vonzalmamnak köszönék létesülésöket: úgy mostani fáradozásom is csupán honom szolgálatjára törekedő igyekezetemben leli forrását. – Méltóztassék tehát a' magyar tudós társaság egyetemének az említett megtiszteltetésemért nevemben alázatos köszönetemet, valamint is a' ki-neveztetésnek részemről hálás elfogadását kijelenteni, 's azt bizonyossá tenni, hogy a' tudós társaság bennem helyezett bizodalmanak a' tudományos czélok előmozdítása és a' budai magyar színésztársaságnak muzsikai tekintetben ápolása ügyében, mennyire tehetségeim és fáradságos folyóiratom terhei engedik, mindenkor teljes készséggel megfelelni szoros kötelességem leend.

Ki midőn Kegyedet határtalan tiszteletem felől

bizonyossá tenném vagyok a Tettes Úrnak kész köteles szolgálja Róthkrepf Gábor m. p. hites ügyvéd, a' Regélő szerkesztője.”*

A nagygyűlés egyébként tizenkét szavazattal választotta meg; ugyanakkor kapták e címet Kőrösi Csoma Sándor, Dessewffy Aurél, Szász Károly, Kovács Pál, Szilágyi Ferenc és még mások.**

1836-ban kerül ismét kapcsolatba a Széchényi Könyvtárral. Ekkor veszi meg József nádor a könyvtár számára Jankovich Miklós könyvgyűjteményét. Jankovich a legszenvedélyesebb és legeredményesebb könyv-, kézirat- és régiséggyűjtők egyike volt; régi és népi költészetünknek ma a Széchényi Könyvtár tulajdonában levő leggazdagabb gyűjteményét is ő szedte össze. Gyűjteménye révén sok tudóssal, íróval került kapcsolatba; 1817-től kezdve az irodalomban is sok szó esett gyűjteményéről. Kár, hogy tervezett nagy kiadványai megindítására nem jutott költsége és ereje. Általában az irodalmi életben inkább „literary gentleman”, kit műveltségéért, jelleméért és gyűjteményéért egyaránt megbecsülnek s tekintély gyanánt szívesen felhasználnak, mint igazán aktív kezdeményező vagy író.

* Akadémiai Kézirattár; Akadémikus Életrajzok: Mátray. (Téves beosztás!) Eredeti ikt. szám: 10/1834.

** Akadémiai Kézirattár; Nagygyűlési Jegyzőkönyvek. 1833. nov. 15.

A gyűjtemény megvásárlásakor Horvát István ajánlatot tett Rothkrepfnek, vállalná el az átvevő bizottság jegyzőségét. Rothkrepf elfogadja, s rögtön felhasználja az alkalmat, hogy az ideiglenes elfoglaltság helyett állandó múzeumi állást kérjen. Horváthoz intézett válaszevele* éles megvilágításba helyezi Mátray anyagi helyzetét és ugyanakkor lapjainak gazdasági állapotát is.

„Tekintetes táblabíró úr! Tudós férjfiú! Tegnap szíves propositioját bővebben is fontolgatván, megállapodom ma is tegnapi szavamban, t. i. hogy a' kérdésben forgó munkát az említett jutalom mellett felvállalom, 's ezt annyival inkább, minthogy nemcsak még ezen esztendőben 40-dik esztendő koromat érvén életem olly állásponton nintsen, mellyben jövendőm megnyughatnék, hanem elhatározott régi ohajtásom a' nemzeti museum tisztviselőségének valamelly tagjává lennem.

A' kérdéses munka általvételekor olly rendelést fogok tenni, hogy Regélőmnnek ezen esztendei folyamatja csökkenést ne szenvedjen, a' jövőben pedig azt annál könnyebben félben hagyhatom, mint-hogy eddig nekem csak kimondhatatlan bajt és fáradságot, de egy fillérnyi hasznót sem hajtott.

Szokásom levén mindent, mit felvállalok, legnagyobb szorgalommal és pontossággal teljesíteni,

* Nemzeti Múzeum, Mus. Ep. 294.

reményem, hogy t. úr ajánlásomban nem fog csatlakozni. Már gr. Széchenyi Lajosnál is a' kézi könyvtár és irományoknak nemcsak én valék rendbeszedője és gondviselője, hanem úgy szólván alapítója is, minthogy oda jöttemkor minden a' legnagyobb rendetlenségben hevert, 's a gróf ő excja nem győzé eléggé dicsérni pontosságomat – mind ebben, mind egyéb hivatalbeli szorgalmamban, miről gyönyörű testimoniuma is elég bizonytságot nyújt.

Ha a t. úr véghez viheti azt, hogy új hivatalom jutalmául nem mint diurnistát fizetnének, hanem mint állandó hivatalbelit, kivált ha *segédkönyvtárnoki* czímet nyerhetnék (mi mint magy. tud. társaság tagjának reám nézve illőbb is lenne a' *scriptor* titulusnál), kétszeres hálámat kötelezné le t. úr.

Ha hogy hónaponkénti fizetésemet 100 pengő forintra lehetne vinni, igen szeretném.

Egyébiránt mindent t. úrnak bölcs elintézésére bízván határtalan tiszteletem mellett vagyok a' tens úrnak kész szolgálja Rothkrepf Gábor."

Az állandó állást ekkor még nem kapta meg, sőt a Jankovich-bizottság is csak a következő év júniusában kezdte meg működését. Mátray ettől kezdve állandó összeköttetésben maradt a Múzeummal, folytonosan dolgozott a könyvtár érdekében, míg végre 1846-ban elnyerte könyvtárőri kinevezését.

De 1837 nyarán már új hivatala is van. Egy időre

ismét bekapcsolódik abba a világba, ahol ifjúsága egy részét töltötte: az ekkor megnyíló pesti Nemzeti Színháznál a „hangászati ügyek igazgatója” lett. A színészeti választmány 1837. július 26-án hívta meg Rothkrepf Gábort a zenei ügyek igazgatójává, a következő feladatokkal: ügyeljen fel a „játékokban netalán előfordulandó énekekre”, adjon be javaslatot helyes magyar opera felállítására, zenekart, kórust, balettkart és jó balettmestert szerzőtessen, s a megnyitó előadáson bemutatandó Árpád ébredése c., Vörösmartytól szerzett ünnepi prológushoz komponálja meg a zeneszámokat. Bár önérzetét erősen sérti, hogy „a’ színi hangászatra” s egyéb ezzel egybekötésben álló tárgyakba kitűnőbb befolyása” nincs és fizetést sem kap, elvállalja a „tiszteletbeli hivatalt”. „Jól átlátván azonban, hogy a jelen sürgető körülményekben saját viszonyaim ügyét (nehogy késedelem által a színi intézet bármiben is hátramaradást szenvedjen) tekintetbevennem nem szabad, – megnyugszok a t. részvénytársaság belátásában, s reménylem, hogy, ha a magyar színészet akármellyik ágában tehetségeimet használandja, tekinteni fog azon intézet iránt eddigi fáradozásaimra, s mind ezután teendő szolgálatomért illő jutalmat rendelni fog, mind hatáskörömet világosabban úgy fogja meghatározni, nehogy magamat valamelly alárendelt személynek kelljen tekintenem, és netalán az igaz-

gatói ügyekben kellemetlen következményt szülő súrlódásoknak és összeütközéseknek legyen oka; mit különben is annyira nem óhajtok, hogy inkább mindentől, a színészet körében, kész vagyok visszavonni magamat, hogysem káros súrlódások által az igazgatóság tekintetét gyengítette s magát az intézetet ez által veszélyeztetve látni kénytelenem.”* Megszervezi tehát – amennyire a rendelkezésére álló rövid idő alatt lehetséges – a színház zenekarát, és a zenéléshez szükséges technikai felszerelést is beszerzi. „...tett lépéseim... elégségesek lesznek, hogy a színház megnyitásakor orchestrum hiányával ne legyünk.”

Munkálatairól a következő jelentést adja be az igazgató választmányhoz:

„I. *Az orchestrum polpitusait* Zofcsák asztalosnál megrendeltem – úgy az azokra szükséges lámpák iránt Szentpétery úr jelenlétében a bádogos mesterrel beszéltem.

II. *Orchestrai kottákat* részint szerzettem, részint Bécsből rendeltem annyit, mennyi az első hónapi, sőt további szükségre is elégséges lesz. Ezeknek kiválasztásában a Karmester úr segédmével fogok élni. Csak azt kérem, hogy ez ügyben is minél előbb tudósíttassam mennyi költségre

* Rothkrepf idézett jelentése és javaslata a Nemzeti Színház elpusztult levéltárában volt. P. Kádár Jolán másolata alapján közlöm e dokumentumot.

ereszkedhetem, bocsátkozhatom-e a vásárlásba, s lemásoltathatom-e a szükséges duplicatumokat. Kértem ugyan már a színházi könyvtárban is levő kottáknak elenchusát, hogy lássam, milly használhatók volnának már az intézet birtokában: de még a mai napig hozzá nem juthaték. Azonban tudósított Heinisch úr, hogy vannak az említett könyvtárban némelly jó s használható hangművek, melyekért azonban jót nem állhatok, míg magam nem láthatom.

Az előleg vásárlandó új nyomtatott és lemásolt kottáknak, melyek Symphoniákból és Ouverturákból állnak, ára alkalmasint fel fog menni mintegy 100 forintra ezüstpénzben.

Itt még kettőt kell megjegyeznem: 1. Valljon nem volna-e jó, ha hazánk némelly nagyjait, kik jeles hangászok vagy műkedvelők (p. o. Eszterházy herczeg, Amade, Brunszvik, Fáy, Széchényi Lajos grófok) megkérnők, hogy ajándékoznák meg intézetünket a náluk úgylis porban heverő, egész orchestrumra írt hangművekkel.

Így részint kevesebbet kellene jövőndőre költenünk illyes Symphoniákra, és muzsikai tárunk szaporodnék, részint az előadandó hangművekben nagyobb változatosságot nyernénk.

2. Van szerencsém jelenteni, hogy *Udvarhelyi Miklós* dalszínész úr a birtokában levő magyar daljátékok kotájit eladásra ajánlja az intézetnek. Ezek-

nek ide :/ /: mellékelt lajstromából látnivaló, hogy azok ha újan szereztetnének, 400 ezüst forintnál többbe kerülnének; ő azonban csak 300 pengőftot kér.

Meg kell azonban előbb vizsgálnunk, vajjon azoknak némelyikét nem bírja-e már a színi Könyvtár.

III. *Az orchestrum tagjai* öszve szerzésében mind itt Pesten tudakozódva fáradoztam, mind pedig Kassáról és Bécsből ügyes tagokat meghívtam (kiktől azonban még felelet nem érkezett), mind végre (miután t. alispán úr meghatalmazott, hogy a legszükségesebb lépéseket haladék nélkül tenném meg) a hírlapokban is felszólítám a hangászokat, hogy nálam jelenjenek magokat.

Heinisch József úrnak tudtára adtam, hogy ő aug. 2-kán a t. Subdeputatio ülésében karmesternek meghagyatott. Ő azonban az ott kiszabott 100 váltó forintot hónaponként keveselvén, úgy nyilatkozott, hogy 140 forint fizetésért kész leend nemcsak karmesteri hivatalát szorgalommal viselni, hanem reggel s délután énektanítási órákat is mindenkor tartani. – Ő ennyi fáradságaért minden esetre 100 forintnál többet érdemel. Heinisch úr jelenlétében már több ajánlkozott hangászt megpróbáltam, s néhány fúvóhangszereken kívül (mellyeket azonban szükség esetében katonai bandákból pótolhatunk) az orchestrum nagy részét ki lehet állítani,

ámbar jövődre a gyengébbek helyett jobbakat szerezhetünk.

Az aug. 2-kán egybeült t. Subdeputatio tervében kijelelt orchestrumi fizetéseket minden magát ajánlkozó hangásznak tudtára adtam. Némellyeknek azonban kevéssel többet, másoknak kevesebbet ígértem azon hozzáadással, hogy később ha nagy operák adatnak, s haszonlehetőségeket bővebben bebizonyítják, fizetés-nagyobbításra számot tarthatnak. – Itt azonban megjegyzem, hogy nem, mint ama tervben volt, csak három, hanem négy első és négy 2-dik hegedűsöket kell fogadnunk.

A hangászok neveit s tökélyes lajstromát még most nem közölhetem részint azért, mivel még valamennyi ígérkezővel tökélyes rendben nem vagyok, részint mivel a folyamodók közül némellyek, p. o. Grünfeld Violinista és néhány társa meg nem érkeztek Pestre, de minden órán várattatnak.

Ez ügyben tehát kérem a t. választmányt, méltóztassanak elhatározva tudtomra adni, ereszkedhetem-e a hangászokkal elhatározó egyezkedésbe, kiszabhatom-e havi fizetésöket, úgy mint érdemlik, és az intézet java de egyszersmind takarékosági tekintete kívánja; adhatok-e nekik ez iránt biztosító írást, vagy nem; mert ők, mi előtt hivataljokba lépnének, biztosíttatni kívánnák mind fizetésök mennyiségéről, mind pedig szolgálatjuk s fizetésök kezdetének napjáról. – Ez okból annyival is inkább

kérem az elhatározó feleletet, mivel a hangászok nagy része már aug. 13-kán tölem tökélyesen megnyugtató választ vár.

Megjegyzem itt még, hogy véleményem szerint, mielőtt orchestrumunk tagjainak ügyességökről jó formán ki nem tanulnánk, velek legalább september végeig szerződésre lépünk nem kellene. – Akkorra pedig nyomtatott vagy lithographizált Contractusokat lehetne készíttetni.

IV. *Azon hangszerek* (instrumentumok) felől is mellyeket az intézetnek elkerülhetetlenül venni kell, s állandóan az orchestrumban tartani, gondoskodtam: mivel azonban azokat aug. 16-ig vagy 20-ig úgysem lehetett volna elkészíteni, lépéseket tettem, hogy addig is, míg azok a legkitelhetőbb olcsó áron elkészülnek olyakat kölcsön vehessünk, habár mérséklett fizetésért is. Megrendelhetem-e ezeket, hol és ki által fizettetnek ki, ez iránt hasonlóan utasításért esedezem.”*

Kórust, tánckart és balettmestert nem tudott szerződtetni; Rothkrepf további szervezői munkás-

* Érdekes itt felemlíteni, hogy a pestbudai egyszerű polgárok és mesteremberek hogyan siettek a színház segítségére: „Reizler uram száz zártszéket készít ingyen, Klaszy szabómester egy hercegi díszmagyart és tizenkét hősi magyar jelmezt ajánl fel, a szabócéh ingyen varr, a csizmadiacéh harminchat pár csizmát kínál fel díjtalanul stb.” L. Rakodczay: Egressy Gábor 1911. I. k. 120. l. és P. Kádár Jolán: A Nemzeti Színház százéves története. Bp. 1940. II. köt. 134. l.

ságát a színészeti választmány alábbi jegyzőkönyvi kivonatai tárják elénk.*

„1837. VIII. 19. – Róthkrepf Gábor Úr Udvarhelyi Sigmondnak [sic!] és Heinisch Kar Igazgatónak áruba botsátott Énekes Darabjaik megvehetése a Színház számára, egy Rach Zongora készítőől 500 Váltó fért kialkudott Zongorának megszerzése s a Színház felnyitásakor elegendő számú Segédhangászok felvehetése iránt tévén kérdést, az ajánlott Énekes darabok közül tsak a legszükségesebbeknek, egyébiránt a Zongorának a kialkudott áron leendő megszerzetére felhatalmaztatott egyszerűsmind arra is megbízatott, hogy a kinyitáskor anynyi Segéd Hangászt fogadjon fel, mennyi belátásához képest szükséges leend.”

„1837. IX. 17. – Róthkrepf Gábor úr bemutatván azon új hangművek Jegyzékét, mellyek a pesti magyar játékszín számára szerzetek, nem különben a hangászkar ügyében általa tett költségeket 16 káig kér azokért összesen 158 f. 29xt exassignáltatni pengőben.”

„1837. X. 9. – Jelentés tétetett Igazgató Bajza József Úr által az iránt, hogy miután a múltkori választottsági ülésben hozott egyik határozat által daljátékok adatása el volna rendelve, az Udvarhelyi Úr birtokába levő daljátékok megszerzendők len-

* Valamennyi P. Kádár Jolán másolatai alapján.

nének, – mire nézve a mondott daljátékoknak Igazgató s *Róthkrepf Gábor* úr által lett átnézése után leendő minél olcsóbbi megvétele elhatározott, s iránta jelentést tevő igazgató Úr utasítatni rendeltetett.”

A kezdeti nehézségek nem engedtek nagyobb szabású operát színre hozni. Augusztus 29-én – a megnyitás után egy héttel – került előadásra az első opera, Rossini Sevillai borbélyja, mely annyi sikert aratott a magyar színészet vándorévei alatt. A művet a színház saját erői, főleg drámai színészek játszották, s az előadás után nyilvánvalóvá vált, hogy ilyen körülmények közt nem lehet tovább folytatni az operajátszást. Elsőrendű feladat volt tehát: az énekesgárda kibővítése szakképzett operaénekesekkel. Októberben Bellini Normájában lép fel a színházban először Déryné, Mátray gyermekkori játszótársa, és Schodelné Klein Róza, a kor legnagyobb magyar operaprimadonnája. De ezzel még nem oldódott meg az operai személyzet kérdése, sem a szólóénekesek, sem pedig a kar-személyzet terén. Mátray beadványa – még a színház megnyitása előtt – két módot jelöl meg a helyes magyar opera felállítására.

„Helyes magyar opera felállításának két módját látom; egyik olcsóbb, de hosszabb – másik drágább, de rövidebb időt kíván.

Az 1-ső mód szerint mindennek előtt a már létező

magyar dalszínészek jobb individumjai megszerzésén kívül mindenkinek előtt egy énektani iskola szükséges. Ebben ingyen taníttatni kell fiatal személyeket, kik bizonyos nekik adandó mérséklett fizetés mellett járjanak abba, ha talentomot mutatnak az éneklésre, s addig is míg solo-énekeseknek használhatók volnának, tartozzanak statistai s choristai szolgálatot tenni. Ha annyira mentek, hogy első látásra eltalálják a kótát, és szóló-szerepekben is felléphetnek, tartozzanak legalább 6 esztendeig, előre meghatározandó fizetés mellett, az intézetnél maradni. Igen jó volna felszólítani a sárospataki, debreczeni és kolosvári collégiumban lévő fiatal énekeseket, hogy magukat a színpadra szánván ezen énektanító intézetet járnák.

Nem ártana hasonló muzsikai iskolát is állítani-fel, mellyben minden nemű hangszerekre szegény gyermekek taníttatnának, és azután orchestrumba bizonyos számú esztendeig szolgálni kötelesek volnának.

Az éneklésnél két tanítóra volna szükség. Az egyik a már előre haladott énekeseket gyakoroltatná, a másik csak kezdőket tanítana. Ezeknek egyikét legtanácsosabb volna Olaszországból, p. o. Majlandból, hozatni, hogy valódi olasz methódusra, melly színpadon legkedvezőbb, szoknának dalnokaink. Ez okból az olasz nyelv tanítása is jó volna, sőt énekre nézve egyébiránt is szükséges.

A 2-ik mód abból áll, hogy a külföldön létező jeles magyar dalszínészek intézetünk számára megszereztetnének. Így a hazafiakkal egyesülve jeles magyar operát állíthatnánk fel.

De ennek elérésére számos mind két nemű choristák is kívántatnak. Ha többen nem, legalább 12 férfi és 12 asszonyi chorista elkerülhetetlenül kívántatik, hogy a chórus, melly az operának egyik kitűnőbb dísze, sikeres hatással munkálódjék. – Ezeknek az olasz nyelvre is kell taníttatni, hogy, ha valamely külföldi vendég akarna fellépni, s olaszul énekelni, choristáink arra azonnal használtathassanak.

Újabb nagy operáknál többnyire tánczosokra is van szükség. Jó ballettmestert Pesten nem találni. Ez iránt Bécsben kellene tudakozódnunk. Legjobb volna azomban Parisból egyet hozatnunk, mert a francia tánczmesterek legügyesebbek a finomabb tartásmódban, társalkodásban viseletben legjáratosabbak.”

A színház vezetősége a valóban célravezető első módot – a sürgető szükség miatt – természetesen nem fogadhatta el. Az operakérdés problémáinak megoldását pedig Mátray már nem a színház szolgálatában érte meg. 1837 októberében lemond állásáról, nem tudja rengeteg tennivalóját ellátni. Ugyanis a Regélő–Honművész szerkesztése és a könyvtári munka mellett az időközben megalakult

„Pestbudai Hangászegyesület” is titkárává választotta. Az 1837. december 5-i színészeti választmányi ülés jegyzőkönyve így tudósít:

„Emlékezetbe hozatván, hogy Hites Ügyvéd *Rothkrepf Gábor* közönségesen tudva levő számos foglalatossága miatt arra hogy a Dal Játékokra is folyvást felügyeljen nem érkezhetik, s e miatt mint legközelebb is tapasztaltatott a Daljátékok előadása alkalmával többféle rendetlenségek történtek, javallatba hoz(at)ott egy oly Dal játéki felügyelőnek Választatása, ki a mellett: hogy a Hangászatban *Róthkrepf Gábor* Úrhoz hasonló jártassággal bírjon kevésbé légyen más vállalatokkal elfoglalva. Minek következtében a Választmány közóhajtása Tábla Bíró Rosty Albert Úrra esvén, e végre Választottsági Tag Tábla Bíró Fáy András és Igazgató Bajza József Urak által megkéretni rendeltetett...”

Mikor egy év múlva, 1838. június 6-án Nyári Pál „titoknak” beterjeszti az első évről szóló jelentést, meleg hangon emlékezik meg Mátray működéséről. „...a hangászkar összeállítása, hangművek és szerek megszerzése, mellyek egyátaljában hiányzottak, még enél is nehezebb és valamennyire is egyedül *Rothkrepf Gábor* úrnak, a Regélő és Honművész szerkesztőjének, ki e részben felszöllítá-sunkra számos egyéb foglalatosságai közt sem készt a lehetőségig mindent elkövetni s kinek nevét

itten dicsérettel említjük, győztes szorgalma által sikerülhetett.”*

Ez év júniusában Mátray lemond a színháztól kapott ingyenjegyről is, mivel amúgy is bérel helyet. De kéri, hogy a színészeti közléseket az ő lapjában tegyék közzé.** Ezután is állandóan segíti a színház ügyeit a Honművész hasábjain megjelenő kritikaival és egyéb cikkeivel. Még egy ízben kerül a színházhoz közel, mikor egy 1852-es igazgatóválsággal kapcsolatban az ő nevét is említik az igazgatójelöltek között, mint olyant, „ki ne legyen színész és ne legyen drámaíró, de a művészet minden ágában, az irodalomban és zenében teljes otthonossággal bírjon”***.

A pestbudai zenei élet időközben annyira kifejlődött, a lakosság zenei igényei annyira megnöttek, hogy a főváros szellemi életének vezetői elérkezettnek látták az időt komoly, nagyszabásúan működő zeneegyesület megalakítására. Így jött létre 1836. október 16-án a Pestbudai Hangászegyesület Schedius Lajos professzor elnöklete alatt. Az eddigi kísérletek után ez volt a legsikeresebb kezdeményezés a Filharmónia megalapításáig (1853). Tizenöt éven át működött a Pestbudai Hangász-

* P. Kádár Jolán i. m. II. köt. 85. l.

** Színészeti Választmány jegyzőkönyve. 1838. VI. 16. P. Kádár Jolán másolata.

*** P. Kádár Jolán i. m. I. köt. 89. l.

egyesület,* s bár inkább az internacionális zenei élet zeneműtermését szolgáltatta meg hangversenyein, sokat tett a magyar zenekultúra fejlesztéséért. 1840-ben alakul meg az Egyesület énekiskolája, melynek igazgatójául Mátrayt teszik meg. 1841. augusztus 27-ig viselte a titkári hivatalt, mikor is az egyesületi énekiskola fejlesztésének óhajtván szentelni minden idejét, leköszönt állásáról. Természetesen továbbra is részt vett az Egyesület belső életében, sőt ő a magyarosító elvek élharcosa az eléggé német szellemű Hangászegyesületben. Frankenburg Adolf – aki egy ideig Mátray utóda volt a titkárságban – írja Emlékirataiban: „Az egyesületben a magyar elemet jóformán csak Mátray Gábor, az énekiskola igazgatója, s én mint egyleti titkár képviseltük; de hatásunk nem terjedt tovább, mint sikertelen tiltakozásokra a magyartalan törekvések ellen, mit idővel megunván, Mátray az ülésekből elmaradt, én meg titkári állásomról lemondtam.”** 1856 októberében, az Egyesület belső életében beállott zavarok megszüntetésére, Mátrayt nevezték ki egyleti főigazgatónak.

Mátraynak a helyes magyar opera felállításáról szóló tervezetében már láttuk, hogyan gondolta el

* A Hangászegyesületre vonatkozó résszel kapcsolatban l. Isoz Kálmán: A Pestbudai Hangászegyesület és nyilvános hangversenyei c. tanulmányát. Bp. 1934.

** Lásd: Isoz i. m.

a magyar operaművészet biztos alapokra fektetését. A 30-as és 40-es években egyre szorongatóbb szükségé vált a magyar konzervatórium, de legalábbis énekiskola felállítása. Már 1827-ben, zenetörténeti összefoglalása magyar részében leírja: „Conservatoriumra volna szükségünk, a' Bétsiek, 's Prágaiak példájára, 's akkor hozhatna a' hazai muzsika kellemetes érett gyümölcsöket. A' Szép-Műveknek iskolára 's kenyérre van szükségök. Mindkettőt az azt kedvellőknek hazánkon kívül kell keresnie...”

Az 1832-ben írt második „Toldalékban” örömmel számol be a különböző egyházi zenetanfolyamokról s Bartay András 1830-ban felállított énekiskolájáról. – A Pestbudai Hangászegyesület a Bartay-féle, időközben megszűnt énekiskola jogosítványát vette át, mikor végre megnyithatta az intézetet. Zeneiskola létesítése már az Egyesület alapszabályaiban is szerepelt. A 30. §. így szólt: „Az egyesület, céljaink annál gyorsabb és sikeresebb elérése végett, törekedni fog időszakonként megkívántató nyilvános zenetanító intézeteket megnyitni, hol a csekély tehetségű [*értsd: szegénysorsú*] mindkét nembeli fiatalság díjfizetés nélkül taníttassék.” Mátray, mint az Egyesület titkára, 1838. IX. 1-én a Tud. Akadémia Igazgatótanácsához folyamodik, kérve, hogy segítsék anyagilag a felállítandó énekiskolát. Folyamodásában az egy évvel ezelőtt elmondottakat még világosabban fogalmazza meg.

„...Miután pedig a' nevezett egyesület átlátná, hogy kitűzött hasznos céljait legsikeresebben csak úgy érhetné-el, ha énektanító, későbbre pedig egész terjedelmű muzsikai iskolát állítana-fel, és így idővel intézete *a' régen óhajtott nemzeti conservatoriummá változhatnék által*: – miután naponként inkább tapasztalja, hogy magyar színművészetünk olly nagy szükségét szenved, és célirányos hangászati iskola nélkül mindenkor is szenvedend jól kiművelt 's helyes készületű énekesekben: – miután végre tudva van, hogy a' fővárosainkban létező magyar és idegen nyelvű színházaknál az éneklés művészete szabályosan 's hangjegyek szerint nem taníttatik; sőt rendes és célirányos énekiskola nem is létezik azonban: – hogy tehát e' hiány mennél előbb kipótoltassék, és nemzetünk kéntelen-ne legyen még hosszabb ideig a' hangművészet ügyében külföldről várni azt, mit saját erejével csak néhány év alatt is eszközölhetne; – legszükségesebbnek vélé a' pestbudai hangászegyesület mindenek előtt olly énekiskolának felállítását, melyben az éneklésre hajlandó, de szegényebb sorsú mindkét nembeli fiatalság, szoros műszabályok szerint, *ingyen taníttatnék az éneklés művészetére*, olly kötelezéssel, hogy ilyesek azután nagyobb gyakorlás és kimíveltetés okáért tartoznának bizonyos számú esztendőig a' hangászati egyesület műelőadásai-ban tetteleges működésükkel részt venni. – Ha

e' szerint a' muzsikai egyesület illy iskolát felállíthatna, nemcsak a honunknak bármelyik vidékéről jött szegényebb sorsú fiatal személyeket, hanem a' pesti magyar színház kezdő dalszínészeit is műszabályok szerint ingyen taníttatná, sőt, őket bevezetvén a' hangászatnak nagyobbyszerű körébe, azokká tehetné, miknek valóban lenniük kell, ha illoen akarnak megfelelni rendeltetésöknek és a' míveltebb külföld előtt is mint művészek megjelenni óhajtanak. – De ezenkívül is az intézet általján véve nemcsak két fővárosunkban a' fensőbb hangművészet szellemét szembetűnőleg éleszthetné, s oda vihetné működése fokát, hova már más nagyobb külföldi sőt honi kisebb városok is régen eljutának, hanem a' *hangművészeti művelődésére nézve példányul 's mintegy nevelő műiskolául is szolgálhatna az egész honnak.*"*

1840-ben, főleg Mátray fáradhatatlan agitációjának eredményeként, végre meg is alakul az iskola, melyből később (1852-ben) – a többi tantárgyak bevonásával – a „Pest-Budai Hangászegyleti Zenede”, majd a Nemzeti Zenede létesült. Az iskola igazgatója Mátray lett, s e hivatalában egész haláláig meg is maradt. Mátray zenepedagógiai elveit legtömörebben Bartalus István foglalta össze idézett emlékbeszédében. S ezek az elvek

* Akadémiai Kézirattár; Akadémikus Életrajzok: Mátray. (Téves beosztás!) Eredeti ikt. szám: 27/1838. Kiemelések tőlem, V. P.

lényegében Kodály nemzetnevelő programjával azonosak: „Mindjárt kezdetben oly alapokra akarta építeni, melyeken országosan kihasson a magyar nemzetiségre; mert belátta annak szükségét, hogy a magyar fajt zeneileg is nevelni kell, különben az idegen elemek hullámai e téren elsodorják; belátta, hogy a magyar nemzeti zene egykor leendő felvirágzása csakis a magyar faj által eszközölhető.” „...türelemmel és okossággal az énekiskolát végre is nemzeti zenedévé alakította, mely nem lett ugyan olyan országos, minő lehetett volna, de országosan hatott.”*

1843-ban jegyzője volt a Szózat-pályázat bíráló bizottságának, tagja a Nemzeti Színház által meghirdetett Ünnepi Nyitány-pályázat zsürijének. 1836. január 28-án – Széchenyi Lajos gróf ajánlatára – kinevezik a Nemzeti Múzeum könyvtárnokává.

Ezzel lezárul élete első korszaka. Nem tudjuk, mi bírta rá Mátrayt arra, hogy szinte teljesen visszavonuljon a közéletből, s mindössze a Széchenyi Könyvtár és a hangászegyleti zeneiskola foglalja le egész működését. Megélhetési zavarok? Csalódásai vállalkozásaiban? Nem tudjuk. Lehet, hogy a rendszerezés munkájának szenvedélye, amely minden eddigi ténykedésében is döntő szerepet vitt, annyira hatalmába kerítette a könyvtárban, hogy nem tu-

* Bartalus i. m. 13. l.

dott szabadulni tőle. De egy bizonyos: valamiféle törés állott be életében 1841 és 1846 között, mert a könyvtár négy fala közé való visszahúzódása nem tekinthető eddigi élete természetes következményének.

1846 utáni munkássága – a Tinódi-dallamok kiadásán, a „Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye” néhány füzetén és egy kompozícióján kívül –: múzeumi és zenedei évkönyvek, könyvészeti adalékok, a Múzeum története és ünnepi beszédek. Amint belépett a könyvtárba, becsukódott mögötte az ajtó. Mátray kilépett a zajló, kavargó, fejlődő, ezerszínű életből, melynek eddig élvonalában, élesen megvilágított vezető helyén állott. „...ami még hátra van, a reflexiók hideg égálja, hol többször találkozunk ellenfeleinkkel, mint hitrokonainkkal, melynek sötét aknáiban a tudós, a költő és művész magára hagyatva, kalauz nélkül szokta keresni a bölcsesség ércét.”*

★

Mátray-Róthkrepf Gábor zenetörténeti munkássága 1824-ben, nevelősködése idején kezdődik. 1824-ben jelennek meg első cikkei Kultsár István Hasznos Multságok c. lapjában. Egymásutánjuk szemléltetően mutatja a fiatal tudós fejlődését, az egyszerű, rövid ismertetéstől az elvi állásfoglalásig.

* Uo. 4. l.

Első cikke* Csermák hat magyar táncának ekkor megjelent zongoraátíratát tárgyalja. „Ezen tánczok attól a' szerzőtől valók, kiről, azt lehet mondani, hogy hozzá hasonlóan kevesen értették a' Magyar táncz természetét.” A Veszprémvármegyei Nóták 2. fogásának ismertetésében** már felvilan a későbbi vezérelv, a nemzeti hagyomány megmentésének és megőrzésének fontossága. „...a' Veszprém Vármegyei Hazafiaknak igen jeles az érdemök, midőn az ilyen veszendőben lévő Nótákat kinyomtatattják, hogy így a' *feledékenységtől megmentésük*: de különösen azért, hogy így a' Magyar nemzeti Nótáknak tulajdon karakterét szembetűnőbbé teszik, és több kezekre, 's az által közönséges ismételre bocsátják.” Spech János dalainak kritikájában*** pedig kimondja, hogy zenénk olyan érték, mely hatást gyakorol a külföldi muzsikára is, és *kell*, hogy a hazán belül is érdemeinek megfelelően méltányolják, „mert lehetetlen, hogy a' Nemzet maga magában azt ne bötsülje, a' mit idegenek benne bötsülnek”.

Ugyanez a gondolat szólal meg a veszprémi nóták 3. fogásáról szóló beszámolóban is.****

* Hasznos Multságok. 1824. I. Félév. 163. l.

** Hasznos Multságok. 1824. I. Félév. 191. l. Kiemelések az idézetekben tőlem. V. P.

*** Hasznos Multságok. 1824. I. Félév. 380. l.

**** Hasznos Multságok. 1824. II. Félév. 25. l.